

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lucie Smolařová

PRŮZKUMY VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V ČÍNĚ

Public Opinion Surveys in China

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Vinopal, Ph.D.

Ráda bych tímto poděkovala PhDr. Jiřímu Vinopalovi, Ph.D. za jeho odborné rady, inspirující podněty a laskavé vedení mé práce, profesorce Stéphanie Balme, jež mě k této problematice přivedla, a dalším vyučujícím a doktorandům na FFUK, kteří se mnou práci konzultovali. Poděkování patří také mé rodině a přátelům za jejich podporu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. 7. 2015

Lucie Smolařová

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá odrazem vývoje politické situace Číny ve výzkumu veřejného mínění a povahou tamního kolektivního mínění. Vychází z rešerše dostupné literatury a závěrů akademických studií realizovaných v Číně, teoreticky je ukotvena v díle Jamese Bryce o vývoji veřejného mínění a Irvinga Crespiho, který rozsah a roli výzkumu veřejného mínění v různých politických režimech vymezil na základě akceptace veřejného mínění v politické sféře a argumenty, na nichž vláda zakládá svou legitimitu. V návaznosti na procesy spjaté s ekonomickou liberalizací Číny pluralita kolektivního mínění vzrůstá, což se odráží v oficiální ideologii i rostoucím důrazu na výzkum veřejného mínění proklamovaným čínskou vládou, v čínské konfuciánské společnosti však stále převažuje tradiční inklinace kolektivního mínění k autoritářskému politickému vedení. Liberalizace se odráží také v rozsahu výzkumu veřejného mínění, nedávné studie však ukazují, že výsledky politických průzkumů nejsou v médiích publikovány objektivně a odpovědi respondentů jsou politickým režimem velmi ovlivněny.

KLÍČOVÁ SLOVA

Čína, veřejné mínění, politické průzkumy, legitimita, James Bryce, Irving Crespi

ABSTRACT

Based on the examination of the relevant literature and findings from academic survey research, this Master's thesis focuses on the reflection of the political development in public opinion research in China and on the contour of local collective opinion. Its theoretical part stems from James Bryce's theory of the development of public opinion and from the writings of Irving Crespi who noted that the extent and role of public opinion research in different political regimes rely on the acceptance of public opinion in the political process and on the basis of governmental legitimacy. The increasing pluralization of public opinion, which is the result of the processes tied to Chinese economic liberalization and which has been reflected in the official ideology and in the growing emphasis on public opinion polling claimed by the government, is still outweighed by the inclination of the Chinese Confucian society towards authoritarian leadership. The liberalization process is further reflected in the extent of public opinion research; however, recent studies show that the results from public opinion polls are not reported objectively and survey responses of Chinese respondents are strongly influenced by the political regime.

KEYWORDS

China, public opinion, polls, legitimacy, James Bryce, Irving Crespi

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	8
1. ÚVOD.....	9
2. VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ A POČÁTKY JEHO VÝZKUMU.....	12
2.1. Vznik průzkumů veřejného mínění.....	13
2.2. Teorie společenské smlouvy a rané úvahy o politické participaci.....	14
2.3. Počátky studia veřejného mínění	17
2.3.1. Normativní rozvažování o veřejném mínění a demokracii.....	18
2.3.2. Veřejné mínění a počátky studia propagandy.....	21
2.4. Odklon výzkumu veřejného mínění od normativních teorií.....	23
2.5. Shrnutí.....	25
3. VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V POLITICKÉM PROCESU	27
3.1. Role kolektivního mínění v politickém procesu.....	27
3.2. Vliv médií na formování veřejného mínění.....	31
3.3. Dopad výzkumů veřejného mínění na politickou sféru.....	32
3.3.1. Funkce politických průzkumů v demokratickém režimu	33
3.4. Výzkum veřejného mínění v nedemokratických státech.....	36
3.4.1. Výzkum veřejného mínění v totalitních státech	38
3.4.2. Výzkum veřejného mínění v autoritářských státech.....	39
3.5. Shrnutí.....	40
4. KULTURNĚ-POLITICKÉ ZÁZEMÍ ČÍNY	43
4.1. Koncept Pověření Nebes.....	43
4.2. Konfucianství a individuální zájmy jednotlivců.....	44
4.3. Tradiční čínské právo.....	46
4.4. Vliv západního myšlení	46
4.5. Lidská práva a asijské hodnoty.....	48
4.6. Nástup Komunistické strany Číny, maoismus a konfucianství	51

4.7. Ekonomická a politická transformace Číny po smrti Mao Zedonga	55
4.7.1. Ekonomicko-politická transformace a sociální změny	56
4.7.2. Legitimita Komunistické strany Číny	57
4.8. Konfuciánské učení a demokracie	60
4.8.1. Nové konfuciánství	60
4.8.2. Syntéza demokracie a konfuciánství	62
4.9. Shnutí	65
5. VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V ČÍNĚ	70
5.1. Historie výzkumu veřejného mínění v Číně	71
5.1.1. Etablování sociologie jako vědecké disciplíny	71
5.1.2. Vývoj výzkumu veřejného mínění v Číně	72
5.2. Problémy výzkumu veřejného mínění v Číně	75
5.2.1. Metodologické problémy	76
5.2.2. Validita odpovědí respondentů	78
5.3. Výzkum veřejného mínění a politický proces v Číně	83
5.3.1. Vliv výzkumu veřejného mínění na politickou sféru a politické rozhodování	83
5.3.2. Publikace výsledků politických průzkumů v oficiálních médiích	87
5.3.3. Shnutí	93
6. ZÁVĚR	97
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	106
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	111

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AAPOR	American Association for Public Opinion Research
CSSS	China Social Survey System
ESRIC	Economic System Reform Institute of China
KS Číny	Komunistická strana Číny
WVS	World Values Survey

1. ÚVOD

Výzkum veřejného mínění začal být v Číně používán na přelomu 70. a 80. let 20. století, kdy se po smrti totalitního vůdce Mao Zedonga do vedení Číny dostali progresivní představitelé Komunistické strany Číny v čele s Deng Xiaopingem, kteří se rozhodli reformovat čínskou ekonomiku z centrálně plánované na ekonomiku tržní. Reformy byly zejména orientovány na ekonomickou oblast, odrážely se i v lehkém uvolnění politického režimu. Čína však nadále zůstala pod autoritářským politickým vedením obhajujícím své právo vládnout především ekonomickými reformami a specifickým historickým vývojem navázaným na konfuciánskou myšlenkovou tradici (např. Cheek, 2008).

Již v počátcích ekonomické transformace došlo k rozvoji výuky sociálních věd a vznikly první vládní a akademické instituce pro výzkum veřejného mínění zaměřené na monitorování nálad ve společnosti, jejichž cílem bylo zjistit, jak se čínský lid s ekonomickými reformami ztotožňuje. Od 90. let počet výzkumných organizací narůstá, průzkumy se staly běžným doplňkem článků v čínských médiích. V souvislosti s cenzurou a omezenou svobodou slova jsou však výzkumná šetření prováděná v Číně a jejich prezentace v médiích předmětem odborných diskuzí, nakolik jsou vedena nezávisle a jaký je tedy účel tamního zkoumání veřejného mínění (např. Ren, 2009; Lu, 2012).

Úlohou výzkumu veřejného mínění v návaznosti na politickou sféru a média se zabýval americký výzkumník Irving Crespi (1989; 1997), který roli politických průzkumů v totalitních, autoritářských a demokratických politických režimech vymezil na základě rozsahu akceptace veřejného mínění jako legitimní složky politického procesu a na způsobu, jakým vládnoucí elity obhajují své právo vládnout. Počátek tohoto názoru je možné najít již v dílech klasických novověkých filosofů; rozpracován byl zejména Jamesem Brycem, který se jako jeden z prvních rolí veřejného mínění v různých politických uskupeních panujících v různých historických dobách a v různém kulturním kontextu ve své teorii „o čtyřech stádiích vývoje veřejného mínění“ zabýval.

Irving Crespi ve svém studiu vyšel z otázky, jak praxe výzkumu veřejného mínění naplňuje představy výzkumníků počátku 20. století, kteří veřejné mínění zkoumali v návaznosti na normativní teorie demokracie. Zohledňoval přitom také psychologické aspekty veřejného mínění a interpersonální i masovou komunikaci, což byl dominantní přístup ke studiu veřejného mínění od 40. let 20. století do let 80., kdy zkoumání vztahu mezi veřejným míněním a politickou sférou ustoupilo do pozadí (např. Korzi 2000). Rozhodující bylo právě zavedení statistických metod vedoucích k reprezentativnímu výběru zkoumaného

vzorku respondentů do studia veřejného mínění, které je zejména spjato se jménem George Gallupa a 30. léty 20. století, kdy byl výzkum veřejného mínění především navázán na úvahy o kompetencích veřejnosti v prostředí amerického demokratického zřízení (např. Crespi, 1989).

V souvislosti s rostoucím počtem vládních organizací v Číně zaměřených na výzkum veřejného mínění (např. Ren, 2009) a pochybami o nestrannosti prezentovaných výsledků průzkumů vedených pod autoritářskou vládou je cílem této diplomové práce ověřit, že politická akceptace a participace veřejného mínění vzrostla, jak naznačuje zvýšený zájem vlády na výzkumu veřejného mínění, a zjistit, jakou roli dnes výzkumy veřejného mínění v politické sféře autoritářské Číny mají. V návaznosti na myšlenky Jamese Bryce však bude zkoumána i samotná povaha kolektivního mínění v konfuciánské Číně, jeho proměny v čase a předpoklady rozvinutí idey aktivní politické participace ve společnostech s myšlenkovou tradicí odlišnou od západní křesťanské kultury a tradičně ovládaných autoritářským politickým vedením.

Diplomová práce bude především zaměřena na studium souladu mezi rozsahem výzkumu veřejného mínění a argumenty, na nichž vláda staví své právo vládnout. Zdroje legitimacy vlády by podle Irvinga Crespiho dále měly odrážet možnost vedení akademických výzkumů a způsob prezentace jejich výsledků i závěrů politických průzkumů veřejnosti. Akceptace veřejného mínění jako legitimní složky politické sféry a participace veřejného mínění na politickém procesu bude předně hodnocena ve vztahu k důrazu kladenému na veřejné mínění a jeho výzkum v oficiální ideologii od počátku ekonomických reforem a s ohledem na prezentaci závěrů politických průzkumů v oficiálních čínských médiích.

První část práce bude zaměřena na vývoj pojetí a studia veřejného mínění. Důraz bude kladen zejména na jeho zkoumání v rámci normativní teorie demokracie, v jejímž kontextu byly do studia veřejného mínění zavedeny i politické průzkumy, a na studium politických průzkumů a propagandy, aby bylo následně možno vyložit koncept Irvinga Crespiho a teorii Jamese Bryce, která z pozice pojetí veřejného mínění jako nadindividuální entity poskytne hlavní teoretický základ pro zhodnocení participace kolektivního mínění v politickém procesu na základě povahy lidem vyjádřené politické podpory.

V další kapitole bude následně představen kulturně-politický vývoj Číny, bez něhož by současná politicko-společenská situace ani kontext výzkumu veřejného mínění nebylo možné pochopit a zhodnotit v souladu se stanovenými cíli diplomové práce. Ty budou vyhodnoceny v závěru diplomové práce, který dále propojí teoretická východiska práce s konkrétním vývojem výzkumu veřejného mínění v Číně od počátku její ekonomické

transformace. Závěr práce se navíc pokusí odpovědět na otázky, jaká je povaha kolektivního mínění v této konfuciánské společnosti v současné době, jak je současná podoba kolektivního mínění v Číně navázána na tradici autokratické formy politického vedení založené na konfuciánské morálce poslušnosti k autoritám a v návaznosti na koncepci jejího dalšího rozvoje vycházející z odlišných teorií vyjádřených od 90. let také jaké jsou předpoklady dalšího rozvoje sebeuznání kolektivního mínění v politickém procesu Číny.

K naplnění stanovených cílů poslouží rešerše relevantní literatury, novinových článků a závěrů studií realizovaných v Číně či zakládajících se na datech v Číně sebraných s jasným popisem metody sběru dat a zkoumaného vzorku respondentů.¹

¹ Vlastní jména osob uvedených v diplomové práci vycházejí z jejich anglického přepisu, překládány do jejich české podoby nejsou z důvodu obtížné dohledatelnosti. Z angličtiny taktéž nejsou překládány názvy periodických tiskovin. Překládány naopak jsou názvy knih a odborných studií, u nichž je vždy uvedena také anglická podoba jména stejně jako u názvů akademických institucí či jiných vládních organizací. V českém jazyce jsou taktéž uvedeny názvy čínských dynastií. Překlady originálních citací uvedených v diplomové práci jsou autorčiny vlastní. Případné výjimky výše zmíněného jsou v textu vyznačeny.

2. VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ A POČÁTKY JEHO VÝZKUMU

Pojem veřejné mínění se objevuje v 18. století a je produktem dlouhodobých historických tendencí, které vedly k vzestupu měšťanské třídy, nárůstu gramotnosti či rozmachu tiskovin, a v duchu emancipačních ideálů Velké francouzské revoluce se rozvinula představa o jednotlivcích jako o svobodně diskutujících občanech majících právo libovolně se vyjádřit o záležitostech veřejných a podílet se na nich (Šubrt, 1998; Price, 2008). V prvních politologických a sociologických pracích se koncept veřejného mínění začal objevovat na konci 19. století v souvislosti se studiem demokracie. Významný je odkaz Alexise de Tocquevillea a Jamese Bryce, kteří studovali americkou demokracii a porovnávali ji s evropskými státy (Šimečková, 2013).

Zpočátku ve studiu veřejného mínění převládal monistický přístup ztotožňující veřejné mínění s obecnou vůlí lidu, od 30. let 20. století definitivně převládl přístup pluralistický vyzdvihující individuální mínění jednotlivců a pohlížející na veřejné mínění jako na jejich agregát, což byl významný impuls pro počátek vědeckého výzkumu veřejného mínění a zavedení statistických metod do jeho studia (Šubrt, 1998). Ty do politické sféry přenesl George Gallup, když ve 30. letech představil vědeckou metodologii pro zkoumání veřejného mínění zakládající se na reprezentativním výběru respondentů (např. Crespi, 1989). Gallup tak reagoval na několik otázek své doby, především na diskuze týkající se rozsahu participace veřejnosti na politickém procesu, čímž odrážel skeptické názory o nedostatečných kompetencích veřejnosti Waltera Lippmanna a dalších myslitelů spadajících do názorového proudu „elitistů“ (Crespi, 1989); vynalezení nástroje, kterým by veřejnost mohla vyslyšet sama sebe, bylo však i odpovědí na rozmáhající se studium propagandy. Ta se s rozvojem novinového průmyslu stala aktuálním tématem americké odborné veřejnosti, jejíž zájem byl podnícen zkušeností s žurnalistikou a ovlivňováním veřejného mínění během první světové války (Sproule, 1997).

Předmětem této kapitoly bude načrtnout vývoj pojmu veřejné mínění, počátky jeho zkoumání i zavedení politických průzkumů jako vědeckého nástroje pro výzkum názorů veřejnosti v kontextu normativních teorií a počátku studia propagandy, tedy uvést teoretická východiska diplomové práce, která budou rozvíjena v dalších kapitolách a poskytnou základ pro zhodnocení role veřejného mínění a průzkumů v různých politických režimech.

2.1. Vznik průzkumů veřejného mínění

Pro plné pochopení obsahu následujících kapitol je nejprve nutné vymezit základní terminologii vztahující se k výzkumu veřejného mínění, která je v anglické literatuře často rozlišována, v české již méně. Výzkumné šetření (*survey research*) znamená systematický sběr dat pomocí standardizovaných dotazníků v přirozeném prostředí respondentů, které je vedené za účelem získání informací o specifické populaci (Manion, 1994, s. 743). Tato nejobecnější definice dotazníkového *zkoumání veřejného mínění*, v této práci také označovaného souhrnným pojmem *výzkum veřejného mínění*, se dále odlišuje hloubkou a povahou studia. Zatímco *průzkumy veřejného mínění (polls)* se povětšinou objevují v oblasti politické sféry a zkoumají konkrétní preference a postoje obyvatelstva vůči specifické užší tematické oblasti, *výzkumy (surveys)* na veřejné mínění nahlíží jako na proces a zaměřují se také na psychologické a sociální aspekty ovlivňující formování názorů a postojů respondentů i na vztahy mezi nimi (Crespi, 1997; Ren, 2009; Vinopal, 2011).

Dnes užívaná metodologie dotazníkového výzkumu veřejného mínění byla vyvinuta ve Spojených státech amerických ve 30. letech minulého století v kontextu diskuzí o veřejném mínění a jeho úloze v demokratickém systému. Její vznik je spjat s Elmo Roperem, Archibaldem Crossleym, především však s profesorem žurnalistiky na Iowské universitě a ředitelem newyorské marketingové agentury Georgem Gallupem, který v roce 1935 založil Americký institut pro výzkum veřejného mínění (*American Institut of Public Opinion*), jenž byl první specializovanou novinovou agenturou poskytující pravidelné zprávy o názorech veřejnosti (např. Crespi, 1989).

Gallup, Roper a Crossley měli zkušenosti s marketingovým výzkumem a znalosti statistických metod, a byli proto různými agenturami či novinami pověřeni, aby v souvislosti s blížícími se prezidentskými volbami v roce 1936 provedli sérii průzkumů veřejného mínění s cílem předpovědět nadcházejícího prezidenta. Jejich průzkumy se ve způsobu sběru dat výrazně lišily od do té doby používaných tzv. slaměných hlasování (*straw polls*), která byla novinami a časopisy užívána pro předpověď výsledků voleb. Respondenti slaměných hlasování byli buď náhodně vybíráni na ulici, nebo se určitému seznamu osob rozeslaly výzkumné dotazníky poštou. Gallupovy, Roperovy a Crossleyho průzkumy však neměly charakter ankety, nýbrž se zakládaly na malém, avšak reprezentativním, vzorku respondentů, výsledky jejich průzkumů tudíž mohly být zobecněny na celou populaci (Crespi, 1989).

Průzkumy veřejného mínění začaly být veřejně akceptovány a uznávány krátce po svém zavedení, což souviselo s naplněnou předpovědí předvolebních průzkumů vedených

Gallupem, Roperem a Crossleyem (*ibid.*). Všichni výše zmínění výzkumníci nezávisle na sobě došli k závěru, že tehdejší americký prezident Franklin D. Roosevelt obhájí své křeslo i v prezidentských volbách v roce 1936. Jejich výsledek se významně odlišoval od predikce časopisu *Literary Digest*, který byl do té doby veřejností i politiky uznáván jako spolehlivý zdroj předpovědí vítězů prezidentských voleb, protože na základě svých předvolebních anket úspěšně určil každého nadcházejícího amerického prezidenta od roku 1920. *Literary Digest* tehdy mylně přiřkl vítězství Alfredu Landonovi, což otevřelo cestu uznání předvolebním průzkumům a ocenění jejich metodologie (Squire, 1988).

Příčiny špatné předpovědi *Literary Digestu* byly pak zkoumány ještě mnoho let poté, většina badatelů se však shodla, že neúspěšná predikce byla důsledkem omezeného výběru respondentů, protože *Literary Digest* dotazníky rozeslal na základě registru automobilů a telefonního seznamu, čímž ze své ankety vyloučil méně majetné spoluobčany. Předpověď *Literary Digest* vycházela ze 2,3 milionů navrácených dotazníků (*ibid.*), oproti tomu průzkumy vedené výše zmíněnými výzkumníky se zakládaly pouze na malém vzorku několika tisíc respondentů. Obhájená metoda výběru respondentů, jež byla základem úspěšné predikce volebního vítěze, byla proto pro svůj charakter označena a uznána jako první vědecky spolehlivý nástroj pro měření veřejného mínění, ačkoli již od svého uvedení vzbuzovala četné diskuze a kritiku (Crespi, 1989).

V následujících letech byly průzkumy veřejného mínění veřejností přijaty jako běžný doplněk novinových článků, jejich věrohodnost byla zejména výsledkem správných predikcí vítězů prezidentských i komunálních voleb. Kritika této metody získávání poznatků však neustávala ani v akademických, ani v politických kruzích, ještě více se vyostřila po neúspěšné předpovědi výsledku prezidentských voleb v roce 1948, které vyhrál Harry Truman, Gallup však na základě svých předvolebních průzkumů za vítěze označil Thomase Deweyho. Toto selhání ohrozilo existenci jak samotných průzkumů veřejného mínění, tak statistických metod, na nichž se průzkumy zakládaly. Veřejnost znovu průzkumy veřejného mínění přijala až v 60. letech, kdy s velkou přesností určily, že výsledky prezidentských voleb, do jehož posledního kola postoupil John Kennedy a Richard Nixon, budou velice těsné (*ibid.*).

2.2. Teorie společenské smlouvy a rané úvahy o politické participaci

Hlavním cílem George Gallupa a prvních průkopníků průzkumů veřejného mínění bylo zapojit veřejné mínění do politického života společnosti a oslabit tak kontrolu pevně zakořeněných politických elit na správě země a veřejném politickém životě, jež byla posílena rozvojem nových komunikačních technologií. Gallup navazuje na britského myslitele Jamese

Bryce (Gallup & Rae, 1940; Crespi, 1997), který ve své knize „*Americké společenství*“ (*The American Commonwealth*) z roku 1888 zkoumá americké demokratické zřízení a porovnává ho s tehdejšími státy Evropy. Bryce (1906; 1995) ve svém díle oslavuje participaci amerického lidu na správě státu a americký model dává za vzor tehdejším evropským státům. Veřejnému mínění v politickém procesu přičítá fundamentální, nenahraditelnou roli. Vzniklé průzkumy veřejného mínění měly umožnit lidem vyjádřit svá přání v období voleb i mimo ně, pomoci lidu uvědomit si svou vlastní sílu a bránit demokracii před hrozbami jednostranné diktatury (Gallup & Rae, 1940).

Již v antickém Řecku a Římě byla kolektivnímu mínění v omezené míře přiznána účast na správě státu (Sintomer, 2007), již v této době se tedy objevily názory, že kolektivní mínění by mělo být prvkem legitimizujícím vládu (Crespi, 1997, s. 111).² Oproti Platónovu učení o ideálním státu, který nese mnohé rysy totalitního systému a reflektuje Platónovo přesvědčení o přirozené nerovnosti lidí, v němž „*vláda v obci přirozeně náleží těm, kdo zosobňují moudrost – a to jsou filosofové*“ (Tretera, 2002, s. 92), Aristoteles vládu striktně nepřičkl určité skupině lidí a zastával názor, že skupina je moudřejší než jednotlivec, protože vyššího poznání je možné dosáhnout pouze spojením neúplných částí znalostí a moudrosti, jež v sobě lidé individuálně nosí (Crespi, 1997).

Největší vliv na moderní politickou filosofii a koncept demokracie měl Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), jehož filosofie představovala přelom mezi tradiční středověkou filosofii a moderní filosofii státu. Zabývá se myšlenkou, jak vybudovat racionální společnost, která by osvobodila člověka z řetězců, do nichž jej spoutala, na což upozorňuje v první knize svého díla „*O společenské smlouvě*“, a to hned úvodní větou její první kapitoly: „*Člověk se rodí svobodný, avšak je všude spoután řetězy*“ (Rousseau, 1923, s. 35).³ Svou filosofii vystavěl na konceptu společenské smlouvy, konceptu svrchované moci a obecné vůle, jenž je jeho nejdůležitějším příspěvkem.

Teorie společenské smlouvy pochází z dob sofistů, různými školami byla dále rozvíjena v průběhu středověku, objevuje se také v dílech renesančních učenců. Rousseau svým pojetím společenské smlouvy vychází z Thomase Hobbesa (1588–1679), ačkoli Hobbesova teorie společenské smlouvy je zásadně odlišná. Hobbes zastával názor, že původní společenská smlouva vyšla ze všech lidí, kteří tvoří stát, avšak členové společnosti se podle něj dále shodli, že vládu státu svěří jen určitým osobám. Lid je podle něj přirozeně

² Pro zdůraznění legitimní participace veřejnosti v politickém procesu autorka diplomové práce rozlišuje mezi kolektivním a veřejným míněním, které má alespoň omezenou možnost aktivní politické participace (viz kapitola 3).

³ „*Man is born free; and everywhere he is in chains.*“

svrchovaný, společenskou smlouvou však svou svrchovanost odcizil a svou moc navždy svěřil vládě. Pro Hobbesa je jakákoli vláda lepší než anarchie; členové společnosti jsou podle něj svázáni společenskou smlouvou k tomu, aby poslouchali vládcu za každé situace nezávisle na tom, vládne-li špatně či dobře. Společenská smlouva tedy lid zavazuje k *pasivní poslušnosti* (Cole, 1923).

Koncept společenské smlouvy dále rozvíjel i John Locke (1632–1704), ten však udržitelnost společenské smlouvy spatřuje v *mlčenlivém souhlasu lidu*. Vláda je vždy závislá na svolení svých poddaných, protože stát existuje převážně proto, aby chránil jejich život a jmění (*ibid.*).

Rousseau na Lockeův koncept společenské smlouvy navazuje a nahrazuje mlčenlivý souhlas lidí *aktivním souhlasem*, který by měl být ustanoven zákonem. Jeho názor vychází z obdivu k městským státům existujícím v antickém Řecku a z dobového kontextu, kdy reprezentativní vláda demokraticky nefungovala. Dosažení ryzího demokratického uspořádání považoval za nereálné, čiré demokracii se však podle Rousseaua mohly přiblížit svobodné městské státy, například jeho rodné město Ženeva či Bern, v nichž jediných se podle jeho názoru mohla obecná vůle a svrchovanost lidu naplno rozvinout (*ibid.*). Podle Rousseaua je společenská smlouva základním prvkem každé legitimní společnosti, jež občany státu dovede k politické svobodě. Společenská smlouva se podle něj realizuje mezi všemi členy daného státu, do vedení státu se pak promítá skrze obecnou vůli lidu. Ta by vždy měla být rozhodující, zákony by měly být projevem jejího přání. Vláda by obecnou vůli lidu měla uvádět v praxi; existuje pouze z milosti lidu a může jím být kdykoli odvolána (Rousseau, 1923, s. 54).

Cole (1923) v úvodu k Rousseauovu dílu „*O společenské smlouvě*“ k teoriím společenské smlouvy dodává:

„*Rozvažování o podstatě jakéhokoli státu, v němž existuje nějaká forma vlády kromě ryzí tyranie, nemůže vést k jinému dojmu, než že je založen na buď v minulosti, nebo v přítomnosti otevřeně vyjádřeném, či tiše schváleném souhlasu členů daného státu*“ (s. 13).⁴

Ačkoli Rousseau svou vrcholnou koncepci obecné vůle detailně rozpracoval, obsahuje několik nevyjasněných myšlenek, zejména co se týče obhajoby správnosti rozhodnutí schválených obecnou vůlí, jež by měla jednat ve jménu dobra všech (Cole, 1923). Tyto otázky

⁴ „*Wherever any form of government apart from the merest tyranny exists, reflection on the basis of the State cannot but lead to the notion that, in one sense or another, it is based on the consent, tacit or expressed, past or present, of its members.*“

se staly aktuálními o několik století později; úloha kolektivního mínění v politickém procesu i pasivní a aktivní souhlas veřejnosti byly předmětem díla „*Americké společenství*“ Jamese Bryce, který jako jeden z prvních definoval úlohu kolektivního mínění v různých politických režimech. Úloha veřejného mínění v politickém procesu demokratického režimu byla od 30. let 20. století předmětem rozvah o kompetencích a správnosti rozhodnutí učiněných veřejností.

2.3. Počátky studia veřejného mínění

Moderní koncept veřejného mínění má dlouhou historii, jako jeden z prvních tento složený pojem v polovině 18. století použil spisovatel Charles Pinot Duclos (Šubrt, 1998, s. 9). Je produktem dlouhodobých historických tendencí, především Protestantské reformace a s tím spjatým rozšířením literatury a tiskovin, růstem gramotnosti, vzestupem měšťanské společnosti (Price, 2008) či rozvojem mezinárodního obchodu. Vznikem a vývojem veřejné sféry se podrobně zabývá filosof a sociolog Jürgen Habermas, který analyzuje přeměnu reprezentativní veřejnosti existující na knížecích dvorech ve veřejnost občanskou. Její proměna souvisí s odklonem od feudální společnosti a s emancipačními ideály, jež přinesla Velká francouzská revoluce. Nejprve se utvořila kulturně-kritická veřejnost literární, která se dále přeměnila ve veřejnost politicky činnou fungující jako „*protějšek neosobní státní moci*“ (Habermas, 2000, s. 77).

První teorie veřejného mínění začaly vznikat během 18. a 19. století. Myslitelé tohoto období spojoval monistický přístup ke studiu veřejného mínění – bylo chápáno jako projev obecné vůle, mínění, které ve společnosti převažuje. Veřejnost byla považována za nejdůležitější složku společnosti, někteří myslitelé dokonce pojem veřejnost a společnost zaměňovali (Šimečková, 2013, s. 7). Na konci 19. století se zejména v americkém prostředí začínají objevovat tendence nahlížet na veřejné mínění jako na shluk anonymních individuí, které jsou patrné z rozmachu používání techniky slaměných hlasování před volbami. Ačkoli pro de Tocquevillea, Bryce a další myslitele byly skupiny klíčové pro pochopení kolektivního mínění, slaměná hlasování vyvozující skupinové postoje kolektivního mínění z mínění jednotlivců předznamenala nadcházející pohled na individua jako na výchozí body studia veřejného mínění (Herbst, 1995, s. 99). Od 30. let 20. století již veřejné mínění není chápáno jako nadindividuální realita působící a ovlivňující jednotlivce, ti jsou naopak považováni za jeho základ. Ve studiu veřejného mínění zcela převládl pluralistický přístup, který veřejnost a veřejné mínění chápe pouze jako klasifikační pojmy, protože reálně ve společnosti existují pouze jedinci mající určité postoje a názory. Myslitelé poukazují na pluralitu názorů i

existenci pluralitních veřejností ve společnosti, veřejné mínění je chápáno jako „*souhrn individuálních hodnotících soudů*“ (Šubrt, 1998, s. 12), které jsou ovlivněné i psychickými procesy a emocemi jedinců. Vymezení veřejného mínění jako agregátu individuálních mínění a příklon k empirickému zkoumání reality byly dva významné předpoklady vedoucí k zavedení statistických postupů do studia veřejného mínění (Šubrt, 1998, s. 12–17).

2.3.1. Normativní rozvažování o veřejném mínění a demokracii

Předmětem zájmu politických věd se veřejnost a veřejné mínění stává na přelomu 19. a 20. století, kdy zastupitelská demokracie fungovala v USA i některých státech Evropy. Role a úloha veřejnosti ve společnosti začala nabývat na významu především kvůli převažujícímu přesvědčení, že demokratický systém má být zodpovědný ke svým občanům a reflektovat jejich názory. Sociální vědy v tomto období zažily příval traktátů a prací pojednávajících o veřejném mínění a jeho vztahu k demokracii, tento trend se ve studiu veřejného mínění v sociologii i politologii projevoval i v první polovině 20. století. Zhruba od 50. let se těžiště zájmu přesunulo ke zkoumání psychologických aspektů veřejného mínění, normativní a teoretické zájmy starších výzkumníků začaly být ve zkoumání veřejného mínění opomíjeny (Korzi, 2000, s. 50).

Mezi významné myslitele, kteří rozvažovali o veřejném mínění v 19. století, patří Alexis de Tocqueville a John Stuart Mill. Oba měli nesmírný vliv na další vývoj společenských věd (zejména politologie a sociologie), a ačkoli veřejné mínění nebylo jejich ústředním zájmem, jejich úvahy o veřejném mínění jsou základními stavebními kameny analýzy tohoto fenoménu mající významný ohlas i dnes (Šimečková, 2013).

Zejména k myšlenkám Alexise de Tocquevillea se následně vyjadřuje James Bryce, jehož kniha z roku 1888 je první studií, která veřejné mínění chápe jako klíčový prvek demokracie (Korzi, 2000). Bryceův důraz na veřejné mínění v demokratickém politickém procesu byl hlavním inspiračním zdrojem průkopníků průzkumů veřejného mínění ve 30. letech 20. století, kteří ve vznikajících průzkumech spatřovali nástroj posilující vliv veřejnosti na politické rozhodování (Gallup & Rae, 1940); avšak názor, že mínění většiny by mělo mít rozhodující vliv na rozhodování politiků a politický proces vůbec, měl i své odpůrce a kritiky. Protichůdnost jejich názorů je možné chápat jako výslednici dlouholetého myšlenkového vývoje sahajícího až do antiky – již Aristoteles a Platón chápali úlohu kolektivního mínění zcela protichůdně, také v úvahách o společenské smlouvě vyjádřených Hobbesem, Lockem a Rousseauem byla lidu připsána odlišná pozice a role ve vztahu mezi lidem a vládou.

Nejvýraznější kritik občanské participace, který se na začátku 20. století postavil proti v té době převládající představě o pravdivém úsudku veřejného mínění a všemocnosti obyčejných lidí, byl americký novinář a filosof Walter Lippmann, který své stanovisko vyjádřil ve svém díle „*Veřejné mínění*“ (*Public Opinion*), poprvé vydaném v roce 1922. Lippmann (1922) tvrdil, že „*demokracie ve své původní formě nikdy nečelila problému, který nastává, protože představy mající lidé ve svých hlavách ne vždy korespondují s okolním světem*“ (s. 30–31).⁵ Lippmann reaguje na přemíru informací, jimž je podle něj občan moderní společnosti vystaven, a jež není schopen efektivně a v celé jejich šíři zpracovat tak, aby mohl kompetentně posoudit záležitosti spojené s chodem státu. Zastával tudíž názor, že politické pravomoci veřejnosti by měly být výrazně omezeny a že demokratická vláda by měla být složena z expertů, kteří mají patřičné vzdělání, jsou tedy schopni hluboce realitu pochopit a vést veřejnost správnou cestou (Lippmann, 1922).

Ústředním Lippmannovým zájmem byla role a šíře působnosti veřejnosti v politické sféře, snažil se prozkoumat, jak participace veřejnosti na správě země ovlivňuje demokracii. Jeho studie však překračovaly normativní přístup nauky o veřejnosti, Lippmann se od svých současníků odlišuje zejména svým negativním názorem o schopnostech veřejnosti a psychologickým přístupem (Korzi, 2000). Obé se promítlo do dalšího zkoumání veřejné a politické sféry a jejich vzájemného vztahu.

Přímou reakcí na Lippmannovy knihy a názory bylo dílo jeho současníka Johna Deweyho. Oproti Lippmannovi Dewey elitista nebyl a veřejnosti v politickém procesu přisuzoval význačné místo. Jako jeden z prvních vyslovil názor o existenci pluralitní veřejnosti, tedy že veřejnost sestává z mnoha různorodých skupin se specifickými zájmy, jež pokládal za elementární jednotky veřejného mínění. Ve svých dílech kladl důraz na jejich interakci a participaci v politické sféře, za důležitý označoval především diskurz jednotlivých skupin (Rogers, 2012).

Lippmannovu myšlenku vlády odborníků Dewey zcela neodmítl, avšak ji zakomponoval do svého pojetí pluralitní veřejnosti, jejíž názory by se v procesu rozhodování měly odrazit (*ibid.*). Velmi známá a často citovaná je Deweyho věta: „*Člověk, který boty nosí, ví nejlépe, že ho boty tlačí a kde jej tlačí, přestože znalý obuvník je schopen nejlépe vyhodnotit, jak tento problém napravit*“ (Dewey, 2012, s. 153–154).⁶ Veřejnost však podle

⁵ „*democracy in its original form never seriously faced the problem which arises because the pictures inside people's heads do not automatically correspond with the world outside*“

⁶ „*The man who wears the shoe knows best that it pinches and where it pinches, even if the expert shoemaker is the best judge of how the trouble is to be remedied*“.

tohoto myslitele nemá k dispozici adekvátní prostředky, kterými by své názory vyjadřovala aktivně a pohotově (Korzi, 2000, s. 56).

Definitivní příklon k pluralitnímu pojetí veřejnosti nastal ve 30. letech 20. století v souvislosti se vzrůstajícím důrazem na empirickou orientaci v sociálních vědách i rostoucím zájmem o psychologii a zkoumání postojů. Oba trendy například souvisí se zavedením škálovacích technik měření postojů, které byly vynalezeny Thurstonem (1928) a Lickertem (1932) a ovlivnily psychologický i sociologický výzkum (Korzi, 2000, s. 56). Vliv sociálně-psychologické linie na vývoj studia veřejného mínění v americké sociologii je vůbec považován za jeden z nejvýznamnějších, právě převažující sociálně-psychologický přístup ke studiu veřejného mínění později vedl k ústupu normativních teorií (Korzi, 2000). Vedle slaměných hlasování a statistických šetření jsou psychologie a studium postojů pokládány za třetí nejvýznamnější inspirační zdroj George Gallupa (Šubrt, 1998, s. 25).

Základní otázka, kterou si Gallup a Rae ve vztahu k zastupitelské demokracii pokládali, byla, jak politické představitele učinit vhodně reagujícími na přání a požadavky lidu. Obávali se, že bez přímého vyjádření veřejného mínění k politickým otázkám, se zastupitelská demokracie zvrhne ve vládu elit a tvrdili, že pouze uvažováním nad názory občanů mohou demokratické státy přelstít diktátory, jejichž Achillova pata byla symbolem jejich neschopnosti znát názory lidu. Průzkumy veřejného mínění proto propagovali jako hlavní substanci moderní demokracie, výsledky průzkumů veřejného mínění by podle nich měly být politiky vnímány jako pověření ustanovené objektivním hlasem lidu, které slouží jako vodítko pro správná a lidmi chtěná politická rozhodnutí (Gallup & Rae, 1940; Crespi, 1997; Sproule, 1997; Korzi, 2000).

Po roce 1936, kdy Gallup a další prokázali přesnost nového vědeckého nástroje, se politické průzkumy staly neoddělitelnou součástí studia veřejného mínění, záhy se vědecká metoda zkoumání veřejného mínění rozšířila i do akademického výzkumu. Výzkum veřejného mínění však v souvislosti s obratem k psychologismu v sociálních vědách od 40. let návaznost na normativní teorie a demokratizaci společnosti ztrácí, hlavní důraz je kladen na jedince, utváření a ovlivňování jejich postojů. Počet studií zabývajících se veřejným míněním narůstal, v oblasti sociologie však chybělo širší teoretické ukotvení. Těžiště zájmu sociologů se omezilo převážně na řešení metodologických otázek výzkumu (např. Lazarsfeld, Riesman & Glazer), průzkumy veřejného mínění a jejich dopad na veřejné mínění byly diskutovány v souvislosti s propagandou, hlubší přímé zkoumání vlivu veřejného mínění na politickou sféru však chybělo. Průzkumy veřejného mínění začaly být spíše deskriptivním nástrojem;

veřejné mínění začalo být tím, co průzkumy měří, bez hlubšího zkoumání povahy veřejného mínění jako sociálního jevu (Blumer, 1948; Sproule, 1997; Korzi, 2000).

2.3.2. Veřejné mínění a počátky studia propagandy

Počátku výzkumu veřejného mínění dominuje rozvažování o jeho schopnostech a normativní soudy o jeho úloze v kontextu demokracie. Na sklonku 20. století však nastává i významný posun v oblasti komunikačních technologií, jenž se spolu se změnou vlastnických struktur organizací a rozvojem moderních institucí veřejné sféry života hluboce dotýká. Dominantním prostředkem promlouvání k veřejnosti a jejího ovlivňování již dávno není verbální komunikace, avšak všudypřítomné tiskoviny a později radiové vysílání. Ačkoli například James Bryce rozvoji novinového průmyslu, jeho zkorumpovanosti a vlivu na veřejné mínění ve své analýze velkou pozornost nevěnoval, již v úvodu 20. století se objevili první reformě orientovaní novináři, tzv. *muckrakers*, kteří se na tuto oblast zaměřili (Sproule, 1997). Právě ti bývají označováni za průkopníky studia propagandy, jež byla dalším dominantním zájmem výzkumníků začátku 20. století zabývajících se veřejným míněním a politickou sférou či jedním z impulzů vedoucím George Gallupa a další výzkumníky k hledání cest, jak podnítit racionální občanskou demokratickou debatu (Gallup & Rae, 1940; Sproule, 1997).

První hlubší analýzou propagandy byla esej Raye Stannarda Bakera z roku 1906 „*Jak železnice utváří veřejné mínění*“ (*How Railroads Make Public Opinion*), kde Baker odkrývá zkorumpované propojení politiků s novináři a ovlivňování veřejnosti pomocí chytře napsaných novinových článků. Na základě tohoto odhalení Baker tvrdí, že tehdejší „*postupy uplatňované při styku s veřejností představovaly hrozbu vlivu demokracie na společnost*“ (Sproule, 1994, s. 13).⁷

Propaganda začala být dále studována zejména po první světové válce, a to ve světle přemítání o organizovaném přesvědčování za první světové války a z obav, že se propaganda stane běžnou praxí politiků a novinářů (Sproule, 1994). Mezi nejvýraznější myslitele zabývajících se propagandou pařil například Walter Lippmann, Will Irwin, John Dewey, Charles Beard, Charles Merz či Edward Bernays. Na jejich rozsáhlou analýzu propagandy zaměřující se na mnoho oblastí, kupříkladu i na oblast vzdělávání, tehdy navázali další spisovatelé a výzkumníci. Ti dali ve 30. letech základ silnému intelektuálnímu hnutí zkoumajícímu skryté manipulativní přesvědčování amerických obyvatel. Literatura, která z jejich per ve 20. a 30. letech vznikla, byla nazývána „analýza propagandy“ (Sproule, 1997).

⁷ „*public-relation practices represented a threat to democratic social influence*”

Rané studium propagandy se dělí na několik proudů; myslitelé jsou do nich zařazováni podle myšlenkových tradic, z nichž vycházeli, a zároveň podle vědeckých metod, které používali pro její studium (Sproule, 1994).⁸

Po první světové válce byla propaganda vnímána jako občasně se vyskytující jev (Sproule, 1997), samotný termín propaganda měl téměř výhradně negativní konotaci a označoval skryté masové přesvědčování veřejnosti institucemi a skupinami sloužící v jejich prospěch, aniž by se zdálo, že tak vědomě konají. Jako prostředek, který slouží k manipulaci veřejnosti, byla již od počátku označována masová komunikace, v meziválečném období byla tedy propaganda kladena do souvislosti zejména s rozvojem rozhlasového vysílání, s rozvinutým novinovým průmyslem a praktikami marketingových agentur. K zájmu o její studium dále přispělo upevnění postavení vládních a komerčních institucí a rozmach mezinárodně rozšířených politických ideologií, zejména fašismu a komunismu (Sproule, 1994). Negativní pojetí pojmu propaganda zůstalo hlavním směrem amerického sociálního myšlení, přestože se později objevily i mírnější definice propagandy, které prvním progresivním myslitelům komplikovaly jejich snahy upozornit na propagandu jako na nebezpečí demokracie (Sproule, 1997).

Jedním z prvních, kdo se k problému propagandy po první světové válce vyjádřil, byl Walter Lippmann, který tvrdil, že pokud veřejné mínění proti propagandě nebude ochraňováno, názory veřejnosti mohou být hluboce poznamenány předsudky a veřejné mínění tak může být využíváno mocenskými skupinami a institucemi (Sproule, 1994). V roce 1917–1920 se studiem propagandy zabýval společně s Charlesem Merzem, objektem jejich zkoumání se staly novinové články o Rusku v deníku *The New York Times*. Z jejich bádání pochází základy teorie *gatekeepingu*, když si povšimli že „*noviny jsou jako celek ovládány přáními mužů, kteří mediální organizaci utvořili*“ (Sproule, 1997, s. 20).⁹

Obavy z rozšiřující se propagandy a z jejího negativního vlivu na demokracii měl také John Dewey. Ten jako jeden z prvních vyjádřil varování, že by propaganda po první světové válce mohla způsobit sociální problém. Dewey tvrdil, že přestože válečná cenzura a pronásledování svobody slova upadne, manažeři novinových agentur nezapomenou na možnost třídění a upřednostňování aktuálních informací podle jejich vlivu na veřejné mínění. Dewey a Irwin dále poukázali na fakt, že během války se politici snažili veřejnosti předávat pouze informace, u kterých považovali znalost veřejnosti za vhodnou (Sproule, 1997).

⁸ V dalším textu bude pozornost upřena především na myslitele spjaté se studiem veřejného mínění, politické sféry a politických průzkumů.

⁹ „*the news as a whole is dominated by the hopes of the men who composed the news organization*“

Na formování studia propagandy měly výrazný vliv i výzkumné metody, které byly v sociálních vědách, zejména komunikační vědě a politických vědeckých disciplínách, užívány. Rozšíření metod marketingového výzkumu do politické oblasti a následný rozmach politických průzkumů studium propagandy hluboce ovlivnil. Aplikování nových výzkumných metod rozšířilo spektrum možností, jak tento fenomén zkoumat. Zatímco někteří výzkumníci zavedení vědeckého nástroje pro výzkum veřejného mínění do studia propagandy uvítali, jiní jej vnímali jen jako další mocný nástroj nátlakových skupin (*ibid.*).¹⁰

2.4. Odklon výzkumu veřejného mínění od normativních teorií

George Gallup a Saul Forbes Rae věřili v kompetentnost veřejnosti, považovali proto za nutné zkoumat postoje občanů k politickým otázkám v období voleb i mimo ně, protože volby by neměly být jediným prostředkem, jak mohou občané vyjádřit své názory a postoje. Věřili v sílu průzkumů veřejného mínění, které považovali za most mezi lidmi a politiky i za médium, skrze něž může veřejnost promlouvat sama k sobě. Podle Gallupa a Rae (1940) demokracie znamená více než volby. *“Je to proces konstantního myšlení a jednání na straně občanů”* (s. 12).¹¹ Vynalezení vědecké metodologie zkoumání veřejného mínění však nebylo odpovědí pouze na otázky týkající se kompetencí veřejnosti a míry její participace v politické sféře, souviselo i s rozvojem nových komunikačních technologií a problematikou propagandy, sociální vědy také získaly novou metodu umožňující přiblížit se vědám exaktním (Rae & Saul, 1940; Crespi, 1989; Sproule, 1997).

Gallup a Rae vnímali, že média narušují starou rovnováhu mezi veřejností a zájmovými skupinami, které mají s rozvojem nových komunikačních kanálů více možností, jak méně informované občany ovlivnit. Politické průzkumy podle nich však dokáží reflektovat názory ve společnosti lépe než noviny, které přináší jen nepřehlednou spleť názorů, zároveň je méně pravděpodobné, že by se staly objektem mocenských zájmů a podlehly vlivu malé, avšak silné nátlakové skupině, která jedná ve jménu většiny. Této hrozby si však Gallup a Rae byli vědomi, proto ve své společné knize propagovali nestrannost průzkumů a snažili se vyvrátit jejich kritiku – kupříkladu tvrzením, že spolehlivost výsledků jejich měření je ověřitelná výstupem voleb (Gallup & Rae, 1940; Sproule, 1997). Přestože se objevilo mnoho skeptických hlasů, například Samuel Stoufer s Gallupovými a Raeovými názory ohledně důležitosti politických průzkumů souhlasil a tvrdil, že představují nejužitečnější nástroj demokracie, který byl kdy navržen (Crespi, 1989).

¹⁰ Vlivem propagandy na veřejné mínění se dále významně zabýval například Harold Lasswell či Paul Lazarsfeld.

¹¹ „*It is a process of constant thought and action on the part of the citizen.*”

S nástupem psychologismu, jehož dominantním představitelem byl Floyd Allport (1937), se hlavní jednotkou analýzy veřejného mínění stali jednotlivci a jejich individuální jednání. Normativní teorie ustoupily do pozadí, průzkumy veřejného mínění byly používány spíše jako deskriptivní nástroj. Také odkaz na myslitele úvodu 20. století ztotožňující veřejné mínění primárně s demokratickým procesem se z akademických prací začal vytrácet. Důraz začal být kladen na metodologii výzkumu, jíž rozvíjel Paul Lazarsfeld či Riesman a Glazer (např. Peters, 1995; Sproule, 1997; Korzi, 2000).

Empirický přístup ke zkoumání veřejného mínění a sociálního procesu již ve 40. letech kritizoval americký sociolog Robert S. Lynd, který se ve své knize „*Na co znalosti?*“ (*Knowledge for what?*) z roku 1939 zaměřil na demokratický politický proces i na hledání způsobu, jak by jej bylo možné upevnit. Empirické zkoumání by se podle něj snadno mohlo stát slepou uličkou či pouhou spekulací. Tvrdil, že empiristé neuvažují v širším kontextu a svou metodou zkoumání procesu veřejného mínění dané politické nastavení fungování společnosti přijali, protože postupují deskriptivně a dále se nezajímají o širší souvislosti, například o názory občanů na to, jakým způsobem by státní instituce měly fungovat (Sproule, 1997).

Následně se k deskriptivnímu přístupu výzkumu veřejného mínění otevřeně vyjádřil Herbert Blumer (1948), který upozornil, že veřejné mínění je daleko hlubší fenomén než jen pouhé seskupení jednotlivců a že v současném pojetí veřejné mínění představuje jen to, co průzkumy veřejného mínění měří. Vyzdvihoval pluralitu veřejného mínění a upozorňoval na jeho organickou povahu, návaznost na společnost, její instituce a v ní probíhající sociální procesy. O veřejném mínění mluvil jako o výslednici interakcí různých skupin a jednotlivců, které mají různou váhu a různě ovlivňují názorové vůdce a politiky. Veřejné mínění může být podle Blumera pochopeno pouze v rámci sociálních vztahů. Považoval jej za velmi komplexní entitu, jíž průzkumy veřejného mínění neumí zachytit a měřit správně, protože nezohledňují různé sociální skupiny a zcela opomíjejí funkcionální distribuci názorů ve společnosti. Poukázal také, že výzkumníci se nezaměřují na chování politiků a nestudují, jaké skupinové názory před učiněním svých rozhodnutí politici zohledňují (např. Crespi, 1989; Peters, 1995; Korzi, 2000).

V 50. letech byl koncept veřejného mínění dále rozpracován zejména s ohledem na sociálně psychické procesy jedinců, významným příspěvkem bylo odlišení názorů a postojů (Korzi, 2000). Příklon k psychologickému zkoumání veřejného mínění v této době kritizoval například William Albig, který řekl, že to symbolizuje skepticismus o demokracii samotné (Sproule, 1997).

Na chybějící návaznost na politický proces ve studiu veřejného mínění začalo mnoho akademiků poukazovat v 60. letech (Herbert H. Hyman, David Minar, Harwood Childs či Sidney Verba), začaly se také objevovat studie o vztahu veřejného mínění a politické sféry (Warren Miller, Donald Strokes); také tyto práce byly však z pohledu výzkumů spíše deskriptivní bez hlubšího zkoumání komplexního procesu veřejného mínění (Korzi, 2000, s. 66). Vztahem politických průzkumů a vlády se tehdy významněji zabýval Valdimer Orlando Key, který tvrdil, že sociální psychologové na veřejné mínění pohlížejí pouze prizmatem oblasti svého výzkumu, zapomínají však zkoumat vztah mezi míněním a vládními rozhodnutími, zejména dynamický vztah mezi míněním lidu, aktivisty různých názorových skupin a jejich vůdci a politiky. Upozorňoval, že veřejnost se skládá z různých skupin, které mají různý stupeň zájmu na přijetí jednotlivých vládních opatření (Korzi, 2000).

Ačkoli se během 70. a 80. let objevily diskuze o úloze veřejného mínění v politickém procesu a hlasy kritizující přetrvávající odtržení studia veřejného mínění od normativních teorií, všeobecný trend pokračoval. Objevilo se však i několik akademiků (např. Donald Kinder) apelujících na řádné studium formování veřejného mínění předtím, než bude zkoumána jeho vazba na politickou sféru (*ibid.*).

Vztah veřejného mínění a politické sféry začal být intenzivně zkoumán až během 90. let. Průkopnickou prací bylo dílo Jamese Stimsona „*Veřejné mínění v Americe*“ (*Public Opinion in America*), v níž se zaměřoval na zkoumání veřejného mínění, které má vliv na vládu a formování její politiky. Stimson zejména studoval, jak vláda reaguje na změny nálad veřejnosti. Myslitelé se zcela neodvrátili od zkoumání sociálně-psychologických vlivů na formování veřejného mínění, avšak začali zkoumat proces veřejného mínění v celé jeho šíři a v návaznosti na politický systém (Irving Crespi, Benjamin Page & Robert Shapiro či John Zaller). V souvislosti se změnou těžiště zájmu akademiků zabývajících se touto problematikou se změnilo nahlížení na veřejné mínění jako na pouhý odraz výsledků politických průzkumů (*ibid.*).

2.5. Shrnutí

Politické průzkumy byly do studia veřejného mínění zavedeny s úmyslem propojit politické rozhodování s přáními veřejnosti a jako nástroj umožňující inteligentní participaci mas v demokratickém režimu, který by mohl nastavit zrcadlo mediální propagandě. Již v počátcích se však ozývaly i hlasy, které byly skeptické jak vůči schopnostem lidu efektivně rozhodovat o věcech veřejných, tak vůči průzkumům, jež považovaly za další mocenský prostředek zájmových skupin.

Vědecká metoda zkoumání veřejného mínění se brzy rozšířila za hranice politické sféry a začala být hojně užívána v akademickém výzkumu, kde však normativní teorie propojující veřejné mínění s teorií demokracie pod vlivem psychologismu zaměřujícího se na jedince a zkoumání formování jejich postojů záhy ustoupily do pozadí. Sociologický výzkum se orientoval zejména na zlepšení výzkumné metodologie a propagandu bez hlubší návaznosti na politickou sféru a důkladnějšího teoretického ukotvení pojmu „veřejné mínění“, což již ke konci 40. let vyústilo v kritiku dominantního přístupu ke studiu veřejného mínění, který byl deskriptivního charakteru, nezkoumal vnitřní dynamickou povahu veřejného mínění ani jeho organické struktury. Kritika nedostatečnosti výzkumu veřejného mínění začíná sílit od 60. let 20. století, veřejné mínění začíná být plně studováno jako sociální jev v letech 90., kdy akademický výzkum propojuje sociálně-psychologickou povahu veřejného mínění i jeho návaznost na rozvoj komunikačních technologií a politickou sféru.

Opětovné zkoumání veřejného mínění v kontextu normativních teorií se zabývá také otázkou naplnění původního záměru politických průzkumů, zájem akademiků se tedy obrací i k myslitelům konce 19. století, kteří veřejnému mínění v politickém procesu přiřkli nenahraditelnou roli (de Tocqueville, Bryce). Zejména dílo Jamese Bryce představuje syntézu myšlenek novověkých filosofů Hobbese, Lockeho a Rousseaua a propojuje jejich názory o úloze lidu a vlády ve společnosti, jež jsou vyjádřené jejich odlišným pojetím konceptu společenské smlouvy. Role kolektivního mínění v rozličných politických režimech bude předmětem další kapitoly a základem pro stanovení úlohy veřejného mínění a jeho výzkumu v autoritářských režimech.

3. VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V POLITICKÉM PROCESU

V průběhu 20. století se objevilo mnoho pokusů jasně definovat veřejné mínění. Sdílená definice tohoto konceptu však neexistuje, což pramení z jeho rozmanité, abstraktní povahy a multidisciplinárního přístupu k jeho zkoumání, který se propojil až v posledních letech minulého století. Obecně je však možné říci, že moderní koncept veřejného mínění v sobě ztělesňuje sílu kolektivního mínění prosadit se v politické sféře a podílet se na utváření věcí veřejných, být tedy legitimní složkou politického procesu, která se projevuje možností otevřeně se o věcech veřejných vyjádřit; spontánní projev individuů a kolektivního mínění je však také prvotním impulzem podílejícím se na jeho formování. To ve svém pojetí veřejného mínění zohlednil například americký politolog a sociolog Irving Crespi, který v 90. letech jako jeden z prvních zkoumal veřejné mínění jako komplexní proces, vyzdvihoval jeho dynamickou povahu a detailně se zaměřoval na jeho návaznost na politickou sféru.

Crespi (1997) veřejné mínění chápal jako multidimenzionální interaktivní proces, jehož legitimizace v politické sféře započala utvářením individuálních mínění a interakcemi mezi jednotlivci, které vedly ke vzájemnému uvědomění rozličných názorů mezi individu a skupinami, jež se následně mobilizovaly do kolektivní síly. Ta časem nabyla uznání a byla integrována do vlády lidu (s. 1–2). Jeho komplexní model veřejného mínění zahrnoval jak poznatky získané ze studia psychologické povahy veřejného mínění, tak myšlenky teoretiků zabývajících se veřejným míněním na počátku 20. století, kteří se ohrazovali proti tehdy dominantním názorům ztotožňujícím veřejné mínění s převažujícími názory ve společnosti. Zatímco Charles Horton Cooley kladl důraz na interakci mezi individu, James Bryce se zaměřoval na povahu kolektivního mínění v kontextu různých politických uskupení a formy jejich vlády (Cooley, 1918; Bryce, 1995; Crespi, 1997). Právě teorie Jamese Bryce o čtyřech stádiích vývoje veřejného mínění je základem pro vymezení role kolektivního mínění v rozdílných politických režimech, jak ji vytyčil Irving Crespi a jež je z důrazu na výzkum veřejného mínění v jednotlivých režimech patrná a empiricky ověřitelná, o čemž bude pojednáno v této kapitole.

3.1. Role kolektivního mínění v politickém procesu

Pouhá existence kolektivního mínění nezaručuje, že názory lidu budou vládnoucími elitami zohledňovány a že na politickou sféru budou mít nějaký vliv. Role veřejného mínění v politické sféře je závislá na míře legitimacy, která je kolektivnímu mínění vládnoucími skupinami připsána, tj. jestli a za jakých podmínek je veřejné mínění akceptováno jako základ

vlády. Někteří myslitelé však předpokládají, že již samotná existence pasivního kolektivního mínění přiznává lidu určitou legitimní roli v rámci politického systému (Crespi, 1997). James Bryce (1995) považoval kolektivní mínění za základní substanci téměř každého režimu v téměř každé době, protože:

„Mimo speciálních případů byly vlády vždy závislé a musely záviset alespoň na zbožné úctě či respektu, když už ne na náklonosti lidu, a alespoň na tichém svolení, když už ne aktivním souhlasu početné většiny“ (s. 916).¹²

Bryce přitom poukazoval na sílu nevyčleněného kolektivního mínění, které si existenci sebe samého neuvědomuje. Vládnoucí elity despotických režimů i monarchií byly vždy závislé na rezignovaném souhlasu lidu, jeho úctě a svolnosti podřídit se, jen v několika výjimečných případech dokázaly vládnoucí elity ovládat lid proti jeho vůli. Téměř všechna feudální království středověké Evropy i despotické režimy na východě byly vystavěny na lidovém souhlasu, nikoli na vojenské síle; proto je podle Bryce také pasivní kolektivní mínění skutečné a mocné (Bryce, 1995, s. 916).

Přechod pasivního, podvoleného kolektivního mínění k aktivnímu veřejnému mínění právoplatně rozhodujícím o věcech veřejných a politických ve volbách je předmětem Bryceovy stěžejní myšlenky o čtyřech stádiích vývoje veřejného mínění, které se ve své konečné fázi stane transparentním a zjištělným, dohledatelným, možná pozbude i nutnost volit své zástupce. Ačkoli čtvrtá fáze stádia vývoje veřejného mínění byl pouze utopistický náčrt budoucnosti a sám Bryce viděl jistá omezení tohoto konceptu, kupříkladu tendenci dominantních názorů a skupin ve společnosti upozadit názory a skupiny minoritní, které naopak po určité době ztratí energii aktivně se prosazovat, první tři stádia vývoje veřejného mínění na základě studia historických i na začátku 20. let současných společností Bryce identifikoval (Bryce, 1995, s. 916–922).

V prvním stádiu si podle Bryce kolektivní mínění svou existenci neuvědomuje, je pasivní a podvolené vůli vládce, jehož je zvyklé poslouchat. Ve druhém stádiu vývoje mezi vládcem či vládnoucí třídou a lidem vyvstanou konflikty; ustavený řád podporují ti, kteří se stále přiklání k poslušnosti, objevují se však také nezávislejší a progresivní duše formující odboj. Tyto konflikty bývají rozhodnuty zbraněmi. Ve třetím stádiu se předchozí vládce podvolí a spory jsou postoupeny svrchovanému lidu, jehož vůle je vyjádřena pomocí

¹² „Governments have always rested and, special cases apart, must rest, if not on the affection, then on the reverence or awe, if not on the active approval, then on the silent acquiescence, of the numerical majority.“

volebních lístků a vykonávána zákonodárci, jimž bylo pověření lidu svěřeno (Bryce, 1995, s. 919).

Veřejné projevy kolektivního mínění a jeho účast na správě státu v jednotlivých stádiích přechodu od pasivního, mlčenlivého kolektivního mínění po aktivní, otevřeně se projevující veřejné mínění jsou přitom specifická pojetí konceptu společenské smlouvy, jak byla postupně formulována novověkými klasickými filozofy Hobbesem, Lockem a Rousseauem. V novověkých teoriích společenské smlouvy jsou také kořeny myšlenky o „dobrovolné poslušnosti lidu“ (Crespi, 1997, s. 96), na níž závisí udržitelnost každého politického režimu; ať je dobrovolná poslušnost vyjadřována mlčenlivým či otevřeným souhlasem lidu, vládnoucím elitám přiznává právo vládnout.¹³ Za základ legitimacy vlády dobrovolnou poslušnost považuje mimo Bryce například také Max Weber, protože odráží hodnoty sdílené společností o tom, kdo má právo vládnout a proč tímto právem disponuje, které dále definují, jaké donucovací prostředky mohou vládnoucí autority použít a za jakých podmínek (*ibid.*). Tito klasičtí myslitelé rozvažující o veřejném mínění se tedy shodují, že úloha veřejného mínění v politickém procesu je předně závislá na způsobu, na němž je vystavena legitimita vlády; jejich názor byl během 20. století rozpracován a dnes je tato klasická formule v politických i sociálních vědách běžně sdílena (např. Crespi, 1997).

Bryce v rámci své teorie čtyř stádií veřejného mínění dále definoval rozdíly mezi despotickými a demokratickými režimy. Ty nespatořoval v tom, že demokratické jsou řízeny veřejným míněním, avšak ve faktu, že v despotických režimech lidé poslouchají moc, o níž neví, že ji sami sestrojili a přetrvává pouze z jejich vlastního dovolení. V některých státech je však úcta k autoritám zakořeněna velmi silně, proto i po zvolení vlastních politických zástupců lidé vládě ponechají téměř podobnou moc, jakou měla vláda despotická; částečný podíl na tom však má i vlastní pohodlnost veřejnosti, která raději správní věci ponechá v rukou zvolených (Bryce, 1995, 917–918). Nespokojenost s vládou je naopak v despotických režimech vyjadřována skrze různé epigramy či v projevech úcty k banditům poukazujícím na slabiny společnosti. Ve společnostech, kde není zvykem vzdorovat, může nespokojenost po nějaký čas převládat bez skrytě vyjádřených výtek lidu. Avšak, i když je vládce neoblíbený, jeho trůn jako forma společenské instituce není ohrožen, pokud panovník v masách lidí stále dokáže vzbudit respekt a poslušnost a prokáže, že je svých povinností stále sto dostát (Bryce, 1995, s. 917).

¹³ Označení „dobrovolná poslušnost“ (*voluntary obedience*) pro vyjádření myšlenek Jamese Bryce a Maxe Webera ve své knize používá Irving Crespi (1997, s. 96).

Mimo závislosti vlád na pasivním souhlasu lidu, tj. jeho politické podpoře, Bryce tedy také podal vysvětlení ochoty lidu setrvávat pod autokratickým vedením. Přestože se Bryce zejména orientoval na popis funkce veřejného mínění v americkém demokratickém režimu a srovnával jej s tehdejšími demokratickými státy evropskými, ve svém výkladu podával i příklady role kolektivního mínění z jiných, kulturně zcela odlišných režimů rozkládajících se na různých místech světa. Právě zkoumání kolektivního mínění v různých státech s odlišnou myšlenkovou tradicí mu dovolilo podat nadčasovou typologii, na níž se dnes zakládá studium role veřejného mínění v moderních demokratických a nedemokratických státech (např. Crespi, 1997). Bryceova typologie se ukazuje jako pravdivá také při studiu kolektivního mínění v imperiální i současné Číně.

Příkladem Bryceova názoru o důležitosti pasivní role kolektivního mínění v každém režimu a době může být Čína v 17. a 18. století, kdy byla ovládána mandžuskou dynastií Čching (1644–1911). V zájmu udržení moci se Mandžové jako vládnoucí síla nečínského původu rozhodla zachovat společenský a politický řád imperiálního konfucianství, který byl utvářen po několik staletí. Ústřední myšlenkou konfucianství je hierarchické uspořádání vztahů společenského života, kde každý jedinec má svou roli ve společnosti a jeho chování je determinováno souborem požadavků daných konvencí. Tyto požadavky byly podepřeny autoritou a demonstrovány pomocí předepsaných ceremonií na všech úrovních společnosti, všichni její členové včetně společenské elity byli závislí na mínění a morálním hodnocení komunity. Celá tehdejší čínská společnost byla prostoupena touhou zachovat řád a zabránit zmatkům, které vznikaly, nebyly-li respektovány etické normy a pravidla rituálů či ceremonií. Vladař mravní jednání lidu povzbuzoval například odměňováním zasloužilých osob, kdo se však morálně provinil, byl tvrdě potrestán (Fairbank, 1998). Jednou z výchozích myšlenek konfucianství je přesvědčení, že člověk se může morálně zdokonalovat a že prostřednictvím patřičného chování se projeví vnitřní hodnoty individua, a to i tehdy, chybí-li předpokládaný vnitřní vztah a souznění se společenskými normami. Náležitě provedený rituál vycházející z pozice jedince a nároků z ní pramenících utvářel formální svazky mezi členy společnosti a udržoval její stabilitu. Fairbank tento způsob utváření společenských vazeb nazval „předstíranou harmonií“ (Fairbank, 1998, s. 265).

Z výše uvedeného příkladu uspořádání a udržování řádu v čínském autokratickém státě 17. a 18. století je patrná pasivní role kolektivního mínění, avšak jeho tichý souhlas je základem a prvkem zaručujícím kontinuitu režimu. Pasivní souhlas s režimem je vyjádřen ve Fairbankově pojmu „předstíraná harmonie“ – ačkoli členové této společnosti s režimem

nemusí vnitřně zcela souhlasit, s režimem se prostřednictvím dodržování společenských konvencí a ceremonií ztotožní, což dále posílí jejich postavení v dané společnosti a pomáhá udržet formální i neformální společenské vazby mezi jedinci. K tichému souhlasu s režimem jsou příslušníci společnosti přiměni kulturní výchovou a klimatem dané společnosti, systémem odměn a trestů, avšak také dohledem ostatních členů společnosti, jež je důležitým prvkem napomáhajícím udržet morální zásady a řád celého systému.

Bryceovo vysvětlení rozdílu mezi demokratickými a despotickými režimy, které podle něj tkví v míře, s jakou si kolektivní mínění uvědomuje samo sebe, svou sílu, i v míře akceptace autokratického vedení společností a její ochotě podvolit se mu, bude blíže specifikováno a ověřeno ve třetí a čtvrté kapitole práce; právě kulturně-historický vývoj Číny je totiž spojován s tzv. asijskými hodnotami, kterými politické elity některých asijských států propagují důležitost autokratického vedení. Veřejnost přitom názor místních politických vůdců v návaznosti na silný patriotismus ve velkém rozsahu sdílí.

3.2. Vliv médií na formování veřejného mínění

Pro zhodnocení vlivu výzkumu veřejného mínění v jednotlivých politických systémech je také nutné upozornit na vliv médií, která komunikaci mezi veřejným míněním a politickou sférou zprostředkovávají. Jedna z nevlivnějších teorií o vlivu masmédií na veřejné mínění, teorie nastolování agendy (*agenda-setting theory*), navazuje na Waltera Lippmanna, který její ústřední myšlenku zmínil již ve své práci o veřejném mínění v roce 1922. Lippmann si všiml, že ačkoli média nemusí být schopna diktovat, co si lidé mají myslet, jsou úspěšná v nastolování témat, o nichž lidé přemýšlejí. Teorii nastolování agendy následně definoval Bernard Cohen (1963), empiricky ji ověřili Maxwell E. McCombs a Donald L. Shaw při výzkumu médií v průběhu předvolební prezidentské kampaně z Chapel Hill v roce 1968, kteří ji v roce 1972 následně pojmenovali (Cohen, 1963; Crespi, 1997; McCombs, 2009).

Teorie nastolování agendy popisuje interakci tří subsystémů společnosti – médií, veřejnosti a politické sféry, mezi nimiž se proplétáním diskurzu o veřejných věcech, jež se jednotlivým sférám v určitém momentu jeví jako nejdůležitější, vytváří konsenzus ohledně agendy celé společnosti. Výchozí myšlenkou teorie je teze, že volební kandidáti využívají masmédiá jako prostředek, skrze něž mohou ke svým voličům promlouvat, a voliči většinu svých znalostí o světě získávají právě z masmédií; masmédiá tedy propojují volební kandidáty s jejich voliči. To vedlo k hypotéze, že masmédiá při každé politické kampani nastolují agendu, tedy škálu nejdůležitějších problémů v daném momentě, a ovlivňují tak významnost postojů k různým problémům (Crespi, 1997; McCombs, 2009; Kalvas, Váně, Štípková, &

Kreidl, 2012). Tato hypotéza byla výzkumy opakovaně prokázána. Tím, jaká témata jsou v masmédiích prezentována a jimž věnují svou pozornost, redaktoři do velké míry předurčují, co bude veřejnost považovat za podstatné (Crespi, 1997, s. 40).

Názory a postoje veřejnosti mohou média dále ovlivnit zdůrazněním určitých témat či jejich určitých atributů a konkrétním zpracováním mediovaného sdělení. Tyto schopnosti médií jsou nazývány *priming* (vypíchnutí) a *framing* (rámcování), často bývají přiřazovány k teorii nastolování agendy a do jejího studia zařazovány v rámci analýzy druhého stupně (např. McCombs, 2009).

Upřednostňování určitých sdělení či dílčích aspektů konkrétních událostí (*priming*) má vliv na hodnotovou orientaci publika a ovlivňuje postoje příjemců k předmětu mediálního sdělení. Výzkumy orientované na tuto problematiku odhalily, že metody primingu jsou velice patrné před volbami, kdy jsou využívány jednotlivými politickými stranami i jejich představiteli. Konkrétním příkladem může být zdůrazňování určitého bodu volebního programu jednotlivých volebních kandidátů, a to samotným kandidátem nebo různě zainteresovanými médii. Nastolením určité agendy témat před volbami média významně ovlivňují veřejnost a její hodnocení jednotlivých politických stran či jejich představitelů (Reifová, 2004; McCombs, 2009; Kalvas, Váně, Štípková, & Kreidl, 2012)

Teorie rámcování (*framing*) vychází z kritického, konstruktivistického a kognitivního paradigmatu a upozorňuje na rámec, do něhož je mediální sdělení zasazeno. Výzkumy provedené v této oblasti ukazují, že odlišné hodnotové rámce u mediálních sdělení vedou k různé interpretaci přenášených informací, mění postoje jedince, mají vliv na jejich rozhodování a mohou také podněcovat mobilizaci ke kolektivním akcím (Reifová, 2004; McCombs, 2009; Kalvas, Váně, Štípková, & Kreidl, 2012).

Teorie nastolování agendy prokazuje přímý vliv médií na utváření názorů a postojů jedinců. Zaměřuje se také na tzv. *gatekeeping* – kontrolu, jaká témata se k veřejnosti přes média dostanou a kdo o tom rozhoduje. Upíráním přístupu k existujícím kanálům komunikace či ke konkrétním tématům se formální vůdci mohou snažit manipulovat se společenskými názory a agendou veřejnosti a využívat je ve svůj prospěch (Crespi, 1997, s. 67).

3.3. Dopad výzkumů veřejného mínění na politickou sféru

V souladu s rozsahem legitimacy prisouzené kolektivnímu mínění v jednotlivých typech politických režimů a v souvislosti se zkoumáním použití politických průzkumů v demokratických státech i ověřováním původního Gallupova záměru používat průzkumy

jako podpůrný prostředek demokratického režimu se Irving Crespi (1989; 1997) zabýval funkcí výzkumu kolektivního mínění v jednotlivých politických režimech a jeho dopadem na politickou sféru. Na základě svého studia ověřil, že rozsah zkoumání veřejného mínění se odvíjí od legitimacy, která je veřejnému mínění v jednotlivých politických režimech přiznána. Ve své typologii vyšel zejména z Jamese Bryce a prvních třech stádií vývoje kolektivního mínění od pasivního podvolení se lidu po aktivní politickou participaci. Pro určení statusu kolektivního mínění v rámci daného politického režimu vycházel Crespi z následujících tří otázek:

1. Je kolektivní mínění akceptováno jako legitimní složka politického procesu?
2. Jsou vyjádření kolektivního mínění tolerována, nebo je tolerováno jen do té míry, dokud mlčenlivě s politickým režimem souhlasí?
3. Je kolektivní mínění odmítnuto jako ilegální složka systému? (Crespi, 1997, s. 97).

Zodpovězení výše zmíněných otázek o kolektivním mínění umožňuje spolehlivé rozdělení politických režimů na demokratické, autoritářské a totalitní. Míra rozsahu legitimacy kolektivního mínění v jednotlivých politických režimech dále ovlivňuje zájem politiků kolektivní mínění zkoumat a výsledky zkoumání prezentovat, volnost výzkumníků ve výběru výzkumné otázky či šíři hmotného a nehmotného kapitálu, kterým při svém zkoumání výzkumníci disponují.

3.3.1. Funkce politických průzkumů v demokratickém režimu

Průzkumy veřejného mínění, jeho návazností na politickou sféru a propagandou se ve 40. letech zabýval například Harold Lasswell, jenž je dominantní postavou ve studiu propagandy. Lasswell propagandu nepovažoval za bezprostředního nepřítele demokracie, protože soupeření propagand různých konkurenčních skupin podle něj znemožňovalo, aby se masové přesvědčování stalo nebezpečím společnosti. Spolu se Samuelem Stouferem průzkumy veřejného mínění oceňoval a podporoval Gallupův názor, že průzkumy mohou být efektivním přínosem pro studium demokracie (Sproule, 1997).

Gallupově a Lasswellově názoru, že měření veřejného mínění může přinést zefektivnění demokratického řízení společnosti, se postavil Robert S. Lynd (1939), který svou kritiku směřoval do akademické i komerční sféry. Průzkumy veřejného mínění a techniky managementu veřejného mínění považoval za obzvláště nepatřičné, zcela jistě podle něj nové nástroje demokracie nepředstavovaly. George Gallupa obviňoval, že politické průzkumy a techniky kontroly veřejného mínění používal bez hlubší znalosti a zájmu o to, jak tyto

techniky mohou fungovat v kontextu nátlakových skupin, které v americkém ekonomickém a politickém prostředí operovaly. Otázku přežití demokracie v kontextu propagandy a nátlakových skupin zařadil mezi 12 nejaktuálnějších problémů své doby, kterými by se akademici měli zabývat; předmětem jeho analýzy bylo, zdali politická demokracie může být postavena na ekonomické nedemokracii, či zdali si demokracie může dovolit tolik záviset na soukromě vlastněných médiích, pro něž je veřejné mínění ztělesněním zisku (*ibid.*).

Další kritika průzkumů veřejného mínění souvisela s postupem v oblasti metodologického výzkumu a zkoumání dotazníku jako výzkumného nástroje či s prezentováním výsledků průzkumů. Například Anthony Broh na základě analýzy tištěných deníků i televizního vysílání poukázal na překrucování výsledků politických průzkumů a na populistické komentování výsledků volebních průzkumů (tzv. *horse-race journalism*). Přestože Americká asociace pro výzkum veřejného mínění (*American Association for Public Opinion Research*, AAPOR) zavedla standardy pro publikování výsledků z výzkumných šetření, tedy normu, jaké údaje by u publikovaných výsledků měly být uvedeny, mnoho studií provedených v USA od 80. let ukazuje, že novinové články v národních denících tyto standardy nenaplnují (Lu, 2012, Crespi, 1997).

Od 80. a 90. let se využitím průzkumů veřejného mínění začalo intenzivně zabývat mnoho akademiků, mezi něž patří například Lawrence R. Jacobs and Robert Y. Shapiro, kteří zkoumali využití politických průzkumů administrací prezidenta Nixona, Benjamin Ginsberg, jenž politické průzkumy označil za nástroj napomáhající ochočit mínění masové veřejnosti, Susan Herbst, jež se zabývala zkoumáním negativních efektů, jaké politické průzkumy a kvantifikace veřejného mínění na demokratickou politiku mají, či James S. Fishkin a Daniel Yankelovich, kteří studovali, jestli a jak průzkumy veřejného mínění mohou být prostředkem bránícím demokratickému vývoji (Korzi, 2000). Procesem veřejného mínění se zabýval i Irving Crespi, který nejprve vymezil roli veřejného mínění v demokratických společnostech a na základě svých zkušeností s vedením výzkumných šetření zadaných americkou vládou i jinými institucemi následně zhodnotil, jakou roli výzkum veřejného mínění v demokratických státech má.

Crespi (1989, 1997) svým studiem došel k závěru, že vláda často vede průzkumy, pokud chce zavést nové vládní opatření, u něhož je potřeba souhlasu veřejnosti, aby si v případě jejího nesouhlasu ušetřila čas věnovaný snaze o zavedení daného opatření či jej uzpůsobila tak, aby jej veřejnost akceptovala. Tyto průzkumy jsou tedy vedeny za účelem sesbírání faktických údajů. Americká vláda dále často zadává průzkumy mající evaluační charakter, jež jsou zaměřeny na zhodnocení úspěšnosti zavedení určitého vládního programu.

Většinou slouží jako vodítko pro politiky a napomáhá jim zvolit vhodnou strategii pro implementaci jiného vládního programu, tedy podpořit jejich rozhodnutí či odhalit, jakou strategii zvolit, aby veřejnost rozhodnutí přijala s menším pobouřením. Jejich výsledky bývají často prezentovány, pokud vláda potřebuje své kroky veřejně podpořit. Crespi nenašel žádný důkaz, že by se průzkumy veřejného mínění staly rozhodujícím faktorem podílejícím se na formulaci veřejné politiky, v což první průkopníci průzkumů veřejného mínění doufali. Crespi tvrdí, že průzkumy zadávané vládou se jen málokdy zaměřují na odhalení hlubších postojů, názorů a přání veřejnosti, upozorňuje, že mají především informační funkci a napomáhají politikům prodat již schválené programy (Crespi, 1989, s. 39).

Další průzkumy ovlivňující politickou sféru, které bývají zveřejňovány, jsou tzv. *advocacy polls* (průzkumy nátlakových skupin), které bývají vedeny za účelem podpory lobby. Jejich výsledky se většinou zveřejňují pouze v případě, že odpovídají záměrům jejich zadavatelů. Negativní výsledky bývají zveřejňovány jen občas, aby vyvrátily podezření o neobjektivitě těchto průzkumů. Mimo *advocacy polls* jinak většinou zájmové skupiny zadávají průzkumy pro vnitřní užití, aby napomohly lobbování, reklamě, podpořily znalost veřejnosti o méně známých záležitostech. Kvůli jejich utajenosti bývá tyto aktivity těžké zmapovat (Crespi, 1989).

Oproti výše zmíněným typům průzkumů však stojí výzkumy zadané nevládními a akademickými organizacemi, které většinou bývají vedeny ve veřejném zájmu. Jejich cílem bývá odhalit širší souvislosti, názory a postoje veřejnosti vůči celospolečenským záležitostem či znalosti veřejnosti o veřejných věcech, snaží se odhalit aspirace veřejnosti či hodnoty a strach vedoucí veřejnost k určitému postoji (*ibid.*).

Crespi tedy uzavírá, že průzkumy napomáhají politikům a lobbystickým skupinám při plánování jejich kampaně a politické strategie. Průzkumy ve Spojených státech nebyly předně používány pro zjištění názorů veřejnosti a podpoření demokratického politického vedení, nýbrž jako prostředek napomáhající vyhrát volby a ovlivňující názory veřejnosti o aktuálních společenských tématech (*ibid.*). S veřejností je v tomto ohledu zacházeno jako s cílovou skupinou spíše než se základem demokratického zřízení, který jej formuje. Manipulativní povahu průzkumů však nepřipisuje metodě samotné, avšak ji chápe jako výsledek neobjektivní aplikace této metody komerčními institucemi sloužící politickým zájmům (Crespi, 1997). Pokud by podle něj průzkumy veřejného mínění začaly být využívány vhodně, mohly by přispět k utužení vazby mezi občany a vládou, která by měla být vnímavá k přáním a potřebám občanů (Crespi, 1989, s. 132). Protože legitimita demokratické vlády vychází z občanů a je tedy postavena na efektivním propojení mezi veřejným míněním a vládou

(Crespi, 1997, s. 159), velký vliv na tomto vztahu mají i média. Jestli potenciál politických průzkumů bude využit pro podpoření demokracie, tedy také hluboce závisí na ochotě médií plně a objektivně využít výsledků politických průzkumů a toho, co o veřejném mínění mohou sdělit. Selhání médií znamená, že průzkumy budou nadále poskytovat jen zjednodušený a zkreslený obrázek o veřejném mínění (Crespi, 1989, s. 130).

Analýza využívání průzkumů veřejného mínění ve Spojených státech v kontextu rozvoje komunikačních technologií a dalších prostředků, kterými je možné veřejné mínění ovlivnit, tedy ukazuje, že primární účel podpory demokracie a propojení vazby mezi politiky a veřejností v demokratickém procesu naplněn nebyl. Demokratické země však nezávislému výzkumu veřejného mínění dávají prostor v oblasti akademické sféry, která oficiálním restrikcím ze strany státu ani výběru výzkumných témat nepodléhá. Akademici si v zájmu upozornění na problémy společnosti mohou na sociální realitu dovolit nahlížet kriticky a výsledky své práce volně publikovat, rozvíjena je i výzkumná metodologie. Akademická sféra je v demokratických státech tedy prostorem, který se snaží agendu zabarvenou zájmy nátlakových skupin prezentovanou v médiích vyvažovat ve prospěch objektivního popisu a rozboru sociální reality.

3.4. Výzkum veřejného mínění v nedemokratických státech

Vědecká metoda výzkumu veřejného mínění se z demokratických států brzy rozšířila i do států nedemokratických, což je v rozporu s výchozí myšlenkou, s níž byla Gallupem do politické sféry převedena. Již Gallup a Rae (1940) si však uvědomovali nutnost vůdců nedemokratických politických režimů monitorovat kolektivní mínění i intenzitu, s jakou se tomu věnují:

„Veřejné mínění je důležité i v totalitním státu. Současní diktátoři musí nevyhnutelně vládnout skrze mysl svého lidu, jinak by jejich propracovaná propaganda rychle pozbyla svou účinnost“ (s. 6–7).¹⁴

Již ve svém díle také nastínili, za jakým účelem by vlády nedemokratických států průzkumy mohly využívat:

„Přísná diktatura či jakákoli jiná politická organizace společnosti, která lidem nedovoluje vyjádřit své vlastní názory, je nebezpečná nejen pro lidi, ale také pro její

¹⁴ „But the public opinion is also important in the totalitarian state. Contemporary dictators must inevitably rule through the minds of their people – otherwise they would quickly dispense with their elaborate propaganda machines.“

*vůdce samotné, protože ti nikdy nemohou vědět, zdali sedí na pohodlné pohovce či na vrcholu sopky“ (s. 263).*¹⁵

Užití průzkumů v těchto zemích odporuje počáteční víře vsazené do politických průzkumů také kvůli omezené legitimitě přiznané kolektivnímu mínění (Crespi, 1997, s. 144). Zatímco v totalitních státech se vládnoucí elity snaží zorganizovat národ v masu a dokázat, že jen ony vyjadřují jediný pravdivý hlas lidu, přičemž veškerý disent je násilím potlačen, autoritářské režimy podporují pro-politické kolektivní mínění, které jim napomáhá udržet sociální kontrolu, snaží se rozpoznat potenciál kolektivního mínění a využít jej ve prospěch naplnění svých cílů.

Protože v totalitních a autoritářských státech bývá kolektivní mínění ignorováno, nebo monitorováno za účelem zachycení případných snah usilujících o rozvrácení režimu (Crespi, 1997, s. 108) či za účelem podpořit cíle stanovené vládou a udržet sociální stabilitu (např. Ren, 2009), mají také politické průzkumy v nedemokratických státech odlišnou roli, než o jakou je usilováno ve státech demokratických (Crespi, 1997, s. 144). Političtí vůdci nedemokratických států výzkum kolektivního mínění neplánují využívat s cílem státi se více reagujícími na potřeby a přání svého lidu. Pokud se průzkumy v těchto státech vedou, nebývají znakem uznání kolektivního mínění jako legitimní složky politického procesu, avšak mohou být *„nanejvýše použité pro správu země; tyto průzkumy jsou analogické k marketingovým průzkumům, jejichž účelem je podpořit strategické plánování jejich podnikatelské činnosti“* (Crespi, 1997, s. 145).¹⁶

Zatímco totalitní režimy se aktivně snaží kontrolovat každé náznaky opozice, do níž spadají všichni členové společnosti, kteří se aktivně v pro-režimních záležitostech posilujících společenské vědomí neangažují, autoritářské režimy mají mimo období nepokojů sklony kolektivní mínění ignorovat a předpokládají, že režim pasivně podporují všichni lidé, kteří nejsou v opozici (Crespi, 1997). Povaha veřejného mínění by se tedy dala vymezit Bryceovým prvním a druhým stadiem přechodu od pasivního kolektivního mínění k aktivnímu veřejnému mínění a jeho návaznosti na politickou sféru. Zatímco v prostředí totalitních států panuje mlčenlivý souhlas lidu vynucený režimem, autoritářské státy do určité míry prostor společenskému rozvažování dávají, pokud se nedotýká politické sféry a zpochybnění legitimacy vládnoucích elit; v autoritářských státech je tedy možné

¹⁵ *A rigid dictatorship, or any organization of political society which forbids the people to express their own attitudes, is dangerous not only to the people, but also to the leaders themselves, since they never know whether they are sitting in an easy chair or on top of a volcano.*

¹⁶ *“At most, in both authoritarian and totalitarian states polls might be used for administrative purposes, analogous to the use of marketing research to enhance a company’s business planning.”*

užívat pojmu veřejné mínění značícího přímý vliv veřejného mínění na politickou sféru, ačkoli veřejné mínění není její legitimní složkou.

3.4.1. Výzkum veřejného mínění v totalitních státech

Vládnoucí elity totalitních režimů se snaží zmonopolizovat moc a autoritu skrze národ, k čemuž využívají ekonomickou i sociální sféru. Chtějí dominovat celému společenskému životu, snaží se vymazat hranice mezi státem a společností. Systém ovládá jedna strana, která tvrdí, že mluví za celý národ, netoleruje se ani omezená pluralita názorů. Výslednou politickou koordinaci celého národa je možné nazvat „vynucená jednota“ (Crespi, 1997, s. 104). Zpolitizováním všech a všeho se vládnoucí elity snaží dokázat, že vyjadřují pravý hlas lidu. Spontánní veřejná diskuze a projevy veřejného mínění jsou považovány za hrozbu systému, tedy vlastizrady; jediné kolektivní mínění, které tento systém povoluje, je vykonstruované vládnoucí stranou a v souladu s oficiální ideologií. Jeho dodržování je zajištěno cenzurou, propagandou, všudypřítomnou tajnou policií či dalšími mechanismy nepřímé sociální kontroly. Společnost je sycena pouze informacemi, které napomáhají udržet politický režim, uvolnění cenzury a teroru bývá pro takovýto režim fatální (Crespi, 1997, s. 108).

Protože totalitní státy kolektivní mínění jako legitimní složku politického procesu odmítají, nepodporují ani výzkum kolektivního mínění. Pěstování sociologie (a příbuzných věd) bylo v celém Sovětském svazu zakázáno, sociologie získala označení „buržoazní pavěda“. V totalitních vůdcích vzbuzovala neklid z mnoha důvodů, ať už pro kritiku marxismu či pro rozpracování sociologie konfliktu (např. Crespi, 1997).

Kolektivní mínění bylo zkoumáno jen velmi omezeně, výzkumníci byli pod přísným politickým dohledem a mohli vést jen málo výzkumů zadaných komunistickou stranou. Největší množství výzkumných šetření vedených v Sovětském Svazu bylo zaměřeno na měření výkonnosti jednotlivých správních oblastí a úředníků. Byly pod dohledem lokálních politických vůdců, kteří jejich výsledky drželi v tajnosti zejména z obavy, že by nepříznivé výsledky mohly být zaslány na vyšší místa a použity proti nim (Crespi, 1997; Ren, 2009).

Výzkumníci byli odříznuti od západních zdrojů a také užívaná metodologie byla determinována komunistickou ideologií. Některé dotazníky například obsahovaly pouze pozitivní odpovědi a odpověď „těžké zhodnotit“. Závěry studií byly přísně tajné a jejich publikace velmi omezena, protože se komunistická strana snažila podporovat dojem, že oficiální politická doktrína a praktiky jsou přáním většiny populace. Výsledky výzkumných šetření byly využívány pouze pro správní účely (Crespi, 1997, Ren, 2009).

Odpor totalitních režimů k vědecké metodě výzkumu kolektivního mínění vychází ze strachu, že by mohla mít podvrtný efekt, protože může mapovat nespokojenost lidu a sloužit jako impulz pro formování názorů kontradiktorních k oficiální politické ideologii a postupům. Dokud byl Sovětský Svaz totalitním režimem, jediná uznávaná funkce výzkumu kolektivního mínění byla udržet a podpořit fikci, že političtí představitelé vládnou v souladu s názorem kolektivního mínění (Crespi, 1997; Ren, 2009).

Podobná situace panovala i ve střední a východní Evropě, ačkoli výzkumníci měli více metodologických znalostí, protože již v předtotalitní době jich mnoho studovalo na Západě. Výzkum kolektivního mínění ve střední a východní Evropě vzkvétal především v době uvolnění politické kontroly, avšak i během tohoto období bylo možno zkoumat pouze témata přínosná pro administrativní vedení země a celý proces výzkumu byl přísně kontrolován (např. Crespi, 1997).

3.4.2. Výzkum veřejného mínění v autoritářských státech

Autoritářství je velice heterogenní koncept, užívaný pro mnoho různých typů politických systémů. Užívá se pro označení tradičních systémů (např. monarchie), nazývají se tak i netotalitní vojenské diktátorské režimy vzniklé v Evropě 20. století. Tyto politické systémy se od sebe liší podle toho, nakolik tolerují politickou pluralitu názorů, podle stupně nadřazenosti charizmatického vedení, politické orientace vládnoucí skupiny, stupně vypracovanosti své ideologie, podle míry emocionálního vedení, své byrokratické struktury či svých historických kořenů a tradic. Některé z těchto režimů jsou revoluční, zatímco jiné se snaží zachovat si ustavené politické, ekonomické a sociální instituce. Jejich společným znakem je omezená role kolektivního vědomí v politickém procesu, jejíž rozsah je vymezen podstatou, na níž vládnoucí elity svou legitimitu zakládají (Crespi, 1997, s. 97–98).

Vůdci autoritářských režimů tvrdí, že vládnout je jejich povinnost i právo, a pokud by jejich vláda byla oslabena, společnost by jako celek trpěla. Snaží se udržet pevně zakořeněné hierarchické struktury a jejich moc je vystavena na různých principech, které se liší dle typu autoritářského režimu. Pokud se někdo snaží autoritářský režim svrhnout, většinou musí nejdříve oslabit důvěru v princip, který je jeho podstatou. Státní záležitosti jsou považovány za výsadu vládnoucích elit, jakékoli kolektivní mínění zabývající se politickými otázkami tudíž funguje pouze v utajení. Aby vládnoucí elity udržely politickou a sociální kontrolu v dobách nepokojů, snaží se skupiny rozdmýchávající veřejné politické debaty objevit co nejdříve, aby vznikající odpor mohl být potlačen, než nabude politické moci. Ačkoli diktátoři

popírají kolektivní mínění a jeho právo angažovat se v politické sféře, snaží se rozpoznat jeho potenciál a politický význam (Crespi, 1997, s. 98–100)

Příkladem, jak autoritářské režimy využívají výzkum veřejného mínění, může být Španělsko za vlády Francisca Franca. V období jeho diktatury byl výzkum veřejného mínění do určité míry tolerován jako intelektuální aktivita, která mohla být prakticky využita vedením státu, ačkoli veřejné mínění nebylo naplno uznanou složkou politického procesu. Tamní výzkumníci mohli bez větších obtíží vést výzkumná šetření s různým tematickým zaměřením, informace ze svého výzkumu však nemohli veřejně rozšiřovat a podněcovat jimi veřejnou debatu (Crespi, 1997).

Od počátku 60. let až do Francovy smrti v roce 1975 bylo vedeno mnoho komerčních a akademických výzkumů i průzkumů na různá témata, jejich závěry byly většinou utajovány. Výsledky byly převážně určeny jen jejich zadavatelům a výzkumníkům. Žádné výzkumy ani průzkumy nebyly sponzorovány tištěnými médii, velice málo z nich bylo publikováno. Publikované zprávy z výzkumných šetření podléhaly cenzuře a z některých nebyly odborné veřejnosti představeny i celé kapitoly. Výzkumníci však měli možnost čerpat teoretické a metodologické znalosti z odborné americké a západoevropské literatury, citlivým otázkám se vyhýbali. Vedeno bylo i několik sociologických studií, jejichž zadavatelem byla vláda (například o lokálních elitách, sociální struktuře Španělska, mládeži), což občas dovolilo výzkumníkům zkoumat i určité politické otázky (kupříkladu o španělské občanské válce, která vyzvedla Franca k moci). Pokud nevzniklo podezření, že by výzkum veřejného mínění mohl začít zasahovat do politického života země a začít jej ovlivňovat, vedení výzkumu nebylo pronásledováno. Režimem byl výzkum veřejného mínění vnímán pozitivně do té míry, dokud přinášel cenné informace pro efektivní správu země (*ibid.*).

3.5. Shrnutí

Role kolektivního mínění v politickém procesu je vymezena legitimitou, která je mu v daném politickém režimu přisouzena. Ta určuje míru a povahu veřejného projevu kolektivního mínění v oblasti politické sféry i způsob a rozsah jeho rozšiřování médii.

Již James Bryce upozorňoval, že téměř všechny vlády byly vždy závislé na politické podpoře kolektivního mínění. Za základ legitimacy vlády považoval dobrovolnou poslušnost lidu, jenž je vyjádřena buď mlčenlivým podvolením se, nebo otevřeným souhlasem kolektivního mínění. Pokazoval tedy na důležitost a sílu pasivního kolektivního mínění v nedemokratických režimech, které si svou existenci neuvědomuje. Rozvoj pasivního, podvoleného kolektivního mínění směrem k aktivnímu, otevřeně se projevujícímu veřejnému

mínění, které je legitimní složkou politické sféry v demokratických státech, je předmětem jeho teorie o čtyřech stádiích vývoje veřejného mínění, na níž navázal Irving Crespi. Crespi tuto teorii doplnil o poznatky symbolického interakcionalismu a vliv komunikačních technologií, vymezil roli veřejného mínění v jednotlivých politických režimech a prokázal, že od míry legitimacy veřejného mínění v daném politickém režimu se odvíjí zájem vlády na jeho výzkumu a cíl, s nímž je kolektivní mínění studováno. Povaha politického režimu tedy také určuje míru volnosti výzkumu veřejného mínění či možnost publikace výsledků výzkumných šetření. Konkrétní intenzita a způsob prezentace jejich závěrů v médiích může přitom obsah mediovaneho sdělení a uvažování příjemců zpráv o daném problému velmi ovlivnit, což potvrzují studie vycházející z teorie nastolování agendy.

Pro totalitní státy je charakteristické podvolené kolektivní mínění s omezenou možností mobilizace sebe samého. Studium kolektivního mínění odporuje základní myšlence režimu o identifikaci mas s politickým vedením a vynucené jednotě ve všech aspektech společenského života. Výzkumná šetření proto bývají vedena jen zřídka, jsou přísně kontrolována vládou a slouží pouze pro správní účely či pro posílení vládní propagandy dokazující ztotožnění mas s názory politických vůdců. Skutečné výsledky šetření bývají přísně tajné a uzavřené, stejně jako akademická komunita a přístup ke zdrojům i znalostem.

Autoritářské režimy do určité míry aktivní kolektivní mínění akceptují, slouží jim především k podpoře daného politického systému. Kolektivní mínění je tedy studováno jako aktivní složka politického procesu. Výzkumná šetření jsou vedena vládními i komerčními organizacemi, slouží k monitorování nálad ve společnosti a k následné podpoře režimu. Manipulativní účel výzkumů ovlivňuje hmotné a nehmotné zázemí výzkumníků, zejména metody používané při výzkumech, škálu výzkumných témat i volnost publikace výsledků výzkumných šetření. Míra otevřenosti a sdílení informací a znalostí mezi daným státem a demokratickými zeměmi je stejně jako hmotné a nehmotné zázemí výzkumníků závislé na rozsahu uznání kolektivního mínění v daném režimu, na nějž má vliv i schopnost kolektivního mínění prosadit se, mobilizovat samo sebe a nepropadnout pasivnímu oddání se vládnoucím elitám.

V demokratických státech, kde je veřejné mínění akceptováno jako legitimní složka politického procesu, je významný rozdíl mezi průzkumy a výzkumy veřejného mínění. Zatímco průzkumy jsou zejména vázány na politickou sféru a nezkoumají proces veřejného mínění v celé jeho šíři, výzkum veřejného mínění je pěstován zejména na akademické půdě. Studium amerického demokratického režimu ukazuje, že vláda preferuje zadávání průzkumů veřejného mínění, které jsou vedeny za účelem získání znalostí o veřejnosti a jejich využití ve

prospěch podpory správní činnosti vlády i jejích cílů, tyto průzkumy jsou tedy využívány obdobně jako výzkumy v autoritářských režimech. Významný rozdíl je však v oblasti akademického výzkumu veřejného mínění. Akademické výzkumy jsou vedeny za účelem plného a nestranného pochopení sociální reality, nepodléhají vládním restrikcím a jejich výsledky mohou být volně šířeny. Zatímco užívání průzkumů tedy může být součástí vládní propagandy či prostředkem různých nátlakových skupin, akademické výzkumy veřejného mínění mohou soubor jednotlivých propagand vyvažovat, volně a kriticky o sociální realitě informovat či zdokonalovat metody a techniky nezávislého výzkumu.

V následující kapitole bude představen kulturně-politický vývoj Číny, aby bylo dále možné rozsah zapojení veřejného mínění do politického procesu v současné Číně i akceptaci legitimacy tamní autoritářské vlády lidem blíže specifikovat a následně zhodnotit úlohu výzkumu veřejného mínění v politické sféře dnešní Číny.

4. KULTURNĚ-POLITICKÉ ZÁZEMÍ ČÍNY

Historie Číny je seznamem mnoha vládnoucích dynastií ovládajících milióny lidí roztroušených na území, o kterém by si evropští panovníci mohli nechat jen zdát. Velké území, početná populace, autokratická vláda a byrokracie jsou jedny z nejcharakterističtějších rysů čínského sociálního uskupení, jehož historie sahá až do doby bronzové zasazované do let 2200–500 př. n. l. (Fairbank, 1998).

Do konce doby bronzové spadá také počátek konfuciánského myšlení, dalšího specifického rysu čínské kultury, jež se později rozšířilo i za její hranice. Důraz na mravní zdokonalování člověka a dodržování společenských konvencí odvíjejících se od postavení jedince ve společnosti dal vzniknout i dalšímu typickému prvku čínské společnosti – konceptu Pověření Nebes, který je v dnešních diskuzích o kompatibilitě konfuciánských hodnot s hodnotami demokratickými některými akademiky považován za jeden z elementů determinující setrvávající inklinaci čínské společnosti k autoritářskému politickému vedení, které omezuje svobodu slova charakteristickou pro režimy demokratické, k níž jiné konfuciánské společnosti, například Japonsko, dospěly (např. Fukuyama, 1995). To je však pouze jeden z mnoha názorů v diskuzi analyzující dnešní stav tamního autoritářského režimu i úlohy čínské veřejnosti v politické sféře a budoucího směru politického režimu v Číně.

Pro další studium „*nejdéle úspěšně vládnoucího autokratického režimu na světě*“ (Fairbank, 1998, s. 11), jak Čínu na základě celoživotního bádání charakterizuje John King Fairbank, zakladatel moderního studia dějin Číny v USA, a následné zhodnocení úlohy veřejného mínění i jeho výzkumu v Číně je důležité znát její specifickou historii a vnitřní souvislosti jejího vývoje. Právě v politicko-kulturním zázemí Číny a ochotě veřejnosti podvolit se tkví akceptace autoritářské vlády kolektivním míněním, které není pasivní, avšak není ani aktivní legitimní složkou politického procesu. Bryceův koncept dobrovolné poslušnosti lidu je přítom v případě konfuciánské Číny velmi výstižný.

4.1. Koncept Pověření Nebes

První rozlehlejší státní útvar podřízený jedné centrální autoritě vzniká na konci 3. tisíciletí př. n. l., kdy se také rozvíjí těžba mědi a cínu, což podle Fairbanka dokazuje autoritu jeho vládců. Byl ovládán prehistorickou vládnoucí dynastií – Sia, jež stejně jako druhá dynastie, Šang, utvrzovala své právo vládnout pomocí propracovaných šamanských rituálů (Fairbank, 1998, s. 62–63). Éru Tří dynastií završila dynastie Čou, která vládla v letech 1040–400 př. n. l. Právě z období její vlády pochází idea „Pověření Nebes“, jež přisuzuje legitimní

vládu jakékoli rodině, která si svými mravními kvalitami zasloužila právo zodpovědnosti za celé společenství.¹⁷ Toto právo je uděleno neosobním, univerzálním božstvem Nebes, které tento mandát uděluje. Vládnoucí elity se za své činy zodpovídají vyšší mravní autoritě, které je podřízen všechen lid (Fairbank, 1998, s. 68). Držitel moci se tedy musí držet určitých morálních kritérií, jež s sebou toto pověření přináší; pokud je však nedodrží, může Pověření Nebes ztratit (Fairbank, 1998).

Idea Pověření Nebes je velice specifický prvek politické sféry čínské společnosti spjatý s konfuciánským a navazujícím neokonfuciánským učením zajišťujícím společenský řád a určujícím čínský společenský systém po staletí. Právě koncept Pověření Nebes byl během čínské historie klíčovým elementem politické moci, neboť na něm byla vystavena legitimita politického vedení (Huntington, 2008, s. 288). Mandát panovníkovi nenáležel na základě rodové linie, avšak na něj měl nárok svými skutky. Nebyl-li schopný udržet si svou moc, bylo zcela oprávněné nahradit jej kýmkoli, kdo si právo vládnout zaslouží (např. Fairbank, 1998).

V souladu s konfuciánským učením byla čínská společnost po staletí hierarchizována, pozice jednotlivce v daném systému určovala jeho mravní povinnosti a závazky. Pokud se jedinec odchyloval, byl podroben minimálně kritice vycházející z jeho společenské skupiny, jejíž názor byl pro Číňany vždy stěžejní. Panovník o svůj mandát tedy mohl přijít, nejednal-li v souladu s mravními povinnostmi, které byly společenskými konvencemi panovníkovi připsány. Proto bylo společensky přijatelné sesadit panovníka, který si své právo vládnout nedokázal prosadit a udržet ve společnosti harmonii. Tato představa v čínské společnosti zůstala až do pádu Čchingské dynastie, tedy do roku 1911 (např. Fairbank, 1998).

4.2. Konfuciánství a individuální zájmy jednotlivců

Konfuciánská morálka klade důraz na pozdvižení nesobeckých a státních zájmů nad individuální či úzce skupinové zájmy, neboť tyto jsou sobecké a sobectví bylo touto filosofií zavrhováno jako „asociální zlo nejvyššího řádu“ (Fairbank, 1998, s. 434).

„V neobecnější rovině lze říci, že konfuciánský étos, vlastní velkému množství asijských společností, zdůrazňuje hodnoty jako autorita, hierarchie,

¹⁷ Česky psaná literatura je v překladu tohoto pojmu nejednotná. V celé diplomové práci je použit termín „Pověření Nebes“ pocházející z českého překladu knihy *„Třetí vlna: demokratizace na sklonku 20. století“* Samuela Huntingtona, kterou v roce 2008 přeložil Tomáš Suchomel (Huntington, 2008), protože podle autorky diplomové práce tento překlad nejlépe propojuje anglický význam nejčastějších překladů tohoto čínského konceptu „*Mandate of Heaven*“ (viz například Jiang, 2011) a „*Mandate from Heaven*“ (viz například Crespi, 1997, s. 100) a zároveň odráží tradiční čínskou kosmologii (viz například Fairbank, 1998, s. 107–108 nebo Jiang, 2011, s. 175).

podřízenost individuálních práv a zájmů jednotlivce, solidarita, nekonfliktnost, „zachování si tváře“ – obecně tedy nadřazenost státu nad společností a společností nad jednotlivcem“ (Huntington, 2001, s. 268).

Konfuciánské učení se tedy spíše než na individuální zájmy soustředilo na motivace a charakter jedince, proto se konfuciánští filosofové zabývali otázkou *„jaké typy přání (pokud vůbec nějaké) bychom měli mít“* (Angle, 2004, s. 75).¹⁸ Odpověď na tuto otázku se lišila podle různých neokonfuciánských myslitelů a doby, ve které působili.¹⁹ Raní neokonfuciánci zastávali názor, že by lidé individuální přání mít neměli (11.–12. století), čehož zneužívaly vládnoucí elity. Pozdější neokonfuciánští myslitelé pod vlivem západních idejí, které Číně jako první poskytli jezuité v 17. století, tento názor kritizovali (Angle, 2004, s. 75).

Kritika pozdějších učenců však vycházela i z dalších pozic – už oni si všimli, že učení raných neokonfuciánců bylo zneužito vládnoucími elitami. Posun ve vnímání individuálních přání byl však také způsoben sociálními změnami, které v Číně od 16. století, kdy Čína zažila expanzi zahraničního obchodu, gramotnosti, vzestup třídy obchodníků a populační růst, probíhaly. Zejména rozvoj obchodu přiměl mnohé konfuciánce přehodnotit názor o individuálních přáních a užitku (Angle, 2004).

Rozvoj vnitřního obchodu doprovázel populační růst a začal v zemědělství. Čínský domácí trh byl v 18. století ohromný, čehož si povšiml už Adam Smith, a také zahraniční obchod zažil obrovský rozmach, avšak zkorumpovaná vládnoucí dynastie Čching na něj nekladla velký důraz. Za základní zdroj příjmů a blahobytu považovala zemědělství. Ještě v období své restaurace (1860–1870), kdy se pokusila upevnit pohasínající vliv své dynastie, byli její panovníci v duchu konfucianismu proti hromadění zisku jako nemorálního individuálního zájmu a, i přes rozvinutý zahraniční obchod v přímořských městech, jenž byl podnícen vynuceným otevřením hranic imperiálním mocnostem, nadále považovali obchod za neproduktivní odvětví, které neokonfuciánské učení chápalo jako pouhé přemísťování věcí z místa na místo za účelem zisku, což bylo morálně odsuzováno jako nízký motiv jednání. Za vlády předešlé dynastie Ming (1368–1644) byl dokonce na základě tohoto morálního zdůvodnění zahraniční obchod téměř zakázán (Fairbank, 1998).

¹⁸ *„which types of desires (if any) we should have“*

¹⁹ Počátek neokonfuciánství spadá do éry dynastie Sung panující v letech 960–1279 a pokračuje až do současné doby (Angle, 2004, s. 75). Během 20. století se však vyděluje i proud tzv. „nového konfuciánství“, o němž pojednává podkapitola 4.8.1. Více např. Tan, 2008.

4.3. Tradiční čínské právo

Pojetí čínského práva bylo zásadně odlišné od právních koncepcí na Západě a vztahovalo se ke Konfuciovi, který vycházel z morálního charakteru přírody a vesmíru. Právní předpisy byly pokládány za výraz mravnosti a za vzory hodné následování, znamenaly také pracovní zásady pro státní správu. Zákony byly podřízeny morálce a zakládaly se na rozumu a společné obecné zkušenosti (Fairbank, 1998).

Ještě v 18. a v 19. století čínské právo stále zůstávalo hlavně trestním řádem a jeho cílem bylo především zachovat konfuciánskou hierarchii vztahů. Zákon nebyl univerzální ani prvořadý, důležitá byla mravní podstata případu, a sloužil především zájmům státu (*ibid.*). „*Neexistovaly žádné zákonné důvody, proč by moc měla být nějak omezena, protože moc a mravnost byly totožné*“ (Huntington, 2008, s. 288).

Už západním pozorovatelům v 19. století vadilo, že obyvatelé Číny neměli nárok na právní poradu, jedinec tudíž proti moci státu nebyl chráněn. Lidé mohli být svévolně zatčeni i uvězněni, žalující i obžalovaní mohli být vyslýcháni s použitím mučení. Obyvatelé Číny se proto soudním sporům spíše vyhýbali; soukromé a civilní záležitosti však stejně byly řešeny neformální cestou, protože se nedotýkaly státu – zákon se jimi tedy nezabýval (Fairbank, 1998). Fairbank usuzuje, že uchování tradičního právního řádu v 19. století a jeho nerozvinutí ve smyslu většího důrazu na jednotlivce bylo spojeno s nerozvinutím kapitalismu – soukromé kapitalistické podnikání a rozvoj průmyslu nebylo prioritou ani znakem Číny 19. století (*ibid.*).

4.4. Vliv západního myšlení

Cizinci aktivní v mezinárodním obchodě a jezuité, kteří přišli v průběhu 17. století, zprostředkovali první hlubší kontakt čínského obyvatelstva se západní civilizací. Přístavy s rozvinutým zahraničním obchodem se pod vlivem Západu modernizovaly, zahraniční obchod s sebou přinesl i investice, nové technologie, přispěl také k rozvoji vzdělání. Vliv západního myšlení a snaha zavést do Číny křesťanství však společnosti snažící se udržet tradiční řád a vycházející ze zcela odlišné myšlenkové tradice přineslo spoustu negativních efektů (např. Fairbank, 1998; Angle, 2004).

Definitivní otevření Číny imperiálním mocnostem a jeden ze zásadních zlomů čínské historie znamenala prohraná opiová válka, kterou Čína vedla s Brity v letech 1839–1842 o otevření svých přístavů. Mírová smlouva byla podepsána v Nankingu a Britové v ní mimo jiné vymohli otevření prvních pěti přístavů, nadvládu nad Hongkongem, získání exterritoriality

(jurisdikci cizích konzulů nad cizinci) a nestrannou benevolenci Číny vůči cizím státním příslušníkům.²⁰ Exteritorialita Čchingskou vládou vítána nebyla, alespoň však odpovídala tradičním čínským snahám o minimalizování státní správy předpokládající, že lidé budou řešení sporů a policejní funkce zastávat vůči sobě navzájem. Západní mocnosti ji vyžadovaly zejména jako oporu obchodních závazků a ze strachu z nerovného postavení jedinců vůči právně všemocnému státu (Fairbank, 1998, s. 339).

Otevření čínských přístavů s sebou přineslo i hlubší pronikání západních myšlenek, v roce 1846 byl dokonce zrušen zákaz křesťanství, jenž byl v Číně ustaven roku 1724. I po podrobení přístavů cizími mocnostmi se mandžuská dynastie ostýchala vysílat své učence na studia do západních zemí, a to zejména z obavy, že by západní myšlenky podryly konfuciánskou morálku. Překlady západních děl započaly již v 17. století, nebylo jich však přeloženo mnoho a až do 20. století, kdy se po pádu dynastie objevilo Hnutí za novou kulturu (jehož jedním cílem bylo uzpůsobit složitý jazyk literatury jazyku běžně používanému), v čínštině chyběla odpovídající terminologie (Fairbank, 1998). Specifické pojmy (například křesťanské či týkající se lidských práv) byly tudíž přeloženy nepřesně a jejich překlad velice výrazně reflektoval tradici konfuciánského myšlení (Angle, 2004).

Vliv západního myšlení však nebyl jednostranný. Pronikání dobyvatelů ze Západu do Číny i boje s Japonskem vzbudily zájem čínských učenců o západní myšlení a techniku, protože mnoho z nich ve studiu západní kultury a metod spatřovalo prostředek, který jim pomůže Čínu modernizovat a bránit se proti ničivým vpádům cizinců na domácí území. Například Zhang Zhidong se od západních národů nechtěl naučit jen vyrábět zbraně nebo lodě, avšak se zaměřil i na západní metody správy státu. Pod heslem „*čínské učení jako základ, západní učení pro praktické účely*“ podporoval názory o nutnosti reformovat čínský systém vzdělávání (Tan, 2008, s. 136).²¹ Jako mnozí další učenci věřil, že uchovat konfuciánskou tradici a zachovat čínský stát a rasu je možné pouze spojením konfuciánského myšlení a západní techniky (Tan, 2008, s. 135–136).

Myšlenka o reformě vysokého školství se nakonec prosadila hned na počátku 20. století. Reformátoři, kteří zažili pád císařského režimu a vznik Čínské republiky v roce 1912, dále ve sjednocení či sblížení tradičního neokonfuciánského myšlenkového modelu se

²⁰ „Smluvní století“ v Číně trvalo v letech 1842–1943, kdy se Britové a Spojené státy oficiálně vzdali exteritoriality, jež byla klíčovým prvkem systému nerovných smluv mezi západními státy a Čínou. Čína tuto fázi dějin považuje za velice potupnou; na počátku 20. století vedl čínský odpor k podmanění k silnému nacionalismu namířenému nejprve proti nadvládě cizí mandžuské dynastie (Čching), která byla v roce 1911 sesazena, po roce 1923 se obrátil proti imperialismu smluvních mocností, ačkoli ten byl v čínské společnosti ukotven již od dob kolonizace (Fairbank, 1998).

²¹ „*Chinese learning for substance, Western learning for use*“

západními myšlenkami pokračovali, někteří se prostřednictvím nich snažili potvrdit platnost stávajícího učení. Jen Fu, který do čínštiny překládal klasiky anglického liberalismu (Adama Smithe, J. S. Milla a další), kupříkladu vyvyšoval ideu individualismu za účelem podpory státního zřízení. Také další reformátoři se snažili skloubit západní ideu individualismu s myšlenkovou tradicí konfucianství, jež stavělo zájmy jednotlivce pod zájmy státu (Fairbank, 1998). Jejich interpretace tedy prosazovala nezištný rozvoj individualismu v zájmu svých spoluobčanů a svého společenství.

Stejně jako se čínští reformátoři snažili rozvinout koncept individualismu, snažili se také uchopit pojem liberalismu. Na pozadí historicko-kulturního vývoje měl však panovník absolutní moc a stát byl zdrojem všech práv, proto východisko hledali ve zřízení konstituční monarchie. Fairbank (1998, s. 432) k tomu dodává, že *„parlamenty byly zřizovány a často se hlučně projevovaly navenek, působily spíše jako viditelné symboly legitimacy výkonné moci než jako nejvyšší legislativní orgány“*, a liberalismus čínského typu, kde byla například svoboda slova vázána na povolení úřadů, označuje jako „protoliberalismus“ či „sinoliberalismus“ (Fairbank, 1998, s. 435).

4.5. Lidská práva a asijské hodnoty

Podobně jako se čínští intelektuálové snažili rozpracovat západní pojmy individualismu a liberalismu, snažili se počátkem 19. století uchopit i koncept lidských práv. Tradiční čínština totiž slovo „práva“ neobsahovala. Do Číny bylo toto slovo přivezeno západními misionáři v 60. letech 19. století, kteří jej při překladu mezinárodních právních dokumentů přeložili jako „*quanli*“. Až do této doby však výraz složený ze slov *quan-li* odkazoval na osobní prospěch či zisk, což mělo v tradiční čínštině silnou negativní konotaci (Angle, 2004).

Na vývoj pojetí konceptu „*quanli*“ v Číně se detailně zaměřil Stephen C. Angle (2004), který tak reagoval na debatu vztahující se k událostem, jež se odehrály na náměstí Nebeského klidu v Pekingu, která započala na konferenci Organizace spojených národů o lidských právech ve Vídni v roce 1993. Předseda čínské delegace Liu Huaqiu zde poprvé vyjádřil myšlenku o specifických asijských hodnotách, která mezi asijskými politickými představiteli brzy získala značnou popularitu (např. Fukuyama, 1995; Angle, 2004; Treybalová, 2001). Liu Huaqiu (2002) ve svém vystoupení obhajoval specifické pojetí hodnot různými kulturami a ve jménu své země žádal, aby se ostatní země do cizího pojetí konceptu lidských práv nevměšovaly:

„Koncept lidských práv je produktem historického vývoje a je stejně úzce spjat se specifickými sociálními, politickými a ekonomickými podmínkami jako se specifickou historií, kulturou a hodnotami daného státu. Potřeba lidských práv se liší podle stupně vývoje, v němž se společnost nachází. Země nacházející se v různých stádiích vývoje či země s odlišnými historickými tradicemi a kulturním zázemím mají tudíž stanovené své vlastní standardy lidských práv, jež vychází z jim vlastního chápání tohoto pojmu; o žádném standardu lidských práv ani o modelu chápání lidských práv uznávaném v jiné zemi by se tedy nemělo uvažovat jako o tom jediném správném pojetí tohoto konceptu a nemělo by být vyžadováno, aby takto stanovená lidská práva byla dodržována i dalšími zeměmi. Není ani realistické, ani proveditelné podmínit veškerou mezinárodní ekonomickou asistenci či dokonce mezinárodní ekonomickou spolupráci jejich dodržováním“ (s. 737).²²

Slovo „*quanli*“ začalo být v Číně hojně diskutováno počátkem 20. století (Angle, 2004), v době úpadku poslední čínské dynastie a vzniku Čínské republiky, kdy došlo k rozvolnění politického režimu a v čínské společnosti se objevily snahy o vytvoření společnosti občanské (Fairbank, 1998, s. 438). Určitá občanská práva byla zakotvena i v rané ústavě, intelektuálové se však domáhali o jejich rozšíření (Angle, 2004). Po počáteční euforii nastalo období vlády militaristů, nástup dalšího autokratického režimu a ve 30. letech se země zmítala ve válečné pohotovosti – Čína se bránila proti invazi Japonců, zároveň vyvrcholily boje o moc mezi vládou Kuomintangskou vládou a Komunistickou stranou Číny, které bojovaly jak proti sobě, tak proti Japoncům (Fairbank, 1998). Od 30. let se tedy v důsledku válečného stavu o občanských právech psalo pouze málo, s nástupem komunistické strany byly diskuze o lidských právech ideologicky nevhodné (Angle, 2004).

Téma lidských práv se v Číně začalo znovu objevovat v době ekonomických reforem, kdy se občanská práva stala hlavním námětem tzv. „Zdi demokracie“ stojící uprostřed Pekingu v letech 1978–1979 (Fairbank, 1998). Vzniklo tak hnutí demokratické zdi, které se rozšířilo do více než dvaceti měst a vyprodukovalo na čtyřicet publikací (Zakaria, 2005).

²² „*The concept of human rights is a product of historical development. It is closely associated with specific social, political, and economic conditions and the specific history, culture and values of a particular country. Different historical development stages have different human rights requirements. Countries at different development stages or with different historical traditions and cultural backgrounds also have different understanding and practice of human rights. Thus, one should not and cannot think of the human rights standard and model of certain countries as the only proper ones and demand all other countries to comply with them. It is neither realistic nor workable to make international economic assistance or even international economic cooperation conditional on them“.*

Zhruba po šesti měsících byli však nejvýznamnější aktivisté tohoto demokratického hnutí zatčeni a Zed' demokracie byla zrušena (Angle, 2004).

Další hnutí toužící po větších občanských právech se vzedmulo v dubnu 1989, kdy zemřel bývalý čelní představitel komunistické strany Hu Yaobang – liberál, představující opozici. Jeho pohřeb odstartoval sérii protestů a demonstrací (Zakaria, 2005) odehrávajících se převážně na náměstí Nebeského klidu v Pekingu, které byly po několika týdnech komunistickou stranou brutálně potlačeny. Několik stovek neozbrojených demonstrantů bylo zabito, okolo tisíce dalších osob zraněno (Fairbank, 1998). Fairbank (1998) namítá, že studenti zprvu nechtěli zpochybnit legitimitu komunistického režimu, avšak pouze tlumočili požadavky na zlepšení svých ekonomických podmínek (s. 695); později požadovali větší participaci v politické sféře a rozšíření občanských práv (Angle, 2004), problémem byla také přetrvávající korupce. I přes celkové zlepšení hospodářské situace Číny byla nespokojenost ve společnosti patrná již několik měsíců před touto událostí (Ren, 2009).

Zárok čínské vlády byl mezinárodně odsouzen a Čína vydala první Bílou knihu lidských práv, v níž se snažila vyvrátit mezinárodní kritiku a argumentovala, že by se ostatní země do jejích domácích záležitostí neměly vměšovat. Od 90. let se v Číně opět rozpoutala akademická diskuze o lidských právech, ve stejný moment se však i další asijské země přidaly k názoru Číny, že Organizace spojených národů nahlíží na lidská práva pouze prizmatem západní liberální tradice, a začaly volat po flexibilnějším nazírání na koncept lidských práv, odvolávající se na specifické asijské hodnoty – konfuciánskou tradici, jež společně sdílí (Angle, 2004).

Prvním, kdo na začátku 90. let začal otevřeně propagovat pojem „asijské hodnoty“ byl tehdejší singapurský předseda vlády Lee Kuan Yew, jenž západní typ demokracie označil za nekompatibilní s tradicí asijských států, pro něž je konfuciánství daleko vhodnější ideologickou základnou (Fukuyama, 1995). Právě v konfuciánství a tradiční morálce spatřoval ekonomický úspěch asijských zemí, kterého dosáhly v obchodu a ve výrobě (Huntington, 2001). Jeho výrok začal být velice diskutován; zatímco někteří myslitelé zastávali názor, že rozmanitost a rozlehlost asijských zemí není možné sdružit pod pojem asijských hodnot (Yu-tzung & Yun-han, 2002), Yewův názor se rychle rozšířil do dalších asijských zemí, jejichž političtí představitelé jej často začali citovat ve svých prohlášeních (Treybalová, 2001). Treybalová (2001) dodává, že:

„Argument „asijských hodnot“ se stal oblíbenou zbraní vládních představitelů (pozn.: asijského) regionu proti globalizaci a proti požadavku

univerzálnosti lidských práv přicházejících ze Západu. (...) Je zjevné, že postulováním „asijských hodnot“ lídři zmíněných režimů získávali či stále získávají pohodlnou zbraň k potlačení vnitřní i vnější kritiky“ (s. 16).

Samotný koncept asijských hodnot by však byl neúčinnou obranou proti požadavku rozšíření a dodržování lidských práv v asijských zemích, jenž se například Spojené státy snažily vymoci omezením ekonomické spolupráce a pomoci (Huntington, 2001).

Výše zmíněný úryvek z proslovu Liu Huaquia na konferenci o lidských právech ve Vídni, v němž se zástupce Čínské lidové republiky razantně ohradil proti podmínění ekonomické pomoci či spolupráce dodržováním lidských práv podle modelu jiných zemí, byl svého času velice kontroverzní a vyjádřilo se k němu mnoho badatelů i politiků. Mnozí z nich tuto konferenci označili jako jednu z prvních otevřených demonstrací, kdy si Čína uvědomila svou vlastní ekonomickou sílu. Například Samuel Huntington, který ve své knize *Střet civilizací* (vydáno 1996, přeloženo 2001) podrobně zkoumá koncept asijských hodnot, konfuciánství a čínsko-americké politické vztahy v první polovině 90. let 20. století, dokonce vídeňskou konferenci v roce 1993 považuje za vítězství Číny nad USA a v oblasti lidských práv také vítězství asijsko-islámské koalice nad západními státy (*ibid.*).

Narůstající ekonomická síla asijských zemí i Číny se nakonec projevila již v polovině 90. let, kdy se Spojené Státy rozhodly oddělit ekonomickou oblast od politických otázek a snah vymáhat zlepšení dodržování lidských práv v Číně a ze svých výhrůžek o utlumení ekonomické spolupráce ustoupily (*ibid.*).

Zatímco se asijské vládní představitelé obhajují, že k jejich ekonomickému úspěchu jim zejména dopomohly sdílené asijské hodnoty vystavené na konfuciánském učení, které klade důraz na řád, disciplínu, rodinnou odpovědnost, pracovitost, kolektivismus či odříkání, a za hlavní faktor tohoto úspěchu považují pracovní morálku asijských obyvatel, jež vykvetla z přesvědčení, že skupina a stát jsou důležitější než jednotlivec (Huntington, 2001, s. 118–119), mnoho výzkumníků se zabývá otázkou, zdali je vůbec konfuciánské učení kompatibilní s demokratickým politickým režimem.

4.6. Nástup Komunistické strany Číny, maoismus a konfuciánství

Pro zhodnocení kompatibility konfuciánských hodnot s demokratickými je důležité zhodnotit myšlenkový vývoj Číny během 20. století, který byl poznamenán příklonem k marxisticko-leninské ideologii. Konfuciánské učení prostupovalo celou čínskou společností po staletí, nejinak tomu bylo i za vlády Mao Zedonga; hlavní ideologií komunistického

režimu se však stalo jeho myšlení, s nímž konfuciánské učení nebylo vždy v souladu. Nevhodné formulace Konfucia se tedy komunistická vláda snažila pozměnit a přizpůsobit dominantní ideologii (Fukuyama, 1995, s. 26). Tomu však předcházelo získání podpory komunistické strany a uzpůsobení marxisticko-leninské ideologie na čínské podmínky.

Před nástupem komunistické strany se Čína zmítala v dlouhém období nepokojů. Po pádu dynastie Čching (1911) byla vyhlášena Čínská republika, přístavní města byla však stále v područí imperiálních mocností, v zemi proto vzkvétal nacionalismus. Na počátek Čínské republiky bylo zprvu nahlíženo jako na nadějnou éru – zvýšila se gramotnost a čínští intelektuálové měli možnost využívat západního vysokého vzdělání. V západním duchu proběhla i reforma vysokého školství, jež s sebou přinesla pronikání západních vědeckých metod do Číny a spolupráci čínských vysokých škol se západními univerzitami; jejím negativním důsledkem nicméně bylo, že vzdělávací systém (a spolu s ním také učenci) se nacházel ve stavu *anomie*. Reformátoři založili Hnutí za novou kulturu, jejímž cílem bylo zejména přiblížit literární čínštinu používanou také v administrativě modernímu jazyku, aby byla literatura dostupná i obyčejným lidem (Fairbank, 1998).

Povolila cenzura a v návaznosti na rozvoj gramotnosti došlo k prudkému rozvoji tisku (ačkoli čtenářská obec byla v porovnání k velikosti celé čínské populace velice malá), který se šířil zejména z měst a stával se hlavním nástrojem politické činnosti. Spíše než všeobecnou informovanost podporoval tisk diskuze o politických otázkách a intelektuální elita si během tohoto období prostřednictvím tištěných médií a otevřených prohlášení navykla upozorňovat na nedostatky politického vedení. V přístavních městech vznikala buržoazie; jako celek byla však Čína zaostalá, průmyslovou revolucí téměř nepoznamenaná, s převážně rolnickým obyvatelstvem. Reformátoři se snažili čínskou společnost demokratizovat, v porovnání s celkovým počtem obyvatel Číny jich však bylo málo na to, aby dali vzniknout společnosti občanské schopné stmelit masy rolnického obyvatelstva v jeden celek (*ibid.*), čemuž bránily i faktory vycházející z čínské tradice konfucianismu – například již zmíněný právní systém.

Čína byla až do roku 1928 rozdělena soupeřením militaristů spravující její jednotlivé oblasti, Národní strana Koumintang pod vedením Chiang Kai-sheka zemi v Nankingu v roce 1928 sjednotila a následně ji znovu uvrhla do područí vojenské autokracie obhajované japonskou invazí.²³ Její vládu provázely jak boje s Japonci (1931–1945), tak boje o moc s komunisty. Převzetí moci Komunistickou stranou Číny nad celým územím v roce 1949 byla pak z velké části zásluhou bojovného Dlouhého pochodu, který přes Čínu v letech 1934–1935 provedli její čelní představitelé, vojáci a příznivci KS. Účelem Dlouhého pochodu bylo najít

²³ V češtině se používá „Čankajšek“.

novou základnu poblíž moci národní strany; Mao Zedong, jenž se během něj znovu dostal do čela vedení strany, se však také snažil analyzovat potřeby venkovského obyvatelstva a získat podporu venkovského lidu jako hlavního aktéra připravované komunistické revoluce (*ibid.*). Fairbank (1998) k tomu dodává:

„Zkrátka se tu již rýsovala myšlenka „linie mas“; strana musí jít mezi lid, aby poznala jeho stížnosti a potřeby, které pak zase sama přeformuluje a vysvětlí masám, co je v jejich nejvlastnějším zájmu. Tato koncepce „od mas k masám“ byla vsutku jistou formou demokracie, přizpůsobené čínské tradici, v jejímž rámci vykonával vždy úředník svoji funkci nejlépe tehdy, měl-li na srdci skutečný prospěch místních obyvatel, a vládl tak v jejich zájmu“ (s. 532–533).²⁴

Pro úspěšnou aplikaci marxisticko-leninské teorie mu sloužili i vyslanci ze Sovětského svazu, avšak Mao Zedong si na základě svých poznatků i nacionalistických nálad obyvatel Číny (způsobených podmaněním jejího území cizími mocnostmi v 19. století) uvědomoval, že tuto ideologii musí upravit čínskému domácímu prostředí a ekonomickým podmínkám, což byl později jeden z důvodů vedoucích k ochabnutí vztahů Čínské lidové republiky se Sovětským svazem (Fairbank, 1998).

Čínský překlad ústředních pojmů komunistické ideologie, jež později začala být označována jako „Mao Zedongovo myšlení“ či „maoismus“, započal dávno před ním a již v něm spočívá její první uzpůsobení čínským podmínkám. Klíčový aktér komunistické revoluce, proletariát, byl několik let před Mao Zedongem přeložen jako „nemajetná třída“, jež v rurální Číně znamenala většinové venkovské obyvatelstvo, tedy rolníky (Fairbank, 1998, s. 356). Tímto nepřesným překladem byl tedy položen základ nové ideologie, v níž měli ústřední úlohu revolucionářů sehrát rolníci. Kapitalistickou buržoazii pak představovalo obyvatelstvo měst, které se zaprodalo „imperialistickým vykořisťovatelům“, a jedině pevná centrální moc mohla tuto „buržoazně demokratickou revoluci“ dokončit (Fairbank, 1998, s. 357).

Mnoho myšlenek Mao Zedonga bylo mlhavých, dávalo mu to možnost upravovat svou ideologii v zájmu vhodného řešení dané situace. Jeho myšlenkový systém byl velice pružný, což mu pomáhalo v potlačení plurality. Jedinci, kteří se obrátili proti systému, byli trestáni veřejným zostuzením, vězením, psychickými či fyzickými tresty i popravou (Fairbank, 1998; Gargan, 1987, November 29).

²⁴ Mao Zedong koncepci „linie mas“ finálně zformuloval v roce 1934. Na jedné straně potvrzovala nutnost účasti mas na vládě, na druhé však zdůrazňovala nutnost ústředního vedení a kontroly (Fairbank, 1998, s. 544).

Po nástupu Komunistické strany Číny v roce 1949 panovala především mezi vesnickým obyvatelstvem pozitivní atmosféra. Prvních osm let její vlády bylo obdobím obnovy a růstu. Mao Zedong se nejprve zaměřil na snížení inflace a na kolektivizaci zemědělství, která byla dovršena roku 1958 a rozčlenila venkov do relativně rozsáhlých správních oblastí (tzv. „komun“), jež mezi sebou soutěžily ve výkonu a připoutaly obyvatele Číny k místu na základě registračního systému (*hukou*) zajišťujícího jejich přiděly potravin a sociálních služeb. Během první pětiletky (1953–1957) bylo dosaženo cílů industrializace, na průmysl však nebyl kladen velký důraz – stěžejním ekonomickým sektorem zůstalo zemědělství. Také průmyslové podniky podlely kolektivizaci, avšak ambice vedoucích pracovníků vedly k nadhodnocení jejich skutečného ekonomického potenciálu, což se projevilo zejména v období Velkého skoku. Čína nenásledovala model rozvoje těžkého průmyslu Sovětského svazu (Fairbank, 1998).

Mao Zedong už za své omezené vlády ve 40. letech hlásal, že literatura by měla sloužit zájmu státu, měla by být optimistická a vyhýbat se odhalování nepořádků režimu, jak tomu bylo zvykem v době Čínské republiky. Mao Zedong intelektuály považoval za další skupinu mající pro revoluci velký význam a všeobecně se domníval, že jsou Komunistické straně Číny nakloněni. V letech 1956–1957 vyhlásil kampaň Sto květů, kdy v rámci hesel Hnutí všeobecného zlepšení pracovních podmínek (lepší přístup k zahraničním publikacím, více volného času a prostoru pro iniciativu) byli intelektuálové vyzváni ke kritice partajních kádrů, kteří jim poroučeli. Kritika po počátečním ostychu vystupňovala do míry, jíž Mao Zedong nepředpokládal, a kampaň byla nahrazena Kampaní proti pravičákům, v níž se snažil intelektuály a členy strany převychovat (Fairbank, 1998, s. 600).

Po skončení první pětiletky nastalo období Velkého skoku (1958–1960), kdy na následky podvýživy zemřelo přibližně 20–30 milionů čínského obyvatelstva. Období Velkého skoku vyprovokovala nezaměstnanost a ekonomická stagnace země, proto se Komunistická strana Číny rozhodla mobilizovat obyvatelstvo k plnému nasazení. Neznalost ekonomiky, již později sám Mao Zedong přiznal, vnější vlivy (počasí) a hluboce zakořeněný odkaz neokonfuciánské výchovy (způsobující respekt obyvatel k politickému vedení) byly nejhlavnější příčiny toho, že Velký skok skončil jako katastrofa (Fairbank, 1998, s. 604–613). Čínská ekonomika se z tohoto hospodářského programu vzpamatovávala dalších pět let.

Poslední desetiletí vlády Mao Zedonga, trvajících od roku 1966 do roku 1976, započalo Kulturní revolucí. Formálně trvala přes tři roky, její vliv byl nicméně patrný až do Mao Zedongovy smrti. Také při studiu Kulturní revoluce Fairbank (1998) upozorňuje na vliv konfuciánství:

„Při pohledu na Kulturní revoluci v Číně si (...) musíme představit společnost, jež se nechá řídit Velkým vůdcem a stranickou diktaturou jenom proto, že jsou její občané politicky pasivní a poslušní úřadů a moci. Nemají žádná lidská práva, protože byli vychováni v přesvědčení, že domáhání se lidských práv (například náležitého soudního procesu) by bylo sobecké a protispolečenské, a tudíž hanebné. Krom toho jsou za to přísné tresty. Celý tento problém začíná na venkově v čínské vesnici, kde dodnes zanechalo stopu konfuciánské učení o společenském pořádku založeném na poslušném podřízení se moci“ (s. 623–624).

Kulturní revoluce byla Mao Zedongovým bojem proti „revizionismu“ – byla zaměřena proti intelektuálům, úředníkům a členům strany, kteří stále „kráčeli kapitalistickou cestou“. K tomuto účelu mobilizoval studenty zorganizované do tzv. Rudých gard. Symbolem Kulturní revoluce se stala „Rudá knížka“ Mao Zedongových citátů sestavená ministrem obrany Lin Biaoem. Násilí Rudých gard se brzy vystupňovalo, později ničily veškeré kulturní dědictví, které jim přišlo pod ruce, a rozpoutaly válku teroru. Jejich jednotlivé frakce nakonec začaly bojovat mezi sebou, a protože se brzy do těchto vnitřních bojů přidaly i oddíly armády, byla Kulturní revoluce završena Novými stanovami strany a v dubnu 1969 oficiálně ukončena. Teror a snaha odhalit negativní síly ve společnosti nicméně pokračovaly i nadále. Počet týraných osob za Kulturní revoluce se pohybuje okolo jednoho milionu, většina lidí perzekuci podlehl (Fairbank, 1998, s. 623–662).

4.7. Ekonomická a politická transformace Číny po smrti Mao Zedonga

Po „deseti ztracených letech“ (Fairbank, 1998, s. 602), jak bývá Kulturní revoluce a poslední desetiletí vlády Mao Zedonga (1966–1976) nazýváno, byla Čína v ekonomickém i sociálním chaosu. Smrt premiéra Zhou Enlaie a předsedy Komunistické strany Číny Mao Zedonga v roce 1976 významně narušila legitimitu komunistické vlády, jež byla vystavěna na charismatickém vůdcovství. Akutním úkolem KS Číny bylo obnovit sociální pořádek, avšak ani ideologická, ani represivní opatření nebyla tak efektivní jako dříve (Ren, 2009, s. 29). Po několika neúspěšných pokusech se v polovině prosince 1978 do čela vedení KS Číny definitivně dostala skupina pragmatických reformních politiků v čele s Deng Xiaopingem, kteří na 3. plenárním zasedání 11. ústředního výboru KS Číny definitivně přeformulovali směřování dalšího politického a ekonomického rozvoje země, jehož oporou měli být vzdělaní experti (Guldin, 1994, s. 6). Deng Xiaoping propagoval rozvoj Číny pod heslem „Čtyř

modernizací“ (v zemědělství, průmyslu, vědě a technice, obraně), později Čínu otevřel cizině. Spolu s dalšími vrcholnými politickými představiteli se však rozhodl pro rozvoj země beze změny politického režimu (Fairbank, 1998), proto bylo také nutné najít prvky, na nichž nově orientovaná vláda vystaví svou legitimitu.

4.7.1. Ekonomicko-politická transformace a sociální změny

V počátcích transformace Číny bylo směřování nové vlády nejisté, bez jasně definovaného programu. Retrospektivně je však dnes možné zhodnotit, že ekonomická proměna Číny byla spjata se třemi dalšími celospolečenskými změnami – modernizací, internacionalizací a liberalizací (Ren, 2009, s. 29).

Proces modernizace se zejména odvíjel od proměny ekonomického systému, který vyžadoval vychování odborníků s technickými znalostmi, tudíž radikální změnu vzdělávacího systému v Číně. Primární zájem politiků na vychování politicky korektních občanů a důraz na základní vzdělání ustoupil do pozadí, pozornost se zaměřila na rozvoj vyššího školství a celkové vzdělanosti. Po 30ti letech bylo vyšší vzdělání opět povoleno také dětem intelektuálních elit předkomunistického období (Gouldin, 1994, s. 6). Čína začala importovat jak znalosti, tak zahraniční techniku a velmi rychle zformovala jeden z největších vývozních trhů, jehož základem byl export levných výrobků. Reformy také otevřely Čínu zahraničním investorům a umožnily cizím organizacím vstoupit na domácí trh. Velké množství z nich obvykle spolupracovalo s domácími partnery, aby získalo více svobody a zdrojů. Ekonomická expanze podnítila poptávku po manažerských dovednostech a zlepšení právního prostředí, tento trend se z občanských a ekonomických organizací rozšířil i do veřejné a politické sféry, která sama podlehlá významným změnám z důvodu efektivnější správy země (Ren, 2009, s. 29–32).

Proces liberalizace začal hned po kulturní revoluci, kdy političtí reformisté začali diskutovat o pravdě a bojovat proti extrémně levicovým názorům lidu (Ren, 2009, s. 29). Nová vláda oficiální ideologii zcela odmítnout nemohla, v návaznosti na proměňující se ekonomickou i sociální situaci však ideologie začala být upravována a již v počátečním období do ní byly včleněny oficiální projevy Deng Xiaopinga. Modernizace a internacionalizace dále podnítila proces liberalizace společnosti (např. Tang, 2005; Cheek, 2008; Ren, 2009).

Současný politický systém není akademiky jednoznačně definován. Není to systém demokratický ani totalitní, pro jeho definici je často užíván termín autoritářský doplněn o další přívlastek, který reflektuje důraz myslitelů na jednotlivé aspekty politicko-

společenských změn. „Konzultativní autoritářství“ vyjadřuje snahu Komunistické strany Číny najít efektivní způsob vládnutí a včlenit sociální skupiny do struktur autoritářského, jednostranného systému, zamýšlejícího zachovat si absolutní moc nad společností. Koncept „roztříštěného autoritářství“ odráží decentralizaci správy čínského státu (Ren, 2009, s. 32–34), která probíhá i v oblasti právního systému (Balme & Dowdle, 2009). Koncept „měkkého autoritářství“ je často spojován se Singapurem, zejména s Lee Kuan Yewem, který zavedl koncept asijských hodnot kombinující důraz na tradiční konfuciánské skupinové zájmy a ekonomiku volného trhu pod vedením paternalistické vlády, jež spíše přesvědčuje, než donucuje (např. Fukuyama, 1995; Ren, 2009).

Definice čínského politického režimu, jak ji na základě empirického zkoumání a analýzy podal Wenfang Tang, který se zabývá veřejným míněním a politickou změnou v Číně, je kombinací konceptu roztržitého a konzultativního autoritářství; podle Tanga je jedno mocenské centrum ztotožněné s jednou osobou, které je typické pro totalitní státy, v Číně rozloženo mezi větší počet lidí. Masy lidu vyjadřují rozličné skupinové zájmy, což se podobá spíše demokratickým režimům, možnost projevu veřejného mínění směrem k politickým vůdcům je však omezena, v tomto rysu se tedy čínská společnost podobá spíše státům totalitním (Tang, 2005, s. 28–30). Přímá vazba veřejného mínění na rozhodování vlády chybí, od dob transformace však možnosti, jak veřejné mínění může být slyšeno, vzrostly. S liberalizací se naskytla šance trochu více rozvinout politickou žurnalistiku, která je často schopna upozornit na nepokoje způsobené mobilizací veřejnosti, zlepšuje se také právní systém, na venkově a ve městech se zavedly lokální volby a lokální političtí představitelé tedy začali být ke svým voličům vnímavější (Tang, 2005).

4.7.2. Legitimita Komunistické strany Číny

Protože se čínská vláda v počátku ekonomické transformace Číny dále rozhodla následovat cestu komunismu, jehož ideologickou základnou byl maoismus, rozdělila vládu Mao Zedonga na dobré a špatné období, přičemž dobrému období přisoudila sedmdesát procent (a bylo za něj rozhodně považováno vše do roku 1958), špatnému třicet procent (Cheek, 2008). Tím zachovala ideologii, na níž byla vystavena legitimita komunistické strany po celé období její vlády. Hned v počátečním období transformace se také začala významněji odkazovat na tradici konfuciánství (Huntington, 2001), kdy v duchu reformistů počátku 20. století čelní představitelé strany ve svých veřejných vystoupeních prohlašovali, že chtějí přijmout západní metody, avšak zachovat tradiční podstatu čínského národa (Tan, 2008, s.

136). Svou legitimitu se vláda rozhodla vystavět i na ekonomických reformách (např. Huntington, 2001; Zakaria, 2005).

Maoismus, konfucianství a ekonomická transformace společně tvoří rámec, na jehož základě komunistické vedení ospravedlňuje své právo vládnout. Také nová ideologie je relativně flexibilní a vyvíjí se dle aktuální potřeby vlády (např. Cheek, 2008). Samuel Huntington, který ve své knize *Střet civilizací* zkoumal politické a ekonomické vztahy mezi Čínskou lidovou republikou a USA a jejich vývoj v 90. letech, však při analýze legitimacy čínské vlády maoismus nevedl:

„Namísto revoluční legitimacy marxismu-leninismu režim postavil jednak legitimitu výkonnou, zajištěnou hospodářským rozvojem, jednak legitimitu nacionální, zajišťovanou dovoláváním se osobitého charakteru čínské kultury. (...) V Číně samotné vznikla počátkem devadesátých let „široce sdílená touha navracet se k tomu, co je autenticky čínské, patriarchální, domácí a autoritářské“. V tomto návratu k vlastní historii je diskreditována jak demokracie, tak leninismus, neboť obě ideologie jsou považovány za cizí import“ (Huntington, 2001, s. 115–116).

Ve svém stručném popisu základních prvků legitimacy čínské vlády po Mao Zedongovi se Huntington zejména orientoval na nacionalismus, který je zaměřený proti Spojeným státům a západní kultuře. Nicméně i nacionalismus je zahrnut do rámce legitimacy prezentované vládnoucí stranou, jež je vyjádřena interakcí mezi jejími základními prvky – maoismem, konfucianstvím a ekonomickou transformací. Ideologie, již Mao Zedong vybudoval a na níž vystavěl legitimitu režimu, jemuž vládl, je totiž považována za specificky čínský myšlenkový systém, který znovu národ sjednotil a navrátil mu jeho identitu, jenž byla narušena potupným vpádem imperiálních mocností (jak je tato doba v Číně chápána) i dlouholetými boji mezi Čínou a sousedními státy; právě maoismus byl nejvyšším výrazem nacionalistických tendencí, což Mao Zedong (1940) zdůraznil ve své eseji *„O nové demokracii“*:

„Od invaze cizích kapitalistických mocností a pozvolného růstu kapitalismu v čínské společnosti, to jest během stoletého období trvajících od opiové války až do čínsko-japonské války, se naše země postupně proměnila v koloniální, semi-koloniální a semi-feudální společnost. Čína je dnes koloniální v oblastech okupovaných cizími nepřáteli, částečně koloniální v oblastech jimi neokupovanými, převážně feudální je celé její území. (...) Přesně proti těmto dominantním

politickým, ekonomickým a kulturním prvkům je naše revoluce zaměřena"
(citováno v Cheek, 2008, s. 15).²⁵

Ačkoli dnes Mao Zedong v Čínské společnosti vyvolává velice rozporuplné pocity (nenávisť, obdiv či nostalgické vzpomínky), mezi čínskou populací je považován za zakladatele Čínské lidové republiky. Maoismus je stejně fundamentální prvek utvářející legitimitu čínské vlády jako konfucianství. Přestože je původní myšlenkový odkaz čínskou vládou oficiálně uznáván jen ze sedmdesáti procent, oficiální ideologie komunistické strany je jeho následovníky dále rozpracovávána do podoby, která zaštiťuje nový ekonomický směr Číny a Mao Zedongově myšlení zdánlivě neodporuje. Jiang Zemin, který byl prezidentem Čínské lidové republiky v letech 1993–2003 (po Deng Xiaopingovi), například oficiální ideologii rozšířil o teorii „Trojí reprezentace“, jež má v duchu maoismu napomoci vysvětlit změny spojené s ekonomickou transformací Čínské lidové republiky (Cheek, 2008). Ideologický směr a zdroje legitimacy, na nichž vláda staví svou moc, byla patrná i z jeho prohlášení proneseného na 16. sjezdu Komunistické strany Číny v roce 2002, který byl přeložen a uveřejněn na internetových stránkách čínského velvyslanectví v Praze:

„Trojí reprezentace je klíčovou myšlenkou, kterou se KS Číny musí řídit po dlouhou dobu. Důležitá myšlenka trojí reprezentace znamená pokračování a rozvoj marxismu-leninismu, Mao Zedongova učení a Deng Xiaopingovy teorie. Je výrazem nového národa na změny v dnešním světě a projevem Číny na činnost strany a státu. KS Číny je avantgardou čínské dělnické třídy a celého národa. Proto je třeba rozšířit masovou základnu strany, tedy přijmout do ní nejen dělníky, rolníky, inteligenty, vojáky a kádry, ale také pokrokové příslušníky jiných společenských vrstev. Tím se zvýší její vliv a semknutost v celé společnosti“
(citováno v Chinaembassy.cz, 2004).²⁶

Výše zmíněný projev ukazuje kontinuitu komunistické ideologie a odkrývá i důraz, jenž na ni čínská vláda klade. Vnitřní konzistence oficiální vládní ideologie a její stabilita v čase je patrná také z dalších oficiálních projevů čínských politických představitelů z poslední doby prezentovaných na webových stránkách Velvyslanectví Čínské lidové

²⁵ *Since the invasion of foreign capitalism and the gradual growth of capitalist elements in Chinese society, that is, during the hundred years from the Opium War until the Sino-Japanese War, the country has changed by degrees into a colonial, semi-colonial, and semi-feudal society. China today is colonial in the enemy-occupied areas and basically semi-colonial in the non-occupied areas, and it is predominantly feudal in both. ... It is precisely against these predominant political, economic, and cultural forms that our revolution is directed.*

²⁶ V originální citaci jsou myšlenky čínských politiků uvedeny v souladu s českým přepisem jejich jmen.

republiky v České republice. Čínská vláda svou legitimitu staví na stejných myšlenkách, neměnný je i odkaz na specifické kulturní hodnoty, navíc se však objevuje důraz na rozvoj demokratické společnosti i právního státu a významně se zvyšuje četnost referencí politiků na veřejné mínění (Lu, 2012).²⁷

4.8. Konfuciánské učení a demokracie

Oproti období Čínské republiky, tedy počátku 20. století, během něhož někteří čínští intelektuálové za příčinu zaostalosti Číny považovali konfucianismus (Huntington, 2001, s. 116), začali ke konci 20. století vládní představitelé asijských států vycházejících z konfucianismu toto učení vyvyšovat jako hlavní faktor svého ekonomického vzestupu a jako myšlenkovou tradici diametrálně odlišnou od západního liberálního myšlení, jež by měla být západními státy brána v potaz při hodnocení stavu lidských práv. Jejich výroky byly západními akademiky i politiky často pojmány jen jako pouhá ospravedlnění panujících režimů (např. Stalnaker, 2013), při hlubším zkoumání však obhajoba tradičních konfuciánských hodnot v akademických kruzích vyvolala četné diskuze, zdali je samotné konfuciánství s modelem západní liberální demokracie vůbec kompatibilní, a v návaznosti na kritiku úpadku západní kultury způsobnou přílišným individualismem, která proti západním státům mířila z asijských pozic, také otázku o možné podobě demokratického režimu ve spojení s tradiční konfuciánskou morálkou. Debata o propojení demokracie a západních myšlenek s konfuciánským učením však v Číně započala ještě za dob Čchingské dynastie.

4.8.1. Nové konfuciánství

V průběhu 20. století se v návaznosti na reformátory působící v období Čínské republiky utvořila skupina čínských intelektuálů, kteří se začali zabývat modernizací a problémy, jež byly Číně západními státy předloženy. Svými díly a diskuzemi dali nakonec vzniknout novému myšlenkovému směru označenému jako „nové konfuciánství“.²⁸ Za stěžejní dílo tohoto myšlenkového proudu je považován manifest „*Přehodnocení sinologie a rekonstrukce čínské kultury*“ (*Manifesto for a Reappraisal of Sinology and Reconstruction of Chinese Culture*), jehož autory jsou Tang Junyi, Mou Zongsan, Xu Fuguan, a Zhang Junmai. Dokument byl poprvé publikován v Hongkongu a v Tchaj-peji v roce 1958. Kritizuje sinologii za přehlížení ryzi čínské kultury a navazuje myšlenkou, že problémy Číny, které se

²⁷ Viz například oficiální zprávy uveřejněné na webových stránkách Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice: Chinaembassy.cz, 2013, September 11; Chinaembassy.cz, 2014, July 18; Rychetský, 2015.

²⁸ Nové konfuciánství není totéž jako neokonfuciánství – viz např. Tan, S. (2008).

staly světovým problémem, mohou být vyřešeny pouze hlubokým pochopením její kultury a jejího potenciálu. Autoři manifestu nicméně dále uvádí, že čínské tradiční myšlení není dokonalé a že by mělo být rozšířeno o moderní vědu a filosofii jiných kultur (Tan, 2008, s. 142). Jako jeden z prvních se manifest otevřeně zabývá vztahem mezi konfuciánským učením a demokracií. Autoři manifestu tvrdí, že konfuciánská myšlenková tradice v sobě obsahuje zárodky nutné pro demokratický vývoj a je důležité, aby myšlenka demokracie byla do čínského tradičního myšlení přejata a dále se v jeho rámci rozvíjela (Chen, 2007, s. 196).

Od publikování manifestu uplynulo více než půl století. Hongkong mezitím získal statut autonomní oblasti a přešel z koloniální nadvlády pod nadvládu Čínské lidové republiky, jeho obyvatelstvo aktivně prosazuje demokratickou vládu. Autoritářský režim na Tchaj-wanu ovládaný národní stranou poskytl prostor k utvoření západního stylu demokracie, liberální demokracie byla zavedena i v Jižní Koreji, jejíž kultura byla také prostoupena konfuciánským učením (Chen, 2007, s. 196). Čína však stále zůstává pod vedením komunistické strany, což mnohé výzkumníky vede k diskuzím o konfuciánství a demokracii, protože tradice konfuciánského učení je v Číně ze všech států nejsilnější.

Zatímco Komunistická strana Číny konfuciánskou myšlenkovou tradici používá jako zdroj legitimacy tamějšího politického režimu, akademici hlásící se k novému konfuciánství spatřují budoucnost Číny v harmonickém vztahu mezi liberální demokracií a konfuciánstvím (Tan, 2008, s. 153). Někteří čínští učenci se během ekonomické transformace k novému konfuciánství otevřeně přihlásili, jiní zkoumají stěžejní myšlenku manifestu o kompatibilitě demokracie a konfuciánské tradice, zdali konfuciánství samotné není přítěží demokratizace čínské společnosti (Chen, 2007; Tan, 2008).

V rámci akademického zkoumání vztahu demokracie a konfuciánství by se daly vymezit tři hlavní proudy vycházející z modernizačních teorií, kulturního relativismu a komunitarismu. Zastánci teorie modernizace předpokládají, že v důsledku globalizace a modernizace se východní a západní kultury budou nadále sbližovat, což povede ke všeobecné demokratizaci východních politických uskupení. Liberalismus převáží na úkor kolektivistické tradice a demokratizace navázána na proces modernizace napomůže rozvoji občanské společnosti. Představitelem tohoto směru je například Francis Fukuyama. Myslitelé zastávající kulturní relativismus naopak argumentují, že východní Asie má ve své kultuře pevně zakořeněnou tradici paternalismu, tedy vztahy založené na vztahu nadřazenosti–podřízenosti, a tvrdí, že paternalistická koncepce vlády nezmizí ani s modernizací ekonomické a sociální sféry společnosti. Zastávají názor, že rapidní sociální změna společenského systému by u obyvatel těchto států vedla k pocitům ztráty stability, čímž by se

k autoritativnímu vedení ještě více připoutali. Myšlenky kulturního relativismu sdílel a propagoval například Samuel P. Huntington. Komunitaristé propagují demokracii, oproti zastáncům liberální demokracie však uspokojení kolektivních cílů považují za vyšší prioritu než individuální zájmy jednotlivců. Myslitelé vycházející z komunitarismu upozorňují, že konfuciánská tradice není nutně spjata s autoritářským vedením. Věří, že konfuciánská kultura a asijské hodnoty poskytnou základní rámec pro reinterpretaci pojmu demokracie přesahující její doposud převažující pojetí vyzdvihující individualismus. Konfuciánstvím a komunitarismem se zabývá například Russell Arben Fox (Fukuyama, 1995; Fox, 1997; Yutzung & Yun-han, 2002; Huntington, 2008).

4.8.2. Syntéza demokracie a konfuciánství

V návaznosti na manifest a v souvislosti s ekonomickou transformací Číny či globalizací se dnes ozývá stále více domácích i zahraničních hlasů propagujících syntézu konfuciánských a demokratických hodnot. Profesor Albert Chen Hung-ye (2007) pocházející z Hongkongu například tvrdí, že konfuciánství a čínská kultura by mohla podpořit liberální demokracii, pokud by byla vhodně uzpůsobena tamní myšlenkové tradici. Současně však upozorňuje, že konkrétní podoba demokracie v Číně se může od ostatních států odlišovat. Na světě je mnoho států, jejichž politickým systémem je právě liberální demokracie, v každém však demokratický systém funguje odlišně (upravení ústavy, politické, právní a ekonomické sféry i jejich propojení v souvislosti s historicko-kulturním vývojem dané země či odlišnou sociální strukturou). Ani v rámci politické filosofie neexistuje žádná všeobecně sdílená teorie demokracie, avšak existuje několik myšlenkových proudů vycházejících ze základních premis teorie demokracie, které se v názorech na dílčí aspekty obecné teorie demokracie (například v interpretaci rámce svobod připsaných jedincům státem či ve výkladu způsobu, jakým by se fungování demokratického systému mělo prosazovat) významně odlišují (s. 207).

Chen v souvislosti s úvahami o zavedení demokracie v Číně vychází z myslitelů, kteří rozdělili působení konfuciánské myšlenkové tradice podle její úlohy a působení v různých společenských sférách. Sociolog Ambrose King rozdělil konfuciánství na imperiální (institucionální) a sociální. Zatímco imperiální konfuciánství zaniklo, sociální konfuciánství přetrvává ve formě zavedených principů a norem, které regulují sociální chování, dodnes. Podobně současný čínský konfuciánský myslitel Jiang Qing rozlišuje živé konfuciánství, politické konfuciánství a zpolitizované konfuciánství. Politické konfuciánství se váže na udržení politických a sociálních institucí a řádu, zpolitizovaným konfuciánstvím označuje ideologii, kterou autokratičtí vládcí používali (Chen, 2007, s. 198–199). Chen (2007)

upozorňuje, že konfucianství se vyvíjelo několik staletí a zahrnuje v sobě jak politickou moc, tak sociální organizaci. Zatímco imperiální/zpolitizované konfucianství je nekompatibilní s demokracií, politické/sociální kompatibilní s demokracií je – právě tato forma konfucianské myšlenkové tradice prostupuje čínskou společnost, utváří její morální hodnoty a reguluje sociální vztahy (s. 198–203).

V čínské historii se konfucianská vláda země vyvinula do paternalistické koncepce vlády, kdy byl panovník považován za otce a poddaní k němu chovali úctu jako ke svému otci. V dobách čínského císařství byl tento vztah doveden do podoby, kdy autorita mohla vykonávat bezmeznou moc a od podřízených vyžadovat absolutní poslušnost. Původní konfucianská etika reciprocity zaměřená na zdokonalování člověka i jeho okolí (včetně státu) tak vyústila v morálku založenou na absolutní poslušnosti a změnila se v instrument sloužící pro politickou a sociální kontrolu (*ibid.*). Chen (2007) upozorňuje, že tento specifický vztah mezi vládnoucími elitami a lidem je jedním z prvků konfucianství, které jsou s demokracií nekompatibilní – už Immanuel Kant paternalistickou koncepci vlády odsuzoval jako největší formu despotismu (s. 202–203).

Stejně jako další asijsí myslitelé však Chen (2007) podotýká, že západní demokratické státy jsou ohrožovány ústupem tradičních společenských hodnot, přehnaným domáháním se práv a sklonem ke sporům, nadměrným konzumerismem, přehnaným důrazem na ekonomický růst, opomenutím morální a spirituální kultivace, popřením meritokracie, převahou vulgárních motivů v masmédiích či rozpadem rodiny. Demokratické státy tyto problémy nejsou schopny efektivně řešit především kvůli přehnanému důrazu na svobodu, práva, autonomii, rovnost a demokracii, který podporuje bezhlavé sledování sobeckých zájmů a naplnění uspokojení nekonečně dlouhého seznamu přání a tužeb (s. 207). Konfucianství tedy může západní koncept individualismu a autonomie obohatit o morální sebekultivaci, kterou v sobě nosí (Chen, 2007, s. 211). Proto by Čína při zavádění demokracie měla bránit konfucianské hodnoty, které stojí za to si ponechat (například důraz na rodinu či nesobecké zájmy), a měla by si vzít příklad jak z demokracie aplikované na Západě, tak ze států vycházejících z konfucianské kulturní tradice, které již demokracii přijaly (Chen, 2007, s. 208).

Podobný názor jako Albert Chen má i Francis Fukuyama (1995), který tvrdí, že konfucianská myšlenková tradice je se západní demokratickou kulturou mnohem více kompatibilní, než si mnoho lidí na Západě či v Asii myslí. Kompatibilitu Fukuyama nachází v tradičním konfucianském systému zkoušek, důrazu na vzdělání a toleranci konfucianství vůči

ostatním náboženstvím.²⁹ Kritizuje Huntingtona za generalizující přístup vůči konfucianství, protože konfucianství popisuje jako „*doktrínu, která sjednocuje politickou a sociální sféru a je zdrojem legitimacy vládnoucích elit ve všech oblastech života*“ (Fukuyama, 1995, s. 25). V návaznosti na současného čínského neokonfucianského myslitele Tu Weiminga Fukuyama (1995) tvrdí, že tradiční konfucianství zahrnovalo i sdílené etické hodnoty, které regulovaly postoj jedinců vůči rodině, práci, vzdělání i dalším důležitým aspektům každodenního sociálního života. Právě tradiční konfucianskou etiku Tu Weiming považuje za nejdůležitější prvek tradičního konfucianství, Fukuyama ji dokonce označuje za faktor podílející se na ekonomickém úspěchu dnešních Číňanů žijících v zahraničí (Fukuyama, 1995, s. 26).

Za nejvýraznější nekompatibilní prvek mezi demokracií a konfucianstvím považuje Fukuyama chybějící podporu individuality či transcendentního zákona, který by stál nad existujícími sociálními vztahy a poskytl základ pro rozvinutí individuálního svědomí jako hlavního zdroje určujícího pravomoci a kompetence občanů v zemích s rozvinutou tradicí konfucianství. Některé konfucianské společnosti, například Japonsko, však již do demokratického stádia dospěly, což bylo podle Fukuyamy dáno jejich specifickým politicko-kulturním vývojem. Kupříkladu za nejvýznamnější prvek odlišující tradiční čínskou konfucianskou morálku od japonské považuje Fukuyama koncept Pověření Nebes, jehož rozvinutí v čínské společnosti mělo za následek upozadění politické autority. Zatímco mandát panovníka v Číně nebyl vymezen rodovou linií a panovník o něj mohl přijít, nedostával-li svých povinností, Japonsko si koncept práva vládnout pramenícího z příslušnosti k panovnické dynastii ponechalo i po uvedení konfucianství ve 12. století. Oproti Japonsku se čínská společnost tedy nevyznačuje hluboce zakořeněnou úctou ke státní autoritě, není skupinově orientována a klade vyšší důraz na rodinu, což v čínské společnosti vybuodovalo velmi slabý sdílený smysl pro občanství, který není schopen generovat spontánní sociální soudržnost a jehož důsledkem je slabá politická participace. Vysvětlení slabé politické participace v Číně tedy Fukuyama nachází mimo tamní autoritářský režim a dodává, že za dob Mao Zedonga bylo nutné některá tradiční konfucianská tvrzení upřednostňující loajalitu k rodině před oddaností k politickým autoritám oficiální vládní ideologii přetvořit (Fukuyama, 1995).

²⁹ Po dlouhá staletí v Číně fungoval systém státních zkoušek, kdy každý úředník musel projít vyšším vzděláním a následně vykonat zkoušky, aby se státním úředníkem mohl stát. Status státního úředníka byl mobilním kanálem posouvajícím jedince směrem k majetné a vlivné třídě „džentry“, společenské skupině výběrčích daní a majitelů půdy, která byla prostředníkem mezi obyvatelstvem a státním aparátem (viz např. Fairbank, 1998). Fukuyama tuto instituci vyvyšuje jako prvek konfucianství kompatibilní s demokracií, protože je vystavena na meritokratickém principu. Podotýká, že v moderní době se mnoho konfucianských společností k tomuto systému navrácí (Fukuyama, 1995).

Fukuyama samotnou konfuciánskou kulturu tedy nepovažuje za překážku bránící rozvinutí demokracie v Číně. Upozorňuje, že i sama demokracie mohla z křesťanské společnosti vzniknout až po dlouhé době, během níž došlo k vývoji křesťanských hodnot, které byly s liberální demokracií neslučitelné. Fukuyama (1995) tvrdí, že:

„překážky, které nastavila sama konfuciánská kultura, se nezdají být větší než překážky, kterým byla demokracie vystavena v jiných kulturách. V porovnání s hinduismem či islámem se naopak zdají být daleko menší“ (str. 30).

Tezi o budoucím sbíhání hodnot těchto dvou myšlenkových systémů napomáhá i přesvědčení Maxe Webera a dalších významných myslitelů o tom, že konfuciánská kultura je překážkou zabraňující kapitalistickému ekonomickému vývoji asijských zemí; v 80. letech 20. století byl však ohromný ekonomický rozkvět těchto zemí naopak přičítán především konfuciánské myšlenkové tradici (Thompson, 2004, s. 102).

Právě ekonomický rozvoj a modernizaci považuje Fukuyama za klíčové elementy dalšího demokratického rozvoje Číny. Ekonomický rozvoj zvyšuje životní úroveň občanů a odpoutává je od neustálého boje o přežití. Až pokud lidé nežijí na hranici chudoby, mohou začít naplňovat širší spektrum vlastních cílů a stávají se méně náchylnými k manipulaci na základě svých základních potřeb. Objevuje se tak latentní lidská potřeba uznání, které je převážně dosahováno v sociální a politické sféře (například uznání na základě politické participace). Fukuyama vidí význam v pro-demokratických hnutích, ačkoli třeba nevyslyšených, právě s ohledem na jedince, kteří jej podnítli, protože participace jedinců v politické oblasti společnosti je jedním z faktorů přispívajících k demokratizaci společnosti (Fukuyama, 1995). Změna politických institucí podle Francise Fukuyamy nepoškodí jednotný konfuciánský řád, konfuciánská kulturní tradice je podle něj kombinovatelná s jakoukoli formou autoritářského systému i s demokratickými režimy, čehož jsou příkladem Japonsko, Tchaj-wan či Jižní Korea (*ibid.*).

4.9. Shrnutí

Charakteristickým rysem čínského politického uspořádání je jeho byrokratická struktura a konfuciánská myšlenková tradice sahající až do doby bronzové. Byrokratický aparát byl stěžejní pro efektivní správu společenství, zatímco konfuciánská morálka určením mravních povinností a závazků mezi lidmi udržovala sociální řád ve všech sférách hierarchizované společnosti, jejíž vůdce vládl na základě Pověření Nebes. Svůj mandát si panovník musel zasloužit, nebyl-li schopen dostát svých povinností, mohl být lidem sesazen.

Dědičnost tedy nebyla primárním kritériem určujícím nárok na trůn, čímž se čínská konfuciánská společnost odlišovala od ostatních konfuciánských společností.

Od 17. století na území Číny začali pronikat jezuité, kteří zprostředkovali první kontakt čínského obyvatelstva se západní civilizací, představili koncept křesťanství a přeložili první západní díla. Pronikání západní civilizace do čínské konfuciánské společnosti s sebou přineslo mnoho negativních důsledků; od prohrané opiové války a otevření Číny západním mocnostem v roce 1842 v čínské společnosti začaly sílit nacionalistické tendence, které v Číně přerývají dodnes. Období nadvlády imperiálních mocností je v Číně i dnes vnímáno jako potupa čínské společnosti.

Pronikání západní kultury v Číně vzbudilo zájem tamních učenců, kteří studium západní kultury vnímali jako prostředek vedoucí k modernizaci Číny, jenž jim umožní efektivnější obranu proti vpádům cizinců. Po pádu dynastie Čching v roce 1911 v Číně vzniklo reformní Hnutí za novou kulturu, jehož cílem bylo uzpůsobit čínštinu používanou v literatuře jazyku běžně používanému. Objevily se první zárodky občanské společnosti a tendence usilující o založení demokratické společnosti, základna čínských intelektuálů však nebyla velká. Čínští intelektuálové v této době začali intenzivněji studovat západní díla, někteří z nich dostali příležitost vycestovat na Západ. Čínští reformátoři se snažili uchopit některé dominantní pojmy demokratického myšlení, například ideu individualismu, liberalismu či koncept lidských práv; vnímání těchto pojmů však reflektovalo konfuciánské myšlení, některé byly proto přeloženy nepřesně.

Během první poloviny 20. století byla Čína zužována boji o moc. Ve 20. letech byla rozdělena soupeřením militaristů separátně ovládajících její jednotlivá území, sjednocení vlády Národní stranou Kuomintang v roce 1928 v Nankingu pod vedením Chiang Kai-sheka netrvalo dlouho a bylo doprovázeno boji jak s Japonci, tak s komunisty. Ti se definitivně ujali vlády po realizaci bojovného Dlouhého pochodu (1934–1935), během něhož budoucí politický vůdce Číny Mao Zedong sbíral zpětnou vazbu od venkovského obyvatelstva, která mu napomohla uzpůsobit marxisticko-leninskou ideologii čínským podmínkám, získat hojnou podporu rolnického obyvatelstva a definitivně se ujmout moci.

První období jeho vlády bylo obdobím růstu a euforie, poté však nastala doba Velkého skoku (1958–1960), kdy příčinou neznalosti základních ekonomických principů i ochotou obyvatelstva pracovat za hranici svých možností z velké části pramenící z kulturně-politické výchovy lidu zemřelo několik desítek milionů lidí. Mnohem více čínského obyvatelstva bylo však zasaženo Kulturní revolucí, jejíž následky byly patrné po celé poslední desetiletí vlády Mao Zedonga. Až do jeho smrti v roce 1976 byla Čína v ekonomickém i sociálním chaosu.

V roce 1978 se k moci dostal Deng Xiaoping, který se spolu s vedením KS Číny rozhodl vystavět legitimitu vlády na ekonomických reformách a tradičních hodnotách prezentovaných skrze konfuciánství i maoismus. Autoritářský charakter politického vedení zůstal zachován, ekonomická proměna společnosti byla nutně spjata s modernizací, postupnou internacionalizací a částečnou liberalizací.

Zhoršující se ekonomické podmínky jednotlivců a nespokojenost s korupcí byly prvotním impulzem vedoucím k sériím demonstrací, jež později vyústily v dovolávání se po větších občanských svobodách a demokratizaci společnosti. Vláda situaci neřešila včas, na požadavky a sentimenty lidu nereagovala pružně, demonstrace byly nakonec po několika měsících na příkaz Deng Xiaopinga za použití vojenské síly potlačeny. Deng Xiaoping byl za tento zákrok mezinárodně odsouzen a pod hrozbou ukončení ekonomické podpory a kooperace západními státy nucen ke zlepšení podmínek týkajících se lidských práv v Číně. Čínská vláda určité kroky směrem k větší ochraně individuálních práv podnikla, zároveň se však proti vměšování ostatních států do interních věcí týkajících se její vnitřní politiky ohradila a následovala tvrzení prvního singapurského ministerského předsedy Lee Kuan Yewa, že paternalistická forma autoritářství je pro východoasijské země s konfuciánskou kulturní tradicí vhodnější model, protože převzetí západního modelu demokracie by pro tamější společnosti mělo škodlivý efekt. Západní model demokracie by podle Yewa v lidech vzbudil individualismus, přispíval by k sociální nestabilitě a k iracionálnímu rozhodování postavenému na ekonomických cílech. Yew jako první přinesl koncept specifických asijských hodnot, které jsou zdrojem ekonomického úspěchu tamních politických uskupení, zároveň se kriticky vyjádřil ke společenským problémům demokratických států.

Koncept asijských hodnot vyvolal četné diskuze mezi domácími i zahraničními politickými představiteli a akademiky, kteří oživilí zkoumání kompatibility konfuciánských hodnot s demokratickými, jak bylo rozpracováno mysliteli nového konfuciánství v manifestu „*Přehodnocení sinologie a rekonstrukce čínské kultury*“ z roku 1958. Zatímco političtí představitelé autoritářských asijských států obhajují koncept specifických asijských hodnot, akademici diskuzi o kompatibilitě podrobně rozvinuli, vycházejíce ze tří odlišných teoretických proudů – kulturního relativismu, teorií modernizace a komunitarismu. Myslitelé spadající do kulturního relativismu argumentují, že východní Asie je silně prostoupena tradicí paternalismu, což nezmizí ani s modernizací ekonomické a sociální sféry společnosti. Rapidní sociální změna společenského systému podle nich lid ještě více k autoritativnímu vedení připoutá. Zastánci modernizačních teorií předpokládají, že liberalismus důsledkem globalizačních a modernizačních společenských tendencí kolektivistickou tradici převáží, což

vyústí v rozvoj občanské společnosti a hlubší demokratizaci společnosti. Komunitaristé věří, že konfuciánská kultura není nutně spjata s autoritářským vedením a napomůže rozvoji demokracie vyzdvihující uspokojení kolektivních cílů nad individuální zájmy jednotlivců.

Akademické zkoumání vztahu kompatibility konfuciánských a demokratických hodnot se tedy zaměřuje na rozbor čínské společnosti a jejích vnitřních předpokladů pro demokratický rozvoj, čímž se ve své teorii „čtyř stádií veřejného mínění“ zabýval i James Bryce. Vývoj čínské společnosti je po mnoho staletí spjatý s autokratickým vedením a, jak zdůrazňuje Francis Fukuyama, čínská podoba konfuciánství napomáhá ochotě lidu podvolovat se autoritářskému vedení. Spolu s Albertem Chenem však Fukuyama upozorňuje, že při analýze kompatibility konfuciánství a demokracie je nutné rozlišovat konfuciánství sloužící jako zdroj vládnoucí ideologie, které umožnilo rozvinout paternalistický koncept vlády, a konfuciánskou morálku. Zatímco konfuciánství sloužící jako ideologický zdroj autoritářské vlády, jehož období skončilo s pádem Čchingské dynastie, je s demokracií nekompatibilní, meritokratický princip konfuciánské morálky a její důraz na nesobecké zájmy je s demokracií kompatibilní, může demokracii zvelebit a napomoci Číně čelit společenským problémům západních společností.

Za překážku demokratizace považuje Fukuyama především chybějící podporu transcendentního zákona, který by napomohl rozvoji konceptu individuálního svědomí jako hlavního zdroje určujícího pravomoci občanů. Upozorňuje však, že i idea demokracie se z křesťanské tradice mohla rozvinout až po dlouhé době a že některé konfuciánské společnosti se již demokratickými staly. Vysvětlení nachází v jejich specifickém politicko-kulturním kontextu. Například oproti Japonsku nemá čínská společnost zakořeněnou hlubokou úctu ke státním autoritám, což ponejvíce pramení z konceptu Pověření Nebes umožňujícího nahradit nedostatečně silného panovníka, a důraz na rodinu převažuje na úkor smyslu pro občanství, což s sebou přináší slabou politickou participaci. Modernizace a globalizace podpořené ekonomickým rozvojem však Fukuyama považuje za klíčové elementy dalšího rozvoje Číny, které povedou k touze občanů po uznání v politické sféře a k plnému rozvinutí občanské společnosti.

Někteří současní myslitelé tedy překážky bránící demokratizaci čínské společnosti převážně ztotožňují s autoritářským vedením Číny, zatímco jiní je nachází i ve vnitřní povaze tamního kolektivního mínění, jeho soudržnosti a uvědomění. Následující kapitola se bude zabývat výzkumem veřejného mínění v Číně a jeho proměnou v čase. Na konkrétním příkladu vývoje autoritářského režimu bude zhodnocena platnost tvrzení Irvinga Crespiho, že rozsah, užití a vývoj výzkumu veřejného mínění reflektuje míru demokratizace společnosti i stav

kolektivního mínění. Kapitola zároveň blíže specifikuje tvrzení Jamese Bryce o nutnosti ochoty členů společnosti podvolit se a na základě zhodnocení současného stavu čínské společnosti shrne validitu predikcí o jejím budoucím vývoji rozpracovaných v 90. letech jak zastánci modernizačních teorií, tak myslitelé spadajícími do proudu kulturního relativismu či komunitarismu.

5. VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V ČÍNĚ

Výzkum veřejného mínění začal být v Číně užíván na počátku její ekonomické transformace na přelomu 70. a 80. let. Již během prvního desetiletí vzniklo mnoho akademických, vládních i komerčních organizací, které se intenzivně výzkumem čínské společnosti zabývaly. Vláda už v počátcích rozpoznala, že měnící se společnost s sebou přináší větší potřebu veřejné mínění monitorovat, aby byla udržena politická stabilita. Zejména během prvních let byla užívaná metodologie výzkumu velmi nepřesná, prezentované výsledky zkoumání veřejného mínění provedené na zakázku vlády podporovaly vládní propagandu a vláda je ve svém rozhodování naplno nezohledňovala (např. Gargan, 1987, November 29; Manion, 1994; Tang, 2005; Ren, 2009), neuvědomujíc si vzrůstající pluralitu a sílu kolektivního mínění.

Od 90. let se Čína v oblasti výzkumu veřejného mínění více otevřela světu, ačkoli počet výzkumných organizací i prezentace výsledků výzkumů jsou stále pod dohledem centrální vlády (např. Ren, 2009). S rostoucím důrazem na veřejné mínění prezentovaným politickými představiteli (např. Lu, 2012) je možné předpokládat, že výzkum veřejného mínění bude vzkvétat i nadále. Vzhledem k povaze čínského politického režimu však akademici zůstávají k prezentovaným výsledkům tamního zkoumání veřejného mínění skeptičtí a hledají cesty, jak validitu provedených výzkumných šetření i účel využití jejich výsledků vládou studovat (např. Ren, 2009).

V této kapitole bude představen vývoj výzkumu veřejného mínění v Číně a problémy, s nimiž se tamní výzkum potýká. Na základě závěrů studií zkoumajících validitu výsledků dotazníkových šetření i způsob jejich prezentace v médiích bude následně zhodnoceno, jak je výzkum veřejného mínění navázán na společenské procesy odehrávající se v čínské společnosti, co je možné ze samotného stavu a rozsahu výzkumu veřejného mínění o míře demokratizace i povaze tamní společnosti usoudit a jaké jsou různé formy vyjádření politické podpory, kterou každá vláda pro legitimní správu země potřebuje.

Na příkladu Číny bude následně ověřena platnost myšlenek Jamese Bryce, Irvinga Crespiho i akademiků rozvažujících o možnosti demokratizace konfuciánských společností a vyhodnocena míra uznání kolektivního mínění jako legitimní složky politického procesu čínskou autoritářskou vládou.

5.1. Historie výzkumu veřejného mínění v Číně

Průzkumy a výzkumy veřejného mínění začaly být v Číně znovu používány v souvislosti s uznáním sociologie jako vědecké disciplíny a nutností monitorovat společenské nálady v době zavádění politických reforem (např. Gargan, 1987, November 29; Mason & Colburn, 1989). Jak se měnila politická situace, proměňoval se i výzkum samotný. Krátce po zavedení výzkumu veřejného mínění zažila Čína velký vzestup tohoto odvětví. Vzniklo mnoho vládních, akademických i soukromých organizací zaměřených na zkoumání veřejného mínění, jejich výsledky začaly být publikovány v mnoha interních publikacích, vládních reportech, akademických pracích i časopisech či novinách. Popularita výzkumů veřejného mínění od té doby značně vzrostla, ačkoli byl výzkum a publikace výsledků po událostech, které se staly na náměstí Nebeského klidu v Pekingu, na čas utlumen (Ren, 2009).

Výzkum veřejného mínění, samotný vědní obor sociologie i vztahy akademiků se zahraničím byly již od počátku čínské ekonomické transformace pod velmi přísnou kontrolou vlády a v zejména v počátečních letech také relativně uzavřeny přímému zahraničnímu ovlivnění a spolupráci. Od 90. let se metody a techniky výzkumu začaly zdokonalovat, čínská akademická sféra byla více otevřena mezinárodním výzkumům, čímž vláda zároveň dala větší prostor pro přenesení západních znalostí výzkumu do čínského prostředí (*ibid.*).

5.1.1. Etablování sociologie jako vědecké disciplíny

Sociologii v Číně jako jeden z prvních proslavil Yan Fu, který v roce 1903 přeložil dílo Herberta Spencera „*O studiu sociologie*“ (*The Study of Sociology*) (1873). Do povědomí čínských intelektuálů se sociologie dále zapsala skrze překlady děl Émila Durkheima a v revoluční době 20. let byla v rámci dalších sociálních věd (historie, ekonomie, filosofie či psychologie) pěstována i na akademické půdě (Guldin, 1994, s. 26). V souvislosti s obratem režimu byla sociologie v roce 1952 zakázána a na konci 50. let zkritizována jako nenapravitelně buržoazní studijní disciplína; proto na konci 70. let mohla být znovu obnovena pouze se souhlasem nejvyšších komunistických představitelů (Guldin, 1994, s. 7).

V polovině 70. let přišel odliv Velké proletářské kulturní revoluce a anti-intelektuální nálady začaly ustávat. Situace na akademické půdě se začala lehce zlepšovat, mezi akademiky však stále přetrvávala neurčitost a strach, že jsou tyto poměry jen dočasné. Političtí představitelé se rozhodli rehabilitovat některé vědy a povolali i politicky méně loajální intelektuály, kteří byli k obnově akademického studia potřební. Státní úřad pro kulturní památky tak například povolil akreditaci studijního oboru archeologie. Univerzity začaly

přijímat nové studenty a akademické časopisy ostýchavě publikovat články přidružené k sociálním vědám. Většina sociálních disciplín však nadále zůstala zakázána a zahrnuta pod pojem „buržoazní věda“. Nicméně některé sociální vědy začaly být přesto pěstovány, povětšinou schovány pod hlavičkou „národnostní“ či „minoritní“ (Guldin, 1994, s. 5–6).

Oficiálně bylo akademické studium sociálních věd povoleno na podzim roku 1977 na příkaz Deng Xiaopinga a Hua Qiaomua.³⁰ Vyučovány mohly začít být například mezinárodní vztahy, právní disciplíny, demografie, sociologie, politologie, etnologie, antropologie či psychologie (Guldin, 1994, s. 6).

V roce 1978 vznikla Čínská akademie sociálních věd (*Chinese Academy of Social Sciences*), jež v březnu následujícího roku zorganizovala Konferenci pro obnovu sociologie. Za přítomnosti Hua Qiaomua bylo rozhodnuto, že bude zřízena Čínská sociologická asociace (*Chinese Sociological Association*), jejímž předsedou byl zvolen Fei Xiaotong. Od období Sto květů (1956–1957) byl rok 1978 prvním obdobím, kdy mohla vzniknout veřejná debata o výhodách sociologie pro socialistickou společnost (Guldin, 1994, s. 6–7). V roce 1980 vznikly první katedry a ústavy sociologie, v říjnu 1981 bylo vytištěno první číslo sociologického periodika *Shehui* (Společnost; Guldin, 1994, s. 7).

Přes uznání sociologie jako vědní disciplíny byly však zpočátku snahy čínských akademiků o navázání kontaktu se západním světem politickými vůdci odráženy. Když byl do Číny Feiem Xiaotongem přizván Yang Qingkun (C. K. Yang), jenž v té době vyučoval na univerzitě v Pittsburghu, aby vedl semináře ze sociologie, Fei byl nařčen z pokusu zavést v Číně kapitalismus. Návštěva Yanga byla zrušena a realizována až o několik let později (Guldin, 1994, s. 7).

5.1.2. Vývoj výzkumu veřejného mínění v Číně

První průzkum veřejného mínění je připisován čínskému sociálnímu psychologovi Zhang Yaoxiangovi (1922), který studoval v USA na Kolumbijské univerzitě (Ren, 2009, s. 47). Do roku 1949, kdy do Číny omezeně proudily západní myšlenky a technologie (např. Guldin, 1994, s. xi), bylo v Číně provedeno i několik dalších dotazníkových šetření, ačkoli metodologické znalosti jejich realizátorů byly značně omezené (např. Ren, 2009; Schreiner, 1943).³¹

Za vlády Mao Zedonga ustoupily metody dotazníkového šetření do pozadí a až do 80. let 20. století byla jediná známá metoda výzkumu veřejného mínění v Číně diskuze, kterou

³⁰ Hu Qiaomu pracoval na Úřadě stranické propagandy (*Party's Propaganda Department*) a na Ministerstvu kultury (*Ministry of Culture*).

³¹ Schreiner první čínský průzkum zasadil do roku 1942 a přičítá jej lokálním novinám (Schreiner, 1943).

zavedl Mao Zedong, když během partyzánských válek ve 30. letech mluvil s vesnickým obyvatelstvem. V reakci na hovory s rolníky poté připravil strategii pro revoluční převrat a uzpůsobil marxisticko-leninskou ideologii čínským podmínkám. Mao Zedong podporoval diskuze s malými vzorky obyvatel i v počátcích své vlády, ty však spíše sloužily účelům propagandy (Ren, 2009; Fairbank, 1998).

Vztah veřejného mínění a politického vedení v komunistické Číně pod vládou Mao Zedonga vycházel z marxisticko-leninské teorie. Zatímco marxismus předpokládal téměř perfektní shodu mezi názory lidu a politického vedení, Lenin marxistickou teorii identifikace přetvořil. Připustil, že názory Strany a lidu se mohou lišit, političtí představitelé by však proměnlivými názory lidu neměli být ovlivněni, rozdílné názory lidu by ale měly být uzpůsobeny názorům politických vůdců. Tato „manipulovaná identifikace“ ovlivnila i výzkum veřejného mínění v Číně. Reporty o stavu veřejného mínění byly v souvislosti s propagandou za vlády Mao Zedonga pozitivní a jejich obsah byl konzistentní s oficiální ideologií. Zprávy, které poukazovaly na sociální problémy a obsahovaly negativní informace o identifikaci lidu s politickým vedením, byly potlačovány. Veřejné mínění bylo v konečném důsledku nedefinované a neurčité jak pro lid, tak pro vládu (Ren, 2009, s. 36–38; Crespi, 1989; Crespi, 1997).

Výzkum veřejného mínění se na konci 70. let objevil jako reakce na naléhavou potřebu studia problémů mládeže, jež reflektovaly její zmatenost způsobenou vlivy pozůstalými z hektického období Kulturní revoluce a rozbíhajícími se reformami (Ren, 2009, s. 10). V počátcích byly výzkumy prováděny převážně oficiálními vládními organizacemi, čínským výzkumníkům však chyběla znalost metodologie i pokročilých statistických metod (např. Manion, 1994). V první polovině 80. let bylo mnohým akademikům umožněno studovat v zahraničí, aby získané poznatky později uplatnili při studiu domácí situace. Období zavádění metodologie využívané na západě (1986–1992) nazývá Ren rozkvětem výzkumu veřejného mínění v Číně, kdy se značně rozšířila škála výzkumných témat i publikovaných výzkumných projektů, které se zakládaly na výzkumu veřejného mínění (Ren, 2009).

Mezi roky 1983 a 1989 se výzkum veřejného mínění v Číně rychle rozrůstal. Stoupal nejen počet realizovaných výzkumů, rozšiřovala se i oblast jejich zaměření a jejich rozsah. Výzkumu veřejného mínění stále dominovaly studie zaměřené na zkoumání mládeže, pozornost začala být také upírána na probíhající reformy. Počet výzkumných organizací značně vzrostl. Vznikla například oficiální vládní organizace pro sociální výzkum *China Social Survey System (CSSS)*, která spadala pod vedoucí politicko-ekonomickou výzkumnou

organizaci *Economic System Reform Institute of China, ESRIC* (Mason & Colburn, K. 1989; Ren, 2009).³²

Ačkoli byl výzkum veřejného mínění stále na počátku, čínské studie vykazaly vysokou schopnost detektovat nálady ve společnosti. CSSS a ESRIC během 80. letech kupříkladu vedly 14 longitudinálních sociálních výzkumů, jejichž výsledky věrohodně reflektovaly jak společenskou situaci uvnitř Číny, tak postoje politiků k výzkumům veřejného mínění a výzkumným organizacím. V první polovině 80. let společnost ovládl národní entusiasmus spojený s počátkem reformy (Ren, 2009, s. 11), zejména lidé ve městech byli spokojeni s vyšší životní úrovní. Pozitivní výsledky výzkumů veřejného mínění motivovaly politiky k dalším reformám i k podpoře vzniku nových výzkumných organizací, přestože se z řad konzervativních politiků ozývaly obavy, že výsledky výzkumů jsou reformisty zmanipulované (Ren, 2009, s. 48).

Od roku 1985 výzkumy CSSS a ESRIC i dalších výzkumných organizací začaly vykazovat vysokou nespokojenost čínského lidu, která vyvrcholila polarizací společnosti na část nakloněnou reformám a část obyvatel nespokojenou s reformami. Výsledky průzkumů vedených CSSS v roce 1987 ukázaly ostrý nárůst nespokojenosti veřejnosti a vzrůstající přesvědčení lidu, že tempo reformy bylo příliš rychlé. O rok později byla nespokojenost s Komunistickou stranou Číny, sociální morálkou a inflací mnohem vyšší, lidé byli také nespokojeni s nedostatkem konzumního zboží. Na základě těchto výsledků ředitel CSSS Yang Guansan předpověděl, že na jaře roku 1989 by mohly vzniknout sociální nepokoje, následně report zaslal k rukám Generálního tajemníka KS. Yang Guansan byl však za tento report následně obviněn ze spiknutí a uvězněn (Ren, 2009, s. 2).

Pouze několik měsíců před Tiananmenskými demonstracemi uveřejnil čínský časopis komunistické strany *Outlook Weekly (Liaowang)* výsledky výzkumu, který byl realizován v srpnu 1988 Sociologickým institutem Čínské asociace sociálních věd (*Sociological Institute of the Chinese Social Science Association*) ve spolupráci se Státním statistickým úřadem (*State Statistical Bureau*). Výsledky výzkumu ukázaly podobné výsledky jako studie vedené organizacemi CSSS, ESRIC a dalšími institucemi – nespokojenost s korupcí, s upadající sociální a politickou situací, zvyšující se napětí ve společnosti a sklon k sociálním nepokojům (Gargan, 1987, November 29; Ren, 2009).

Přestože tyto dva reporty z výzkumů dokázaly ve velkém rozsahu přesně informovat o sociální situaci v Číně na konci 80. let a informace byly úspěšně politikům předány, čínská

³² Oficiální anglické názvy organizací CSSS a ESRIC nejsou v diplomové práci překládány. Používána je jejich anglická zkratka.

vláda neučinila efektivní opatření, která by zmírnila nespokojenost lidí, aby situace nevyústila v několikaměsíční demonstrace a tragédii, která se odehrála 4. června 1989.

Po roce 1989 byl výzkum veřejného mínění značně omezen, zkoumaná témata byla selektována a publikace výsledků výzkumů podléhala kontrole. Mnoho výzkumných institucí bylo nuceno svou výzkumnou aktivitu ihned po událostech přerušit. CSSS i ESRIC byly rozpuštěny a obviněny z pomoci na vzniklých demonstracích, jejich činnost však byla opět obnovena na začátku 90. let (Ren, 2009, s. 10–11).

Od poloviny 90. let Čína zažila opětovný vzestup popularity výzkumu veřejného mínění. Zkoumají se rozličná sociální témata a postoje veřejnosti k ekonomicko-politickým reformám, i když některé politicky senzitivní otázky ve výzkumech či jejich reportech zůstávají nepostižené (např. Manion, 1994; Tang, 2005; Ren, 2009; Lu, 2012). V souvislosti s internacionalizací se otevřel prostor pro sdílení výzkumné metodologie, datových výstupů i nových technologií a metod sběru dat. Mnoho výzkumů je financováno ze zámoří a vedeno v kooperaci se zahraničními institucemi (ty však nemohou provádět výzkumy v Číně bez účasti nějaké domácí výzkumné organizace). Od 90. let se Čína zúčastňuje komparativních šetření World Values Survey (WVS), která jsou koordinována americkým politologem Ronaldem Inglehartem. Čína také hostila několik konferencí, jež se zabývaly výzkumy veřejného mínění i problémy týkajícími se tamních šetření.³³

Studium sociologie i veřejného mínění je dnes na čínských univerzitách hojně rozvinuté, důraz je kladen i na pokročilé statistické metody. Rozšíření výzkumu veřejného mínění však neprobíhá pouze v politické či akademické sféře, průzkumy veřejného mínění si osvojila také média a staly se tak běžnou součástí životů místních obyvatel (např. Lu, 2012; Truex, 2014).

5.2. Problémy výzkumu veřejného mínění v Číně

Někteří akademici tvrdí, že je prakticky nemožné vést legitimní výzkum veřejného mínění pod autoritářskou a totalitní vládou (např. Warren, 2001). Přestože se obyvatelé Číny těší mnohem větších politických svobod než dříve, Čína není demokratický stát. Akademici proto vznášejí námitky týkající se jak vedení výzkumů a průzkumů pod represivní vládou, tak ochotou respondentů odpovídat podle svého přesvědčení (např. Tang, 2005; Ren, 2009). Obavy týkající se validity závěrů výzkumů a průzkumů veřejného mínění v Číně pramení z tamního politického režimu protkávající celý proces jejich vedení – počínaje organizací, která

³³ Více informací o World Values Survey, aktuální verze dotazníků pro jednotlivé roky, dokumentaci o sběru dat i konkrétní datové výstupy je možné získat na oficiálních webových stránkách www.worldvaluessurvey.org.

výzkum vede, přes sběr dat a validitu odpovědí respondentů až po prezentaci a použití výsledků výzkumů.

Akademický výzkum veřejného mínění se již v počátečních letech liberalizace vyznačoval metodologickými znalostmi, avšak nebylo dostatečných prostředků k jeho financování, byl ovlivněn politickým vedením země a zahraniční spolupráce byla omezena (např. Gargan, 1987, November 29; Manion, 1994; Ren, 2009, s. 61). Ačkoli se situace zlepšila, některá citlivá témata jsou i v akademickém výzkumu stále omezena a i nyní spadá pod dohled centrální vlády, která monitoruje jak počet výzkumných organizací, tak otázky, které se ve výzkumech objevují. Přestože je mobilita studentů i akademických pracovníků vyšší než v počátečním období liberalizace, na základě dokumentu vydaného Státním statistickým úřadem v roce 2002 nemohou zahraniční organizace a výzkumníci vést výzkumy týkající se politických a sociálních otázek v Číně bez účasti domácí výzkumné instituce. Počet výzkumných institucí s touto licencí je však omezen, navíc se odlišují kvalitou provedených výzkumných šetření i šíří volnosti výběru výzkumného tématu (Ren, 2009, s. 61).

Politický režim a situace uvnitř státu však může mít také dopad na použití konkrétní výzkumné metodologie, následkem politické represe mohou být ovlivněni i samotní respondenti a volba jejich odpovědí. Někteří výzkumníci také poukazují na využití závěrů výzkumných šetření, problémem je i otevřenost a omezené sdílení dat mezi výzkumnými institucemi (např. Crespi, 1989; Manion, 1994; Ren, 2009).

5.2.1. Metodologické problémy

Výzkum veřejného mínění byl zejména v počátečních letech transformace poznamenán nedostatečnou znalostí metodologie výzkumu veřejného mínění způsobenou izolací čínských obyvatel a intelektuálů, která se v počáteční fázi transformace uvolňovala jen pozvolna (např. Guldin, 1994; Manion, 1994). Především v 80. letech také čínská vláda vyvyšovala výzkum veřejného mínění, pokud jí přinášel pozitivní výsledky, za negativní zprávy o stavu veřejného mínění některé vědecké pracovníky pronásledovala (Ren, 2009, s. 2). Přesto se již ke konci 80. let objevili první čínští akademičtí výzkumníci, kteří poukazovali na nedostatečnost používaných metod i omezení výzkumu veřejného mínění v Číně a snažili se své výzkumy vést v souladu se západní metodologií. Například Wu Xin, který byl vedoucím Čínského národního centra věd a technologií pro vývoj (*National Research Center for Science and Technology for Development*), byl se svými kolegy první, kdo vedl dotazníkové face-to-face šetření. Výzkum byl veden na vzorku 4 244 lidí, politické otázky byly kladeny velmi citlivě a nepřímě – s ohledem na panující klima ve společnosti. Wu Xin a

jeho kolegové si pro svůj rozsáhlý výzkum pečlivě vybírali i tazatele – nechtěli, aby respondenty ovlivňovali, avšak „*také nechtěli tazatele, kteří by respondentům zavdali podnět k zavolání policie*“ (Gargan, 1987, November 29).³⁴

Všeobecná znalost výzkumných metod se poté velmi zvýšila během let 90., kdy se rozšířily možnosti získání metodologického vzdělání v zahraničí a kdy se Čína otevřela některým zahraničním výzkumným organizacím. V roce 1990 byla kupříkladu Čína poprvé zařazena do celosvětového výzkumného projektu World Values Surveys Ronalda Ingleharta. V roce 2000 vznikla Čínská asociace marketingového výzkumu (*Chinese Marketing Research Association*), která nastavila standardy a etické normy výzkumných šetření, v roce 2006 byl Státním statistickým úřadem a Úřadem práce oficiálně definován profil pracovní pozice Research Analyst. Pro možnost výkonu této pozice je nutné složit zkoušku, která probíhá pod vedením Státního statistického úřadu, což významně napomáhá příznivému rozvoji výzkumu veřejného mínění (Ren, 2009, s. 59–60).

Mimo problému validity a zkreslení odpovědí respondentů ve výzkumech, který bude diskutován dále, je jedním z velkých problémů přetrvávajícím v čínském výzkumu veřejného mínění dodnes obtížnost získání reprezentativního vzorku populace. Ačkoli dnes je tento problém spojován zejména s rozlehlostí čínského území, tedy s vysokou finanční náročností, a s velkými aktuálními problémy vnitřní migrace (např. Landry & Shen, 2005, Ren, 2009), v 90. letech byl tento problém spojován i s tamním politickým režimem. Metodologickými problémy v Číně se v roce 1994 například zabývala politoložka a odbornice na Čínu Melanie Manion, která upozorňovala jak na existenci „správných“ odpovědí v čínských dotaznících, tak na existující problém „správného“ výběru lokality. Kvůli omezení finančních nákladů byly nejprve vybrány jen určité lokality čínského území, z nichž dále probíhal náhodný výběr respondentů. Výběr lokalit byl přitom schvalován politickými představiteli KS Číny (Manion, 1994, s. 742–743).

V současné době jsou obtíže spjaté se získáním reprezentativního vzorku zejména vázané na vysokou vnitřní migraci obyvatelstva, protože tradiční metody sběru dat vycházely z čínského systému registrace domácností (*hukou*). Takto však do vzorku nejsou zahrnuti vnitřní migrující obyvatelé, jejichž počet je větší než 150 milionů (Gourida, 2013). Za pomoci nových technologií se proto výzkumníci snaží vynalézt nové metody, které by reprezentativní sběr dat umožnily. Landry a Shen v roce 2005 například navrhli novou metodu sběru dat, která se zakládá na využití GPS. Základní myšlenka této metody je metoda náhodného výběru respondentů ze seznamu oddílů území, který je generován pomocí GPS technologie. Tazatelé

³⁴ . „*We also don't want surveyors who would prompt people to call the police.*“

používají přijímače GPS, aby určili přesnou zeměpisnou šířku a délku oddílů území a vymezili domácnosti, které do nich patří. Všechny domácnosti jsou následně podrobeny dotazníkovému šetření. Tato metoda významně redukuje zkreslení způsobené nedostatečným výběrem zkoumaného vzorku populace, avšak také způsobuje nárůst nákladů výzkumu a je aplikovatelná pouze v oblastech, které mají perfektní pokrytí GPS (Landry & Shen, 2005; Ren, 2009). V současné době se například používá ve výzkumech WVS (The World Value Survey, 2012, s. 8).

5.2.2. Validita odpovědí respondentů

Akademici vyjadřují různé obavy týkající se pravdivosti odpovědí respondentů na otázky obsažené ve výzkumných dotaznících. Jednou z nich je volba odpovědí – respondenti by mohli mít obavy z politického trestu a podávat sociálně desirabilní odpovědi. Výzkumníci dále namítají, že čínské obyvatelstvo je převážně rurální s menším dosaženým stupněm vzdělání, proto by mohlo mít omezené kognitivní schopnosti; respondentům by tudíž mohlo činit potíže porozumět otázkám v dotaznících a následně zformulovat své názory na danou problematiku. Další obavy výzkumníků jsou spjaté se zaujatostí informačních zdrojů a manipulativními tendencemi čínské vlády. Určité informační zdroje stále podléhají cenzuře a obyvatelstvo je stále vystaveno vlivu oficiální ideologie, badatelé se proto domnívají, že individuální názory by mohly být silně ovlivněny vládní propagandou. Výzkumníci také poukazují na specifický čínský historický kontext, jehož příčinou by mohlo být odlišné chápání různých pojmů zkoumaných v komparativních dotazníkových šetřeních. Statisticky signifikantní odchylky v získaných datech mezi různými státy by tedy mohly být způsobeny nikoli odlišnými názory na úrovni společnosti, avšak odlišným chápáním různých pojmů vlivem společenské výchovy (např. Crespi, 1989; Manion 1994; Ren, 2009).

Lying Ren ve své disertační práci „*Výzkum veřejného mínění v tranzitivní Číně: zkoumání odpovědí respondentů*“ (*Surveying Public Opinion in Transitional China: An Examination of Survey Response*), jejímž hlavním datovým zdrojem je výstup ze IV. vlny výzkumů World Values Surveys (1999–2004), zkoumá validitu odpovědí čínských respondentů a zdroje, jimiž je způsob volení odpovědí ovlivněn, přičemž výchozím bodem její analýzy jsou specifické rysy, kterými se čínské datové výstupy oproti ostatním zemím vyznačují – velmi výrazná politická podpora a vysoký výskyt odpovědí „nevím“.³⁵

³⁵ World Values Surveys jsou vedeny Institutem pro sociální výzkum na Univerzitě v Michiganu ve spolupráci s předními výzkumnými institucemi ve zkoumaných zemích. IV. vlna WVS v Číně byla realizována Centrem pro výzkum moderní Číny na Univerzitě v Pekingu. Univerzita v Pekingu je jedna z nejsvobodnějších; v porovnání s jinými vládními, komerčními a akademickými organizacemi má Univerzita v Pekingu mnohem více svobody,

Po prozkoumání procentuálního rozložení odpovědí čínských respondentů na politické otázky ze IV. vlny WVS vyplynulo, že občané mají velmi vysokou důvěru v politické instituce a vykazují velkou spokojenost s vývojem politického systému. Například vláda v Pekingu a parlament vzbuzují důvěru až v 90 % respondentů, což je signifikantně vyšší číslo než v demokratických státech, jejichž občané vykazovali o 15–75 % nižší míru důvěry v dané instituce (Ren, 2009, s. 97–98). Vzhledem k povaze tamního režimu jsou tyto výsledky diskutabilní, Lying Ren proto dále zkoumala, nakolik jsou odpovědi respondentů na politické otázky validní a jaké vlivy takto vysokou vyjádřenou politickou podporu způsobují.

Na základě faktorové analýzy nejprve rozdělila politickou podporu do dvou dimenzí – *důvěra v politické instituce* (k vládě, parlamentu, politickým stranám a policii) a *spokojenost s výkonem režimu* (hodnocení politického systému, spokojenost s demokratickým vývojem, respekt k individuálním lidským právům a spokojenost s lidmi pracujícími pro státní úřady). Obě dimenze vyjádřené politické podpory dále porovnávala s jinými státy, poté se detailně zabývala jejich analýzou v čínské společnosti, kde se především zaměřila na vlivy formující politickou podporu a ovlivňující volbu konkrétních odpovědí čínských respondentů.

Komparativní analýza Ren na úrovni jednotlivých států porovnávaní výši vykázané politické podpory a míru demokratizace společnosti ukázala, že míra politické podpory se odvíjí od typu politického režimu. Zatímco respondenti nedemokratických zemí vykazují vysokou důvěru v politické instituce i vysokou spokojenost s výkonem režimu, respondenti z demokratických států jsou vysoce spokojeni s výkonem režimu, avšak mají nízkou důvěru v politické instituce (Ren, 2009, s. 106–115).

Vztah důvěry v politické instituce a míry demokratizace společnosti je negativně lineární, s vyšší mírou demokratizace společnosti tedy důvěra respondentů v politické instituce klesá. Vztah mezi spokojeností respondentů s výkonem režimu a mírou demokratizace společnosti má tvar paraboly – nedemokratické státy vykazují vysokou spokojenost s výkonem režimu, která důsledkem přechodu k jinému režimu u nově ustavených demokratických zemí rapidně klesá a dosahuje svého minima, se vzrůstající mírou demokratizace společnosti pak spokojenost občanů s výkonem režimu vzrůstá, nejvyšší spokojenost s výkonem režimu vykazují respondenti ze zemí s dlouhou demokratickou tradicí. Výsledky studie Ren odpovídají závěrům podobných analýz o vztahu mezi politickou podporou a mírou demokratizace společnosti, jež vysvětlují negativní korelaci mezi důvěrou v politické instituce a mírou demokratizace společnosti tím, že respondenti demokratických

což by mohl být jeden z důvodů, proč do IV. vlny mohly být zahrnuty otázky zaměřené na demokracii a politický systém, které byly z minulých vln vedených v Číně vyloučeny. IV. vlna byla navíc vedena absolventem Univerzity v Michiganu, doktorem Mingmingem Shenem (Ren, 2009, s. 22–23).

států bývají k politickým institucím svého státu kritičtí, vůdci autoritářských států si však snaží udržet podporu lidu skrze vládní propagandu a striktní kontrolu informačních zdrojů, což se ve vykázané politické podpoře mezi respondenty projevuje. Moc a výkon státních institucí jsou navíc v nedemokratických státech obyčejnými lidmi těžko zpochybnitelné, respondenti nedemokratických států by tedy mohli mít obavy vyjádřit své pravé názory a na politické otázky odpovídat v závislosti na svých pocitech, které jsou ovlivněny emocemi či strachem (Ren, 2009, 115–118).

Ren dále zkoumala, jaký vliv má na vykázanou výši politické podpory náboženství a ekonomický vývoj, tyto celospolečenské faktory však v porovnání s politickým režimem ovlivňují výši politické podpory méně, projevují se jen v jedné dimenzi. Vztah mezi náboženskou orientací společnosti a politickou podporou se potvrdil jen v oblasti důvěry v politické instituce a jen v porovnání s křesťanskými společnostmi – konfuciánské společnosti oproti křesťanským vykazují více důvěry v politické instituce, mezi islámskými a konfuciánskými společnostmi se žádný signifikantní rozdíl v důvěře v politické instituce neprokázal. Vliv ekonomického rozvoje na výši vykázané politické podpory byl naopak prokázán jen v dimenzi spokojenosti s výkonem režimu (Ren, 2009, 118–120).

Komparativní analýza provedená Lying Ren tedy ukázala, že na vykázanou výši politické podpory má v Číně dominantní vliv tamní politický režim. Vysoká důvěra v politické instituce odráží i vliv konfuciánské kultury, míra spokojenosti s výkonem režimu je signifikantně ovlivněna ekonomickým vývojem země. Avšak, jak Lying Ren (2009) dodává: „*vliv politického režimu na smýšlení lidu je dokonce tak silný, že při hodnocení výkonu režimu potlačuje negativní vliv ekonomického vývoje uvnitř Číny*“ (s. 120–121).³⁶

Ren následně zkoumá vlivy, které ovlivňují způsob volby odpovědi na politické otázky v Číně, a ověřuje tak své hypotézy o obavách respondentů nedemokratických států vyjádřit své pravé pocity a o silném vlivu propagandy na místní obyvatele. Důvěra v politické instituce vyjádřená čínskými respondenty je pozitivně závislá na důvěře v tištěná média, odráží se v ní také věk respondenta a přítomnost třetí osoby u dotazování. Důvěru v politické instituce mají především starší a konzervativní lidé, jež preferují tradiční tištěná média. Tito lidé vyrůstali pod silným vlivem oficiální propagandy, která byla komunikována skrze tradiční média. Respondenti jsou ostražití, pokud mají odpovídat na politické otázky v přítomnosti ostatních lidí (Ren, 2009, 125).

³⁶ “*The regime effect on the people’s minds is so strong that it even cancels out the negative influence of China’s economic development when they evaluate the regime performance.*”

Hodnocení výkonu režimu velmi ovlivňuje důvěra v tištěná média či v televizi a zájem o politiku – čím více se lidé zajímají o politiku nebo čím více důvěřují tištěným médiím či televizi, tím je větší pravděpodobnost, že výkon režimu budou hodnotit pozitivněji. Na míře hodnocení výkonu režimu se také odráží pocit životní nezávislosti – lidé, kteří mají větší pocit osobní volby a kontroly nad svým životem, vykazují tendenci hodnotit výkon režimu pozitivněji (Ren, 2009, s. 126–127).

Ren (2009) tedy shrnuje, že důvěra v politické instituce a hodnocení politického režimu nejsou jen dvě odlišné dimenze politické podpory režimu, avšak mají i odlišné zdroje, které je formují. Na vysokou důvěru v politické instituce má největší vliv politická socializace, tradiční média a přítomnost třetí osoby, ovlivněna je i mírou nacionalismu a hodnocením osobního blahobytu. Na pozitivní hodnocení výkonu režimu má největší vliv sledování oficiálních médií, signifikantní vliv má i pocit životní nezávislosti a spokojenosti s finanční situací. Avšak lidé, kteří jsou spokojenější se svou finanční situací, jsou také více kritičtí ke stěžejním politickým institucím (s. 128). Výsledky provedené analýzy poukazují na vysoký vliv vládní propagandy, Ren (2009) je hodnotí následovně:

„Závěry z této analýzy ukazují, že obě dimenze politické podpory jsou do velké míry diktovány vládou. Čínská vláda se věnovala propagaci nacionalismu, aby vyplnila ideologické vakuum, které bylo způsobeno ekonomickými reformami. Snažila se také udržet si pozitivní image před veřejností v médiích – nacionalismus i důvěra v oficiální média signifikantně zvyšují politickou podporu mezi čínským lidem. Ekonomické úspěchy vlády v období transformace na tržní ekonomiku pomohly vládě získat politickou podporu některých obyvatel v oblasti výkonu režimu, avšak za cenu snížení důvěry v politické instituce“ (s. 129).³⁷

Lying Ren se dále zabývala otázkou, proč čínští respondenti signifikantně častěji volí odpovědi typu „nevím“ (*item nonresponse*) na otázky týkající se politiky (33,6%) než respondenti z jiných států, zdali tato skutečnost pramení ze strachu vyjádřit své opravdové názory. Z vybraných zemí je rozdíl Číny největší v porovnání s výsledky z výzkumu WVS provedeného v USA – liší se o 30 % (Ren, 2009, s. 66), nejvíce se v míře četnosti odpovědí

³⁷ *These findings reveal that, to a great extent, both types of political support in the Chinese survey are government-led. The Chinese government has been devoting itself to propagandize nationalism to fill the ideological vacuum caused by economic reforms. It also tries to maintain its positive image to the public in the media, as both nationalism and confidence in the official media significantly promote political support among the Chinese people. Meanwhile, the economic achievements of the government during the market-oriented reforms have also successfully gained performance-based political support from some citizens, but at the risk of reducing institution-based support (Ren, 2009, 129).*

„nevím“ přibližuje Indii. Překvapivě však data z Vietnamu, kde panuje podobný politický režim jako v Číně, který také vyvstává z konfuciánské morálky a respondenti ve výzkumech taktéž vykazují vysokou politickou podporu režimu, v porovnání s Čínou tak vysokou míru odpovědí „nevím“ nevykazují (Ren, 2009, s. 88).

Ren vychází z názoru, že volení odpovědí „nevím“ je selhání získat odpověď na otázku položenou během rozhovoru či v dotazníku, avšak podotýká, že i tyto odpovědi jsou nositelé mnoha latentních informací, které mohou být následnou analýzou odhaleny (Ren, 2009, s. 65–66). Ren analyzovala jednotlivé významy, které respondenti během vyplňování dotazníků mohou odpovědím „nevím“ připisovat – „*na otázku neznám odpověď / nevím, co bych odpověděl/a*“, „*o danou problematiku se nezajímám*“ a „*nechci odpovědět*“. Zatímco první význam je především spjatý s mírou vzdělanosti a kognitivními schopnostmi respondentů, druhý vyjadřuje zájem o danou problematiku (politika) a třetí se ponejvíce váže na politický systém a sociální desirabilitu (Ren, 2009, s. 94).

Ren svou analýzou odhalila, že nejsilnější vliv, který způsobuje tak vysoký podíl odpovědí „nevím“ v Číně, jsou nižší kognitivní schopnosti respondentů. Respondenti mají problémy formulovat své názory, což je patrné zejména z náročnějších otázek. Tuto hypotézu Ren ověřila pomocí analýzy rozdílů mezi odpověďmi respondentů z rozvojových a nerozvojových zemí, které se významně liší ve výši vzdělání – Čína a Indie versus Jižní Korea a USA (Ren, 2009, s. 94). Také politická lhostejnost je faktor, který významně přispívá k vyššímu podílu odpovědí „nevím“ mezi čínskými respondenty (Ren, 2009, s. 95).

Ren dále zkoumala, jestli čínští respondenti častěji volí položku „nevím“ pod vlivem sociální desirability či ze strachu z politického trestu. Data ukázala, že tamní respondenti na politické otázky signifikantně častěji odpovídají „nevím“, pokud je u dotazování přítomna třetí dospělá osoba. Na základě další analýzy však dospěla ke zjištění, že dopad této proměnné je v porovnání s dalšími výše zmíněnými proměnnými (kognitivními schopnostmi a zájmem o politiku) nižší (Ren, 2009, s. 95). Sociální desirabilita navíc existuje nezávisle na politickém režimu i míře svobody slova ve všech společnostech, a protože výzkumy z žádných dalších zkoumaných zemí záznamy o přítomnosti třetí osoby u dotazování neobsahovaly, Ren hypotézu o vlivu sociální desirability či strachu z politického trestu na zvýšeném volení odpovědí „nevím“ v nedemokratických státech spolehlivě potvrdit nemohla. Pravděpodobnost pravdivosti domněnky o zvýšeném efektu strachu z politického trestu mezi čínskými respondenty však snižuje fakt, že procento odpovědí „nevím“ bylo ve Vietnamu, který je pod stejným politickým režimem a dle standardizovaných ukazatelů stejně jako Čína hodnocen

jako společnost s omezenou svobodou slova, signifikantně nižší (Ren, 2009, s. 95).³⁸ Závěry Lying Ren tedy ukazují, že vysoký podíl odpovědí „nevím“ na politické otázky mezi Čínskými respondenty způsobuje především nižší vzdělání dotazovaných a jejich nízký zájem o politiku, ne strach z politické perzekuce (Ren, 2009, s. 95).

5.3. Výzkum veřejného mínění a politický proces v Číně

Disertační práce Lying Ren se zejména zaměřovala na získání latentních informací, které je možné o čínské společnosti zjistit na základě analýzy odpovědí respondentů na politické otázky položené v akademickém výzkumu, který je součástí celosvětové studie, realizován ve spolupráci se zahraniční výzkumnou institucí, a v němž je metoda sběru dat i popis zkoumaného vzorku populace doložen. Od počátku ekonomické transformace však Čína musela ujit dlouhou cestu, aby takovýto výzkum obsahující otázky týkající se vnímání politické situace respondenty mohl vůbec být v Číně ve spolupráci se zahraniční organizací veden. V současné době začaly být také výsledky politických průzkumů v místních oficiálních médiích viditelnější; vzhledem k omezené roli kolektivního mínění v politickém procesu je však otázkou, proč začal být výzkum veřejného mínění politicky akceptovaný a do jaké míry skutečně akceptovaný a nestranný je.

5.3.1. Vliv výzkumu veřejného mínění na politickou sféru a politické rozhodování

Vedení průzkumů veřejného mínění pod autoritářskou čínskou vládou, používané metody průzkumů i uveřejňování výsledků průzkumů za účelem zefektivnění vládní propagandy bylo západními akademiky diskutováno již od počátku 80. let, brzy se k nim však přidali také někteří čínští výzkumníci (např. Crespi, 1989; Tang, 2005; Ren, 2009). V roce 1987 se kupříkladu v amerických novinách *The New York Times* objevilo několik článků zabývajících se perzekucí čínských intelektuálů, mezi nimiž byl rozhovor s Wu Xinem, tehdejším vedoucím Čínského národního centra věd a technologií pro vývoj.³⁹ Ten potvrdil, že čínská vláda tehdy výzkumům veřejného mínění věnovala velkou pozornost, protože jí sloužily k monitoringu čínské společnosti a k získávání poznatků o tom, jak se lidé ztotožňují se změnou ekonomického systému a společenskými reformami. Kdyby reformy postupovaly moc rychle či by vláda svůj přístup neuzpůsobila a použila by nevhodné metody, kterým by

³⁸ Viz například americká nezávislá organizace *the Freedom House*, která zkoumá míru demokracie, svobody slova a důrazu na lidská práva v jednotlivých státech: www.freedomhouse.org.

³⁹ Dále např. Gargan, E., A. (1987, November 27). *Movie Maker In China Rails At the Leftists*. *The New York Times*. Vyhledáno 1. 6. 2014 na <http://www.nytimes.com/1987/11/27/world/movie-maker-in-china-rails-at-the-leftists.html>.

lidé oponovali, reformy by selhaly. Wu Xin byl jeden z prvních, který zpochybnil platnost uveřejňovaných výsledků průzkumů, poukázal na strach čínské společnosti otevřeně vyjádřit své názory i na nedostatečnost metod používaných při průzkumech veřejného mínění (Gargan, 1987, November 29).

Wu Xin si byl vědom, že po 40-ti letech ideologické a intelektuální konformity, která byla zakončena Kulturní revolucí, tedy, jak podotýká autor rozhovoru s Wu Xinem Edward A. Gargan (1987, November 29), „*desetiletím plného chaosu a násilí ukončeného v roce 1976, během něhož všichni vyjádřený nesouhlas s nekritickým obdivem k Maovi vyústil ke kritice a občas i ke smrti*“, se čínští respondenti na určité výzkumné otázky zdráhali odpovídat pravdivě.⁴⁰ Gargan navíc dodal, že ačkoli toto období v Číně skončilo, životy jejích občanů i nadále zůstaly striktně kontrolovány. Každá čtvrť měla svůj kontrolní výbor, který sledoval chování rezidentů. Také pracoviště podléhala supervizi členů komunistické strany, kteří zaznamenávali výkonnost pracovníků i jejich politické názory a postoje. Mnoho obyvatel Číny tedy v této atmosféře nerado vyjadřovalo své opravdové názory a odkrývalo je pouze svým nejbližším. Wu Xin, autor do té doby největšího čínského face-to-face dotazníkového šetření čítajícího 4244 respondentů, proto pečlivě volil jak vhodné otázky do dotazníku, tak tazatele, aby výsledky jeho výzkumů reflektovaly skutečné názory panující v tehdejší čínské společnosti. Výzkumy vedené Wu Xinem před rokem 1989 patřily mezi série výzkumných šetření odkrývající nespokojenost studentů s vedením Číny a další výhrady čínských obyvatel vůči tehdejší situaci, Wu Xin se proto nad závěry průzkumů prezentovanými médii pozastavoval, upozorňoval na povrchnost jejich zkoumání a nepřímo také na použití výsledků vládních průzkumů za účelem podpory vlády. Během rozhovoru například citoval čerstvé výsledky jednoho uveřejněného průzkumu mezi obyvateli Pekingu, jehož respondenti vyjádřili nejvyšší spokojenost s rozsahem svobody slova, tisku a volebním systémem, či výsledky průzkumu uveřejněny v novinách *Beijing Daily*, jenž vyzkoumal, že čínští studenti mají až příliš mnoho peněz, které utrácejí za alkohol či jim dovolují stravovat se v drahých restauracích. Wu Xin se od výsledků těchto průzkumů otevřeně distancoval, poukázal, že závěry jeho studií jsou zcela odlišné a mnohem komplexnější než průzkumy zaměřené na jednu problematiku prováděné novinami či politickými organizacemi. Snahy vlády monitorovat veřejné mínění byly tedy významným posunem vpřed, nebylo však zcela

⁴⁰ „*During the chaos and violence of the decade-long cultural revolution which ended in 1976, any disagreement with the hysterical adulation of Mao resulted in criticism, or on occasion death*”

jasné, nakolik výsledky průzkumů skutečně politickou sféru ve prospěch zapojení veřejného mínění do politického procesu ovlivní (Gargan, 1987, November 29).⁴¹

Také Irving Crespi zájem vlády na provádění výzkumu veřejného mínění v roce 1989 vysvětloval nově vzniklou závislostí politických představitelů na informovanosti o reakcích a odezvě veřejnosti na probíhající transformaci čínské ekonomiky a o posunu důrazu od kolektivní na individuální iniciativu. Podle Crespiho (1989) bylo hlavním účelem vládních průzkumů veřejného mínění v Číně „*umožnit stále totalitní vládě dosahovat svých politických cílů efektivněji. Proto by zavedení politických průzkumů v Čínské lidové republice nemělo být považováno za předzvěst proměny Číny v demokracii západního stylu*“ (s. 45).⁴²

Průzkumy veřejného mínění však již od svého vzniku nebyly vedeny pouze centrální vládou, prováděny byly i vládami lokálními – provinčními, které jsou vedeny Guvernérem a jsou zodpovědné provinčnímu výboru KS Číny, v jehož čele stojí První tajemník strany. Hlavní město provincie Kuang-tung Kanton kupříkladu v roce 1988 zřídilo Kantonské centrum pro výzkum veřejného mínění (*Guangzhou Public Opinion Research Center*). Zpočátku bylo toto výzkumné centrum polooficiální výzkumnou organizací, jejíž zřízení bylo navrženo Kantonským výborem Komunistické strany a jež byla sponzorována lokálním farmaceutickým závodem, od počátku 90. let však již pocházela většina najatých výzkumníků ze soukromé sféry. Již od svého založení byla tato organizace zapojena do výzkumů veřejného mínění mapujících společenskou situaci v období reform, orientovala se však i na politické průzkumy a byla používána jako podpůrný nástroj lokální vlády, aby pomohla zefektivnit řízení regionu a napomoci provinční vládě v politických rozhodnutích. Mimo kontinuálního studia celkové společenské situace v provincii centrum například mapovalo i postoje obyvatelstva vůči reformě bydlení, od roku 1995 také vedlo několik průzkumů analyzujících mínění obyvatel o provinční vládě. Centrum se snaží být mostem mezi vládou a veřejností a podporovat jejich vzájemnou interakci. Tvrdí, že jeho oficiální účel je „pomoci vládám pochopit lid a pomoci lidu pochopit vlády“. V roce 2002 kupříkladu průzkumy centra odhalily vysokou nespokojenost tamních rezidentů s návrhem provinční vlády na zvýšení poplatků za vodu. Proto se Kantonská městská vláda rozhodla tento návrh nepřijmout. Kantonské centrum také publikuje dva odborné časopisy. První z nich je distribuován mezi univerzity a akademické instituce, druhý je určen přímo Kantonské provinční vládě. Svě

⁴¹ Ačkoli článek pochází z komerčních amerických médií, jeho autor se ve všech bodech shoduje se závěry akademických studií zaměřených na danou problematiku.

⁴² *“The purpose of polling in China is to enable the still totalitarian government to pursue its goals more effectively. We should not conclude that the use of polls presages a conversion of the People Republic of China into a Western-style democracy.”*

výsledky dále hojně publikuje v největších lokálních médiích. Od roku 2002 centrum vedlo sérii průzkumů týkajících se spokojenosti veřejnosti se službami vlády, všechny výsledky průzkumů byly otevřeně publikovány. Zatímco některé lokální úřady na základě špatného hodnocení ihned problémy řešily, jiné výsledky průzkumů zpochybnily. Centrum se přesto i nadále snaží poskytovat nezaujaté informace o stavu veřejného mínění (Ren, 2009, s. 50–52).

V roce 2002 nastala další velká vlna zvyšujícího se důrazu politiků na monitorování veřejného mínění a zřizování nových vládních organizací pro výzkum veřejného mínění, kdy na 16. planetárním výboru Čínské komunistické strany generální tajemník KS Jiang Zemin ve svém proslovu řekl, že politici by se měli snažit veřejnému mínění hluboce porozumět, aby jej dostatečně zohlednili v politickém rozhodovacím procesu, a proto navrhl zřízení státních organizací zaměřených na sledování sociální situace a veřejného mínění. Všechny provinční výbory komunistické strany proto čtvrtletně Ústřednímu výboru KS zasílají reporty o stavu veřejného mínění a sociální situaci v provincii. Některé provinční výbory komunistické strany svěřily sběr informací lokálním organizacím zabývajícím se výzkumem sociální situace, jiné provincie se rozhodly založit si vlastní organizace zaměřené na výzkum veřejného mínění. Z obav rostoucí příjmové propasti důraz na budování harmonické společnosti vyzdvihoval také předseda Hu Jintao na 4. plenárním zasedání 16. ústředního výboru KS Číny v roce 2004. Na základě jeho proslovu byly Státním statistickým úřadem zřízeny další vládní organizace pro výzkum veřejného mínění spadající pod dohled provinčních poboček. Státní statistický úřad se také snažil o zavedení CATI studií ve všech provinčních centrech pro výzkum veřejného mínění, do konce roku byla CATI studia zřízena ve více než 10 provinciích (Ren, 2009, s. 52–53).

V průběhu posledních let se čínská vláda aktivně snažila vybudovat vládní organizace pro výzkum veřejného mínění na všech úrovních státní správy. Některé lokální vlády dokonce politické průzkumy ukotvily legislativně (například vláda městské prefektury Čchi-čchi-čar-er v provincii Chej-lung-ťiang) a nařídily, že pokud vláda rozhoduje o nějakém důležitém opatření, musí nechat provést průzkum veřejného mínění. Hlavním tématem politických průzkumů se staly postoje veřejnosti vůči konkrétním politickým rozhodnutím, objevují se i snahy zakomponovat průzkumy veřejného mínění do systému lidových shromáždění (Ren, 2009). V posledních letech se těžiště vládního průzkumu přesunulo také do oblastí nových médií. V roce 2013 vláda oznámila, že pod záštitou Čínské akademie sociálních věd vybuduje dosud největší platformu pro výzkum veřejného mínění internetových uživatelů, která bude po dobu tří let zkoumat 600 000 dobrovolníků. Výsledky těchto průzkumů budou podle internetových stránek Xinhuanet (patřících pod oficiální čínský deník Xinhua) zasílány

politikům jak lokálních vlád, tak vlády centrální. Zájem čínské vlády na výzkumu internetových uživatelů vychází z jejich vzrůstajícího počtu a z rostoucí čínské komunity mikrobloggerů (Xinhuanet.com, 2013).⁴³ Mikrobloggeri jsou již několik let objektem znepokojení čínské vlády, anonymita internetu jim totiž umožňuje otevřeně vyjadřovat své stížnosti a názory na témata, která jsou v čínské společnosti tabu. Mezi jejich oblíbené nástroje patří vlastní slang či akronymy, které bývají skryté v tradičních čínských znacích (Xu, 2015).

5.3.2. Publikace výsledků politických průzkumů v oficiálních médiích

Trh tištěných médií v Číně se za posledních 30 let značně rozrostl. Vedle oficiálních médií vzniklo i mnoho polooficiálních či neoficiálních deníků a časopisů, které nejsou výhradně financovány vládou. S rozmachem internetu mají čínští obyvatelé přístup také k některým zahraničním internetovým informačním zdrojům. Trh s informacemi však stále podléhá kontrole centrální vlády. Na některé informační kanály je stále uvalena celková či částečná cenzura (např. Tang, 2005; Brady, 2008; Truex, 2014; Xu, 2015) a přísnou selekcí prochází i novináři (kteří jsou navíc omezováni sebekontrolou pramenící z nedostatečně definovaného seznamu senzitivních témat, jež často bývají vyhodnoceny jako nevhodné post-hoc). Například *BBC News* i *Reuters* již mají čínskou edici a přístup čínským uživatelům internetu odepřen není, cenzurovány jsou však například deníky *the New York Times* a *Epoch Times* a některé sociální sítě (Truex, 2014), které jsou od 2013 dosažitelné jen ve vymezených zónách (Reuters.com, 2013).

Cenzura médií a jiných informačních zdrojů je zejména spjata s ovlivňováním veřejného mínění, na utváření veřejného mínění má však velký vliv také upřednostňování určitých novinových článků či důraz na určité aspekty prezentovaných témat (McCombs, 2009).⁴⁴ Uveřejněné závěry z průzkumů a výzkumů veřejného mínění mohou tento vliv dále posilovat. V roce 2012 studovala například Yin Lu z Městské University v Hongkongu zveřejňování výsledků a statistik získaných z průzkumů veřejného mínění v novinách *People's Daily*. Tyto noviny si vybrala zcela záměrně, protože jsou prototypem vzorového čínského deníku pro ostatní tištěná čínská média, který je pod přísným dohledem komunistické vlády. Metodou obsahové analýzy hledala Yin Lu odpovědi na tři předem určené otázky: jak se od roku 1983 změnil způsob, jímž toto psané médium prezentuje výsledky průzkumů veřejného mínění, o jakých oblastech veřejného znepokojení noviny

⁴³ Na konci roku 2012 měla Čína zhruba 564 milionů internetových uživatelů, což bylo 43 % čínské populace (Xinhuanet.com, 2013), do roku 2014 počet uživatelů narostl na 642 milionů (Xu, 2015).

⁴⁴ Viz podkapitola 3.2.

informují, a zdali tyto noviny výsledky průzkumů veřejného mínění uvádí ve formě, jež dovoluje zhodnotit validitu a spolehlivost těchto průzkumů (Lu, 2012). Práce vychází z teorie nastolování agendy a rámcování, tedy ze sociálně-konstruktivistického paradigmatu, že postoje veřejnosti mohou být významně ovlivněny tím, do jakého kontextu vládnoucí elity výsledky průzkumů zasadí (např. McCombs, 2009).

První výsledky obsahové analýzy, kterou Yin Lu provedla, ukázaly, že slovní spojení *veřejné mínění* je v tomto vzorovém stranickém deníku uváděno čím dál častěji. Tento trend autorka studie vysledovala i z oficiálních projevů politických představitelů, kteří uvedený termín používají stále častěji také ve svých veřejných vystoupeních a politických projevech. Yin Lu (2012) ve své studii tyto poznatky shrnuje větou, že:

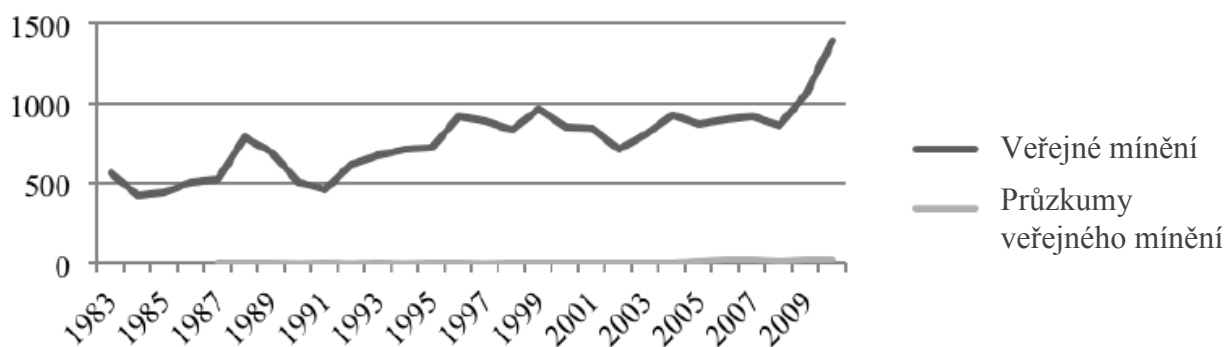
“veřejné mínění bylo v Čínské lidové republice uznáno jako běžný pojem v politických diskuzích. Avšak pouze na základě těchto dat ještě není možné tvrdit, že průzkumy veřejného mínění v Číně hrají stejnou roli, jakou hrají v demokratických společnostech” (s. 11).⁴⁵

Pro účely následné obsahové analýzy rozdělila články o veřejném mínění a průzkumech veřejného mínění do čtyř kategorií:

1. články, jež obsahují slovní spojení „veřejné mínění“;
2. články, jež se přímo opírají o výsledky průzkumů a vychází z jejich dat;
3. články, jež jsou podpořeny výsledky průzkumů, výsledky průzkumů tedy doplňují hlavní téma zprávy;
4. články, jejichž předmětem jsou samotné průzkumy veřejného mínění, přibližují tedy čtenářům průzkumy jako nástroj sociálního výzkumu.

Provedená obsahová analýza ukázala, že v průběhu zkoumaných 27 let se počet zpráv obsahujících slovní spojení „veřejné mínění“ zvýšil mnohonásobně více než počet zpráv informujících o šetřeních veřejného mínění či jejich výsledcích (viz Graf 1).

⁴⁵ *“Public opinion is a very high frequency words used in the speeches of political leaders and process of policy making. It means that public opinion has been accepted as a common idea in the process of political deliberation in China. However, we cannot conclude that public opinion plays the same role as it plays in democratic society only depending on this data.”*

Graf 1: Výskyt spojení „veřejné mínění“ a článků o průzkumech či jejich závěrech v *People's Daily* (1983–2010)

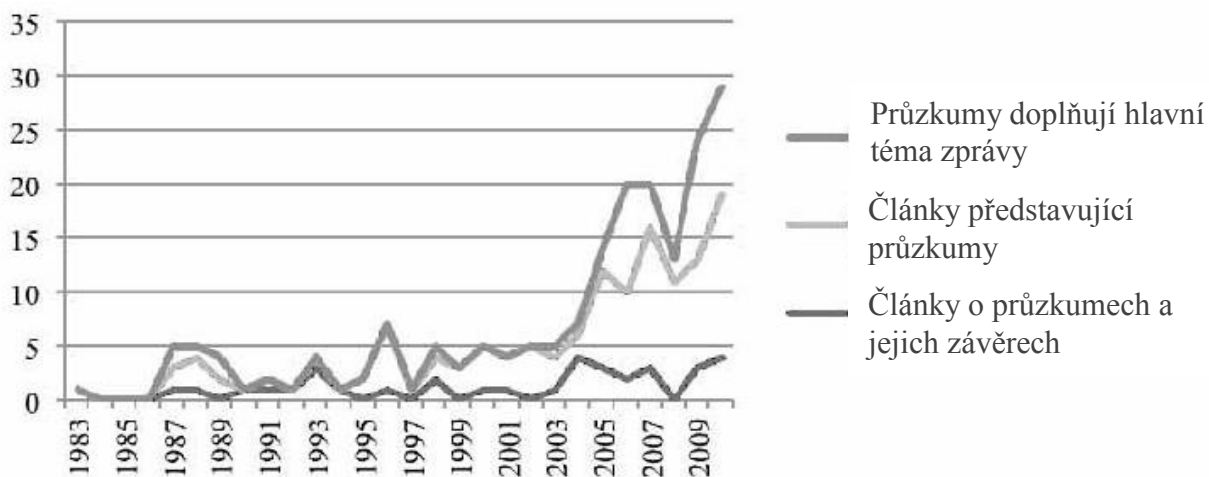
Zdroj: Lu, 2013, s. 13

Novinové články	N
- obsahující "veřejné mínění"	21349
- průzkumech a jejich závěrech	35
- výsledky průzkumů doplňují jejich hlavní téma	106
- představující průzkumy	47

Tabulka 1: Počet výskytů spojení „veřejné mínění“ a článků o průzkumech či jejich závěrech v *People's Daily* (1983–2010)

Zdroj: Lu, 2013, s. 12

Počet novinových článků pojednávajících přímo o konkrétních závěrech průzkumů veřejného mínění zůstal během zkoumaných let téměř nezměněn, během zkoumaných let jich navíc bylo otištěno nejméně (viz Tabulka 1 a Graf 2). Oproti tomu počet novinových článků, které jsou podpořeny výsledky z průzkumů veřejného mínění, a počet zpráv informujících o průzkumech jako o nástroji výzkumu veřejného mínění od roku 2003 konstantně rostl (viz Graf 2).

Graf 2: Novinové články o průzkumech v People's Daily (1983–2010)

Zdroj: Lu, 2013, s. 13

Yin Lu dále zkoumala, jaká témata novinových článků bývají podpořena závěry z průzkumů veřejného mínění. Pouze články týkající se kvality života (58,3 %), vlády (33,3 %) a sociálních hodnot (8,3 %) jsou přímo založené na výsledcích průzkumů a vychází z jejich dat, naopak články o vzdělání, zdraví, životním prostředí či kriminalitě nejsou nikdy psány čistě jen za podpory výsledků průzkumů veřejného mínění.⁴⁶ Jako doplněk hlavní zprávy jsou výsledky průzkumů používány u většího spektra témat, nejčastěji doplňují články o vládě (42,5 %), kvalitě života (17 %), kriminalitě (11,3 %) a životním prostředí (8,5 %).

Lu se dále zaměřila na původ citovaných průzkumů. Z obsahové analýzy vyplývá, že čtvrtina článků udávajících konkrétní závěry průzkumů veřejného mínění neobsahuje údaje o tom, jaká výzkumná organizace daný průzkum provedla. Články přímo informující o závěrech výzkumů veřejného mínění jsou nejčastěji sponzorovány a vedeny vládními ministerstvy, čtvrtina je vedena či sponzorována médii a čtvrtina organizací není známa. Články, v nichž výsledky výzkumných šetření doplňují hlavní zprávu, dokonce neuvádí výzkumnou organizaci u poloviny použitých studií, jejich nejčastějším sponzorem bývá vláda (34,9 %), která je také nejčastěji označena jako realizátor výzkumu (17,9 %). Průzkumy zadávané či vedené vládou mají tedy největší šanci na otištění, další nejčastěji otištěné výsledky průzkumů podporující hlavní zprávu článku jsou sponzorované či vedené výzkumnými institucemi (viz Tabulka 2 a 3). Údaje o metodách a sběru dat byly v porovnání s mezinárodními standardy AAPOR reportovány spíše zřídka.

⁴⁶ Pozn. autorky: čínská vláda neuveřejňuje konkrétní číselné údaje týkající se kriminality (například přesný počet spáchaných trestních činů na celém území ani v jednotlivých čínských provinciích není znám).

Sponzor výzkumu	Průzkumy a závěry předmětem sdělení	Průzkumy doplňující sdělení
Vládní úřady	41,7	34,9
Univerzity, školy	5,6	4,7
Výzkumné instituce	5,6	14,2
Soukromé výzkumné organizace	-	0,9
Mediální organizace	25	4,7
Není zřejmé	22,2	40,6
N	35	106

Tabulka 2: Informace o sponzorech průzkumů v People's Daily (1983–2010)

Zdroj: Lu, 2013, s. 14

Realizátor výzkumu	Průzkumy a závěry předmětem sdělení	Průzkumy doplňující sdělení
Vládní úřady	30,6	17,9
Univerzity, školy	5,6	4,7
Výzkumné instituce	11,1	17,0
Soukromé výzkumné organizace	2,8	2,8
Mediální organizace	25	4,7
Není zřejmé	25	52,8
N	35	106

Tabulka 3: Informace o realizátorech průzkumů v People's Daily (1983–2010)

Zdroj: Lu, 2013, s. 15

Z provedené analýzy tedy vyplývá, že výsledky průzkumů se publikují pouze u témat týkající se vlády, kvality života či sociálních hodnot a jejich zadavatelem či sponzorem je nejčastěji vláda, případně mediální organizace. Stranické noviny tedy nejčastěji publikují výsledky vládních průzkumů, které reflektují zájmy a pozornost čínské vlády. Naopak články, které svými závěry doplňují hlavní předmět zprávy, pokrývají širší spektrum témat; u poloviny z nich však není známa autorská instituce a specifikace vzorku respondentů, metoda sběru dat či časový údaj je znám jen zřídka.

Na základě těchto údajů autorka studie uvádí, že *“stále existuje velká propast mezi tím, co vláda říká a tím, co chce skutečně lidem říct”* (Lu, 2012, s. 17).⁴⁷ Ačkoli politici ve svých projevech kladou na veřejné mínění, jeho výzkum a důležitost participace veřejnosti vzrůstající důraz, vzorové čínské stranické noviny jej nereflektují. Počet otištěných výsledků průzkumů veřejného mínění vzrůstá jen pomalu a způsob uvádění výsledků průzkumů neodpovídá mezinárodním standardům, jak je definuje například AAPOR. Důraz na svobodné vyjádření veřejného mínění v oficiálních médiích je silně omezen, média názory veřejného mínění nereflektují objektivně a kladou důraz především na zájmy vlády. Veřejnému mínění se tedy v procesu politického rozvažování stále přiznává jen omezená role a vládní prohlášení o participaci veřejnosti v politickém procesu slouží spíše k podpoře oficiální politické strategie. To také dokazuje prozkoumání zarámování výsledků průzkumů veřejného mínění v novinách *People's Daily* v čase. Od počátku ekonomické transformace Lu identifikovala tři hlavní témata, k nimž se závěry otištěných průzkumů vztahovaly – politické reformy v 80. letech, protikorupční opatření v letech 90. a evaluace výkonnosti režimu po roce 2000, což podle Lu (2012) dokazuje, že *„ve snaze udržet si svou vlastní legitimitu a autoritu čínský stát průzkumy veřejného mínění v médiích po celou dobu využívá, aby odůvodnil své chování, a tudíž ovlivnil základních politické postoje čínského lidu”* (s. 17–18).⁴⁸

Ačkoli také závěry mnoha dalších studií prokazují velký vliv propagandy na formování názorů obyvatelstva, soudobé studium mediálního prostředí v Číně ukazuje, že čínští obyvatelé jsou si propagandy v médiích vědomi. Tyto hypotézy ve svém on-line výzkumu čítajícím 3245 respondentů testoval i Rory Truex (2014). Mimo potvrzení vztahu mezi důvěrou v oficiální média, socializací respondentů (věku) a politickou podporou i jeho analýza dále odkryla silné patriotické tendence v čínské společnosti, jež vysvětlují inklinaci čínských respondentů k oficiálním médiím. Zatímco čínští respondenti považují oficiální čínská média za nejvíce zkreslená (*People's Daily* dosáhlo v tomto hodnocení nejvyššího skóre) a západní hodnotí jako neutrální, k oficiálním médiím z důvodu víry v dobré skutky vládnoucí strany a jejich přirozené oddanosti vykazují nejvyšší důvěru, zatímco vnímání západních médií je často spojené s nepřátelskými náladami. Tyto tendence se projevují zejména mezi staršími obyvateli, je tedy nanejvýše pravděpodobné, že s nástupem dalších generací budou slábnout. V současné době by se však situace dala shrnout slovy jednoho respondenta z výzkumu Roryho Truexe: *„Pro-vládní ideologie je [v domácích médiích] velmi*

⁴⁷ „However, a big gap between what the governments says and what they really want to tell the public were identified when a contrast conducted between different types of reporting.“

⁴⁸ “the state in China has sought to maintain its own legitimacy and authority by using poll reports in the news media to justify its performance and thus to influence Chinese people’s fundamental political attitudes”

silná, Čína však tuto atmosféru potřebuje“ (Truex, 2014, s. 6), která v sobě odráží i diskuze o budoucí demokratizaci čínské společnosti v návaznosti na její konfuciánskou tradici.⁴⁹

5.3.3. Shrnutí

Výzkum veřejného mínění byl v Číně zaveden v počátcích její ekonomické transformace s úmyslem monitorovat reakci obyvatelstva na vládní reformy. Zpočátku byl vládou velmi omezen, chyběly dostatečné metodologické znalosti a čínská vláda se snažila minimalizovat pronikání západních vlivů do akademické sféry. Na základě výpovědí výzkumníků, kteří působili v oficiálních vládních organizacích, je dnes možné zhodnotit, že výsledky průzkumů byly vládou využívány jako prostředek propagandy. Závěrečné zprávy z průzkumů byly utajované, politické vedení se obávalo, že by určité zprávy o stavu veřejného mínění mohly mít podvratný efekt a zpochybnit legitimitu vlády, za politicky nevhodné zprávy z výzkumných šetření mohli být výzkumníci i uvězněni. Politickému uzpůsobení podléhala i užívaná výzkumná metodologie, nezdá se, že by respondenti vybíráni jen z lokalit, které určili straničtí představitelé, a otázky v dotaznících obsahovaly pouze desirabilní odpovědi. Přesto však byla vedena i seriózní výzkumná šetření, jež společenskou situaci odrážela spolehlivě a upozorňovala na blížící se nepokoje ve společnosti. Vláda neučinila potřebné kroky k uklidnění sociálních nepokojů a několikaměsíční demonstrace nakonec v červnu 1989 potlačila za pomoci hrubé vojenské síly. Po tomto zásahu byl výzkum veřejného mínění na několik měsíců omezen, na počátku 90. let se však situace začala uvolňovat. Výzkum veřejného mínění začal být otevřenější, ve spolupráci s domácími výzkumnými organizacemi mohly výzkumná šetření začít vést i zahraniční výzkumné organizace. Čína tak byla například zahrnuta do projektu Ronalda Ingleharta World Values Survey, začala hostit sociologické konference a začal být kladen větší důraz na používání nestranné výzkumné metodologie i vynalézány nové způsoby, jak na rozlehlém území Číny s velmi početným obyvatelstvem a vysokým počtem migrujících obyvatel uvnitř země spolehlivěji sesbírat data metodou náhodného výběru.

Během posledních let začala čínská vláda proklamovat větší důraz na veřejné mínění a jeho zapojení do politického rozhodování, což dokazuje zřizováním nových vládních organizací zaměřených na výzkum veřejného mínění, center pro telefonické dotazování respondentů i pro výzkum internetových uživatelů. V souvislosti s přetrvávajícím autoritářským politickým systémem, jenž je často západními státy kritizován za nedodržování lidských práv, i cenzurou v médiích je však validita výsledků výzkumných šetření a jejich

⁴⁹ „*The pro-government ideology is very strong [in domestic news], but China needs this kind of atmosphere.*“

publikace předmětem diskuzí a dalšího zkoumání, nakolik názory veřejného mínění skutečně ovlivňují tvorbu lokální politiky, nakolik je tedy veřejné mínění skutečně uznáno jako legitimní složka politického procesu. Nedůvěra k užívání a objektivitě výzkumu veřejného mínění v Číně je navíc podpořena faktem, že výzkum veřejného mínění stále zůstává pod striktní kontrolou vlády, která prostřednictvím Státního statistického úřadu kontroluje počet výzkumných organizací i jejich spolupráci se zahraničím. Monitorována jsou také témata výzkumu i prostředky jejich zkoumání. Některé otázky například není možné ve výzkumných dotaznících pokládat, jejich omezení však není striktně definováno. Také reportování výsledků výzkumů podléhá kontrole vlády. Stav výzkumu veřejného mínění by se v tomto směru dal přirovnat k situaci panující v mediálním průmyslu – počet mediálních organizací i žurnalistů je taktéž udáván a kontrolován vládou, novinové články i jejich uveřejňování podléhá cenzuře. Některé publikované články jsou navíc vyhodnoceny jako politicky nevhodné ex post, což zvyšuje ostražitost novinářů při volbě tématu i utváření obsahu mediovaného sdělení (Truex, 2014). To vedlo například Yin Lu z Hongkongské univerzity k otázce, nakolik jsou výsledky z politických průzkumů v čínském oficiálním deníku *People's Daily* považované za vzorové stranické noviny reportovány objektivně, v souladu s mezinárodními standardy nastavenými organizací AAPOR a nakolik vůbec články v těchto novinách vzrůstající důraz na výzkum veřejného mínění odráží.

Obsahová analýza mediovaných sdělení uveřejněných v tomto deníku mezi lety 1983–2009 odhalila, že zvyšující se intenzita výskytu článků zmiňujících průzkumy veřejného mínění během let 2003–2009 se zdaleka nedorovnáva zvyšující se intenzitě výskytu pojmu „veřejné mínění“. Výsledky průzkumů navíc nejsou publikovány ve formě, která by spolehlivě prokazovala validitu jejich závěrů a původ jejich dat, výrazně více přitom narůstá množství publikovaných článků, kde výsledky průzkumů doplňují hlavní téma obsahu sdělení. Ze závěrů studie Lu je patrné, že svobodné vyjádření veřejného mínění je v oficiálních denících stále značně omezeno a naznačuje, že prezentované výsledky průzkumů slouží především k podpoře vládních cílů (největší šanci, že budou výsledky průzkumu zveřejněny, mají průzkumy zadané nebo realizované vládou) a že vláda se především snaží mezi lidem rozšířit dojem zájmu o veřejné mínění a jeho výzkum, ačkoli reálně jsou jeho názory v oficiálních médiích prezentovány jen v omezené míře. To odkrývá i analýza zarámování výsledků průzkumů, která odhaluje, že výsledky průzkumů publikovaných během zkoumaných let byly používány v kontextu, který odrážel aktuální společenské problémy a snahy vlády odůvodnit svou legitimitu.

Že byla čínská vláda v oficiální propagaci svého práva vládnout během ekonomické transformace úspěšná, ukazují výsledky disertační práce Lying Ren, která se zabývala validitou odpovědí čínských respondentů na politické otázky v dotaznících IV. vlny World Values Survey a vlivy, jež volbu jejich odpovědí ovlivňují. Legitimitu, kterou čínská vláda vystavěla na ekonomických reformách a nacionalismu, dokázala lidu skrze média vhodně odůvodnit – obé mezi čínskými respondenty významně zvyšuje politickou podporu režimu. Její analýza dále odhalila, že vliv politického režimu na volbu odpovědí respondentů je silnější než vliv ekonomického vývoje či hodnotové orientace společnosti, protože se promítá do obou dimenzí politické podpory, jež byly pomocí faktorové analýzy identifikovány – důvěra v politické instituce a spokojenost s výkonem režimu. Čínští respondenti stejně jako respondenti dalších nedemokratických zemí vykazují vysoké hodnoty v obou dimenzích politické podpory, zatímco respondenti zemí s dlouhou demokratickou tradicí vykazují vysokou spokojenost s výkonem režimu, avšak nízkou důvěru k politickým institucím, která je vysvětlována svobodou slova a tendencí občanů demokratických států ke kritickému hodnocení politických institucí.

Vysoká důvěra v politické instituce je mezi čínskými respondenty nejvíce utvářena politickou socializací a tradičními médii, vliv na ni má také přítomnost třetí osoby u dotazování, míra nacionalismu/patriotismu a hodnocení osobního blahobytu. Pozitivní hodnocení výkonu režimu odráží vliv oficiálních médií, subjektivní pocit životní nezávislosti a spokojenosti respondenta s finanční situací. Lidé spokojenější se svou finanční situací jsou však také kritičtější k politickým institucím. Vysoká politická podpora je tedy signifikantně ovlivněna sledováním médií i politickou socializací (věk), zvyšuje ji míra nacionalismu/patriotismu a subjektivní pocit blahobytu. Silné patriotické sklony respondentů přitom potvrzuje i on-line výzkum Roryho Truexe z roku 2014. Závěry jeho studie ukazují, že čínští uživatelé internetu si silnou propagandu v médiích uvědomují, jejich silný patriotismus však přispívá k ochotě setrvávat pod autoritářským politickým vedením.

Žádná práce spolehlivě neprokázala, že odpovědi čínských respondentů na politické otázky jsou ovlivněny strachem z politické odplaty. Výrazně vysoká míra odpovědí „nevím“ na politické otázky, kterými se Čína mezi ostatními zeměmi zkoumanými ve IV. vlně World Values Survey od ostatních zkoumaných zemí významně odlišovala a jejíž zdroje ve své práci dále analyzovala Lying Ren, je primárně způsobena nižšími kognitivními schopnostmi čínských respondentů, ne sociální desirabilitou či strachem z politického trestu.

Ačkoli je výzkum veřejného mínění stále vládou významně regulován a prezentován médii v souladu s cíli autoritářské vlády, podporuje tedy oficiální ideologii a propagandu,

mnoho čínských akademiků věří, že průzkumy veřejného mínění dnes zejména na provinční úrovni státní správy hrají v čínském politickém procesu důležitou roli a nahlízejí na ně jako na příležitost veřejného mínění vyjádřit svůj názor. Závěry některých jejich studií uvádí, že výsledky průzkumů ovlivňují tvorbu (zejména) lokální politiky, dokáží efektivně zhodnotit panující sociální situaci, upozornit na sociální problémy a prezentovat převažující názory veřejnosti. Například Wenfang Tang nachází pozitivní věc i na celostátní regulaci výzkumu, když upozorňuje, že omezení počtu realizovaných výzkumných šetření, zejména těch zahraničních, upevňuje pozici již vzniklých domácích výzkumných organizací a přispívá k profitabilitě Státního statistického úřadu na rostoucím trhu výzkumu veřejného mínění (Ren, 2009, s. 12–13).

6. ZÁVĚR

Kolektivní mínění v Číně bylo po celou svou historii podvoleno autoritářskému vedení společnosti. Ochota podvolit se ponejvíce pramenila z konfuciánské morálky vyvyšující kolektivní zájmy nad zájmy jednotlivců, sdílející úctu k autoritám danou přirozenou hierarchizací společenství či kladoucí důraz na rodinu, která propojovala hodnotový systém uskupení s jejím politickým vedením. Tendence usilující o občanskou společnost přišly po pádu Čchingské dynastie v uvolněnější době podporující vzdělání v návaznosti na západní svět, kdy se nepočetná skupina čínských intelektuálů ve snaze bránit se dalším intervencím západních států obrátila ke specifické čínské myšlenkové tradici, avšak také hledala, a měla možnost hledat, inspiraci pro svůj další rozvoj v myšlenkových tradicích zcela odlišných, jež zároveň specifickou čínskou kulturu ohrožovaly. Období intelektuálního rozkvětu bylo však krátké a narušené snahami různých politických autorit o autokratické ovládnutí celého čínského území. Zemi dokázala plně sjednotit až totalitní vláda Mao Zedonga, která s pomocí marxisticko-leninské ideologie dokázala Čínu před Západem zcela uzavřít a jejíž síla se zakládala na charismatickém vedení svého politického vůdce.

Přestože Mao Zedong ve svém počátečním období v rámci kampaně Sto květů (1956–1957) omezenou možnost kolektivnímu mínění vyjádřit se dal, zpětná vazba intelektuálů kritizujících vládnoucí režim měla za následek násilnou snahu o totální unifikaci hlasu kolektivního mínění, jež se bude vyznačovat mlčenlivým souhlasem lidu propojeným s aktivní participací ve společensko-politické sféře života vyjadřující souhlas s oficiální ideologií a soulad s cíli totalitní vlády. Charismatické vedení Mao Zedonga za podpory různých politických opatření charakteristických pro totalitní státy, například cenzury a politických trestů, dokázalo spolu s konfuciánskou morálkou poslušnosti udržet kolektivní mínění jednotné i během neefektivního ekonomického vedení země, které dále způsobilo hladomor či enormní sociální chaos. Charisma vůdce skončilo s jeho smrtí, legitimita komunistické vlády tak byla významně narušena. V situaci velkého sociálního a ekonomického chaosu musela komunistická strana hledat jiná řešení, jak získat podporu čínského lidu. Zpočátku ji vystavěla na ekonomických reformách, nacionalismu a na dobrých skutcích Mao Zedonga, později oficiální ideologii začala uzpůsobovat podle vývoje hospodářské a sociální situace v zemi i podle politického vedení, aby změny vhodně reflektovala. Měnící se situace ve společnosti, tedy její pozvolná liberalizace pramenící z požadavků modernizace a internacionalizace nutných pro hospodářský rozvoj Číny, jejichž

následkem je i vzrůstající diverzifikace společnosti, také vyžadovala začít sociální klima ve společnosti monitorovat.

Cílem této diplomové práce bylo ověřit, zda v kontextu vznikajících vládních organizací zaměřených na výzkum veřejného mínění akceptace a politická participace veřejného mínění vzrostla a zhodnotit, jakou úlohu dnes průzkumy v politické sféře v Číně mají, a to na pozadí oficiální ideologie prezentované čínskými politickými představiteli a legitimity, která je kolektivnímu mínění v čínském politickém procesu přisuzována. Zhodnocení stavu výzkumu a kolektivního mínění vychází zejména z děl Irvniga Crespiho, které vymezují návaznost politických průzkumů na konkrétní typ politického režimu, a Jamese Bryce, jehož přístup ke zkoumání kolektivního mínění jako nadindividuální sociální reality popisuje proces jeho formování vedoucí až k uznání veřejného mínění jako aktivní složky politického procesu a dovoluje vysvětlit charakter kolektivního mínění v konfuciánské, autoritářské Číně imperiální i Číně dnešních dnů.

Akceptace kolektivního mínění v politické sféře je podle Brycovy teorie „čtyř stádia vývoje veřejného mínění“ představené v jeho knize „*Americké společenství*“ z roku 1888 závislá na schopnosti sebereflexe kolektivního mínění a uvědomění si své niterné síly, které vede k rozvažování kolektivního mínění o legitimitě vlády a mobilizaci sebe samého směřující k uznání moci kolektivního mínění vládnoucími elitami a k jeho přijetí jako aktivní, legitimní složky politické sféry. Vládnoucí elity jsou tudíž podle Bryce závislé na politické podpoře lidu, která je vyjádřena buď aktivním, či pasivním souhlasem neboli, řečeno termínem Crespiho, dobrovolnou poslušností lidu.

Síla kolektivního mínění však dále vzrůstá v závislosti na způsobu, jímž vláda obhájí své právo vládnout; ten totiž, jak později vyložil Max Weber, také určuje prostředky, kterými vládnoucí skupiny disponují při domáhání se svého práva vládnout, které v daném politickém uskupení mohou legitimně používat. Tudíž legitimní prostředky, kterými vládce disponuje, aby obhájil své právo vládnout a společnost udržel na stejných principech, determinuje vědomí kolektivního mínění o sobě samém a ochota dobrovolně se vůli vládce podřídí.

Stěžejní pro přechod k aktivně se projevujícímu veřejnému mínění je právě druhé stádium vývoje, kdy se mezi lidem začnou objevovat progresivní jedinci, jejichž hlasitě vyjádřené názory jsou v rozporu s konzervativními hlasy společnosti, které ustavený řád stále uznávají. Sřety mezi nimi vedou ke konfliktům ústícím až ve spory mezi vládnoucí skupinou a lidem, jež podle Bryce bývají rozhodnuty zbraněmi a rozhodují o dalším vývoji politického zřízení. Avšak občané některých států vykazují sklony setrvávat pod despotskou vládou i po

uvolnění režimu či jeho přechodu k zastupitelskému systému, které pramení z různých zdrojů, například z politické apatie či ze silně zakořeněné úctě k autoritám, která je niterným znakem dnešní čínské společnosti.

Čínské politické uspořádání se po několik staletí vyznačovalo pasivním kolektivním míněním podpořeným konfuciánskou morálkou vyznačující se bezmeznou oddaností k autoritě, která byla definována tradičními hierarchickými vztahy počínajícími v rodině a sahajícími až k autoritě vládce. Vztahy v rodině byly konfuciánskou kulturou vždy vyvyšovány, přičemž jakékoli narušení vedlo k velmi přísným a bolestivým trestům. Konfuciánská morálka se odrazila i v politické sféře společnosti, které již od doby bronzové dominoval autokratický vládce, jenž své právo vládnout nezískával na základě příslušnosti ke specifické rodové linii, avšak si své Pověření Nebes musel zasloužit, svých povinností vládnout dostát a udržet harmonii ve společnosti, jinak bylo přípustné jej nahradit. Z této konfuciánské morálky se později vyvinula paternalistická forma vlády založená na vztazích nadřazenosti a podřazenosti, kdy měl panovník téměř neomezenou moc a obyčejný lid byl vůči jeho vůli *dobrovolně poslušný*.

Paternalistická forma vlády v Číně přetrvávala po několik staletí, významně byl pak koncept čínského autokratického systému vládnutí narušen vpádem imperiálních mocností. Po pádu poslední čínské vládnoucí dynastie Čching (1911) v Číně v roce 1949 nakonec po dlouhých bojích zavládl totalitní režim Mao Zedonga, který byl založen na marxisticko-leninské teorii, avšak byl svým tvůrcem specifickým čínským podmínkám uzpůsoben. Do oficiální ideologie, maoismu, byly vhodně zasazeny také aspekty tradiční konfuciánské morálky, které by jinak režim mohly podlamovat – například vyvyšování vztahů k rodině nad vztahy k autoritě. Celkově však konfuciánská morálka poslušnosti a oddanosti k autoritám k setrvačnosti totalitního režimu napomohla, kupříkladu v období devastující Kulturní revoluce. Charakter kolektivního mínění zůstal tedy pasivní i za totalitní vlády Mao Zedonga, jež pro udržení společenského pořádku užívala represivních prostředků charakteristických pro totalitní státy.

Po smrti charismatického vůdce se nakonec moci chopily progresivní síly, které se rozhodly kráčet cestou ekonomického rozvoje, avšak beze změn v politické oblasti. Vlivem modernizace a internacionalizace spjatých s přáním hospodářského rozvoje však začalo docházet k jisté politické liberalizaci již během 80. let, kdy Čína stále zůstávala relativně uzavřená, s odmítavým postojem k pronikání kapitalistických tendencí do čínské společnosti, a čínská vláda pro udržení společenské a politické situace používala zejména metody charakteristické pro totalitní režimy. Svou legitimitu přitom stavěla především na

ekonomických reformách a nacionalismu vyjádřeném skrze konfuciánskou myšlenkovou tradici, hodnoty či specifickou politickou kulturu.

Po několikaměsíčních demonstracích na náměstí Nebeského klidu v Pekingu, které byly nakonec na příkaz Deng Xiaopinga hrubě potlačeny vojenskou silou, začali političtí představitelé Číny autoritářskou formu vlády před Západem obhajovat pomocí konceptu asijských hodnot, avšak již na počátku 90. let také čínská vláda přijala několik formálních opatření indikujících zlepšení lidských práv v Číně. Deng Xiaoping ustoupil do pozadí a jeho heslo „čtyř modernizací“ bylo v průběhu 90. let Jiang Zeminem rozpracováno v souladu s jeho primárním důrazem na další ekonomický rozvoj Číny, který s sebou přinesl další liberalizaci, internacionalizaci a s rozvojem podnikání i diverzifikaci společnosti. Jiang Zeminova teorie „Trojí reprezentace“ proto propagovala ekonomický růst a ztotožnění se lidu se vzrůstající stratifikací společnosti. V prvních letech nového tisíciletí pod rozšiřujícím se vlivem globalizace a „balkanizace“ internetu došlo k další pluralizaci soukromé a veřejné sféry, proto se také v teorii jeho následovatele Hu Jintaoa „O harmonické společnosti“ odrazil důraz na sociální rovnost a soulad mezi lidem, který nepovede k nepokojům ve společnosti a disentu (Cheek, 2008, 13–17).⁵⁰

Obě teorie se v oficiálních vládních projevech odráží i v současné době za vlády prezidenta Xi Jinpinga, zároveň se v nich v posledních několika letech objevuje také zvyšující se důraz na budování právního státu a veřejné mínění, které si i přes přetrvávající cenzuru či silnou vládní propagandu nachází způsoby, jak svůj nesouhlas vyjádřit, což například reprezentuje internetová komunita mikrobloggerů rozšiřující se v přísně střeženém a cenzurovaném online prostředí.

Stav dnešního kolektivního mínění v Číně tedy odpovídá druhému stadiu Brycovy teorie, v níž se ve společnosti objevují progresivní síly, tradiční politické vedení a jeho akceptace kolektivním míněním majícím přizpůsobivý a, vyjádřeno konceptem Bryce, pasivní charakter však stále progres převažuje. Z vývoje oficiální ideologie, jež je vyjádřena skrze teorie politických vůdců, je patrné, že odráží změny ve společnosti, směřování politického vedení i zdroje legitimacy, na nichž vláda staví svou moc. V poslední době se v ní začíná významně odrážet i vzrůstající síla kolektivního mínění, která značí rostoucí povědomí politického vedení o jeho síle a generuje větší potřebu veřejné mínění monitorovat.

Pro ověření role průzkumu veřejného mínění v politické sféře diplomová práce vyšla z děl Irvinga Crespiho z konce 80. a 90. let 20. století, který zkoumal, zdali průzkumy

⁵⁰ Pojem „balkanizace“ se používá pro vyjádření postupné diverzifikace neurčitého on-line prostoru dle specifických charakteristik či zájmů jeho uživatelů.

veřejného mínění splnily účel, s nímž byly do studia veřejného mínění Georgem Gallupem a dalšími výzkumníky ve 30. letech 20. století zavedeny, tedy jestli jsou nástrojem, který napomáhá k demokratizaci společnosti a k větší participaci občanů v politické sféře, či zdali byly naplněny obavy o využití politických průzkumů jako nástroje propagandy, jejíž studium započalo zhruba ve stejné době jako studium veřejného mínění. Roli výzkumu veřejného mínění v různých politických režimech přitom Crespi vymezil dle legitimacy, která je v politickém režimu vládou a lidem samotným kolektivnímu mínění připsána, tedy dle míry a povahy akceptace veřejného mínění v politickém procesu.

Totalitní státy kolektivní mínění jako legitimní složku politického režimu neuznávají, lid je podvolen moci totalitního vůdce bez možnosti k politickým otázkám se vyjadřovat. Výzkum veřejného mínění v totalitních státech pěstován není (či pouze ve velmi omezené a přísně utajované podobě). Naopak demokratické státy kolektivní mínění uznávají jako legitimní složku společnosti, lid má právo svobodně se o politických otázkách vyjadřovat a aktivně se do politické sféry společnosti zapojovat. V politické sféře demokratických států bývá výzkum veřejného mínění používán jako prostředek politické propagandy, existují však i nezávislé organizace pro výzkum veřejného mínění, především však možnost akademických institucí vést svobodná výzkumná šetření a publikovat své výsledky není omezena svobodou slova.

Autoritářské režimy v kontextu rozsahu akceptace kolektivního mínění stojí mezi totalitními a demokratickými politickými zřízeními; určitou pluralitu názorů tolerují, potenciálu kolektivního mínění se však snaží využít k efektivnější správě země v souladu s vytyčenými cíli vlády. Rozsah pravomocí kolektivního mínění je určen argumenty, jimiž autoritářská vláda lidu prezentuje své právo vládnout, tuto myšlenku však Crespi ve své teorii blíže nespecifikoval. Šíři uznání kolektivního mínění jako aktivní složky politického procesu také odpovídá rozsah pěstovaného výzkumu veřejného mínění.

Čínská vláda si nutnost monitorovat veřejné mínění a sociální situaci uvědomovala již od počátku ekonomické transformace, v prvním desetiletí však výsledky výzkumů nebrala v potaz a politický pořádek se především snažila udržet pomocí starých mechanismů efektivních v konfuciánské společnosti pod správou totalitní vlády vystavěné na charismatickém vůdcovství. Sílu veřejného mínění i potřebu vnímavě reagovat na sociálně-ekonomickou situaci si začala uvědomovat až po roce 1989; ještě na počátku 90. let byla však pod vlivem politického vedení ve výzkumu veřejného mínění stále používána nepřesná metodologie. Postupná liberalizace Číny se však dotkla i výzkumu veřejného mínění, který od 90. let začal být otevřenější zahraniční spolupráci i aplikaci západní metodologie. Přestože

počet západních i domácích organizací pro výzkum veřejného mínění zůstává pod kontrolou vlády a západní organizace výzkumná šetření mohou vést pouze ve spolupráci s domácími subjekty, od počátku 90. let, kdy zahraniční akademické instituce na čínské území vstoupily, je vidět významný posun. Sociologie i statistika se ve spolupráci se zahraničím učí na mnoha vysokých školách, sociologické konference a návštěvy zahraničních akademiků nejsou realizovány jen výjimečně a zcela proti vůli politického vedení odmítající pronikání vlivů západního kapitalismu, jak tomu bylo v počátečních letech transformace. Ačkoli množství lokálních výzkumných organizací, s nimiž zahraniční výzkumníci mohou navazovat spolupráci, zůstává omezené a zahraniční výzkumníci mohou zkoumat a dotazovat se na užší spektrum otázek, v posledních letech je i v tomto ohledu situace uvolněnější. Kupříkladu v dotaznících IV. vlny WVS (2000–2004) bylo západním akademikům poprvé dovoleno ptát se na otázky týkající se demokracie či lidských práv a také v dalších dvou doposud realizovaných vlnách mohly být tyto otázky do čínských dotazníků zahrnuty.

Na základě Crespiho teorie a konkrétním příkladu Číny je možné zhodnotit, že šíře rozvoje studia veřejného mínění v autoritářských státech je odrazem stupně diferenciaci a pluralizace společnosti; s větší diferenciací a pluralizací společnosti přichází větší nutnost kolektivní mínění monitorovat, aby závěry studia přispěly k efektivnější správě země a napomohly oficiální ideologii, jejíž prezentaci veřejnosti je získávána politická podpora lidu, vhodně uzpůsobit a mezi lid rozšiřovat. Šíře rozvoje studia se však odráží také v akademické sféře, která s postupnou liberalizací politického systému získává více pravomocí výzkumy vést či navazovat další spolupráci se zahraničím, což reflektuje její vzrůstající nezávislost. Rozsah studia veřejného mínění také definuje četnost publikací závěrů výzkumných šetření, tedy jejich propagaci mezi veřejnost, jejich zarámování v oficiálních médiích a použití jako oporu politické propagandy.

Důraz na veřejné mínění se ve vládních médiích začal zvyšovat zejména v posledních deseti letech, což ukazuje obsahová analýza vládního deníku *People's Daily*, vzorových novin pro ostatní tištěná média, kterou provedla Yin Lu (2012) z univerzity v Hongkongu. Zatímco však důraz na veřejné mínění v oficiálních prohlášeních konstantně roste, obsahová analýza Lu ukázala, že objektivní reportování konkrétních závěrů politických průzkumů tento trend neodráží. Výsledky průzkumů jsou stále více publikovány jako zdroj podporující hlavní sdělení konkrétního novinového článku, často bez bližšího udání organizace, která výzkum provedla, či konkrétních informací o datovém zdroji. Největší šanci na publikaci mají výsledky průzkumů, které jsou vedeny či sponzorovány vládou, uveřejněné výzkumy navíc

odráží nasměrování vládní ideologie. Její studie tedy indikuje, že politické průzkumy jsou v oficiálních vládních médiích používány jako nástroj politické propagandy.

Silný vliv politické propagandy se objevuje i skrze vyšší vyjádřené politické podpory ve výzkumných šetřeních, jak ukazuje disertační práce Lying Ren (2009) zakládající se na datech ze IV. vlny WVS. Čínští respondenti vykazují vysokou důvěru v politické instituce i vysokou spokojenost s výkonem režimu. Vysoká politická podpora v obou dimenzích je přitom znakem nedemokratických států, jejichž občané z důvodu omezené svobody slova nejsou k politickým institucím kritičtí, což je charakteristický rys států s dlouhou demokratickou tradicí. Vysoká politická podpora je signifikantně ovlivněna sledováním médií a politickou socializací, zvyšuje ji míra nacionalismu, částečně také subjektivní pocit blahobytu. Respondenti spokojenější se svou finanční situací však vykazují tendence hodnotit režim kriticky.

Závěry studie Ren potvrzuje i on-line výzkum Roryho Truexe (2014) zaměřeného na vnímání propagandy v médiích, který navíc odhaluje, že respondenti jsou si propagandy ve vládních médiích vědomi, v souvislosti se silnými nacionalistickými tendencemi jsou však ochotni ji tolerovat – přestože totiž čínští respondenti považují oficiální čínská média za značně zkreslenější oproti místním médiím komerčním a médiím západním, na něž zejména starší obyvatelé nahlíží v nepřátelském duchu, oficiálním čínským médiím respondenti zároveň nejvíce věří. Jejich víra přitom ponejvíce pramení z jejich patriotismu, přirozené oddanosti a víry v dobré konání vlády ve jménu čínského lidu.

Studie Ren i Truexe ukazují, že starší obyvatelé mají tendence důvěřovat oficiálním médiím i politickým institucím více. Je tedy pravděpodobné, že tyto tendence budou s nástupem dalších generací slábnout, čemuž napomůžou i modernizační procesy a větší otevřenost Číny vůči západnímu světu, což proklamují i myslitelé vycházející z modernizačních teorií. Hospodářský rozvoj a navazující procesy byly také prvotním hybatelem transformace Číny, která se z ekonomické sféry postupem času přenesla i do sféry politické. Ekonomická úroveň navíc přispívá i k pluralizaci společnosti, protože vyšší tendence hodnotit režim kriticky jsou spjaté s vyšší mírou pocitu osobní ekonomické nezávislosti a spokojenosti. To například odpovídá tvrzení Francise Fukuyamy (1995) o vztahu mezi ekonomickým rozvojem a mírou demokratizace společnosti, který je podle něj realizován skrze zprostředkující proměnné, zejména životní úroveň a vzdělání. Ekonomický rozvoj zvyšuje životní úroveň občanů a odpoutává je od neustálého boje o přežití. Až pokud lidé nežijí na hranici chudoby, mohou začít naplňovat širší spektrum vlastních cílů a stávají se méně náchylnými k manipulaci na

základě svých základních potřeb. Objevuje se tak latentní lidská potřeba uznání, které je převážně dosahováno v sociální a politické sféře (například skrze politickou participaci).

Konfuciánská hodnotová orientace společnosti, jež tvoří jeden ze základních pilířů legitimacy čínské vlády, však spolu s vysokou mírou patriotismu přispívá k inklinaci čínského lidu setrvat pod autoritářským politickým vedením a důvěřovat mu, což je rys současné čínské společnosti, který jako překážku *demokratizace* ve své teorii vyjádřil i James Bryce a ve svém výzkumu současné čínské společnosti potvrdil Rory Truex. Hluboce zakořeněná úcta k autoritám i víra v dobro konání vlády způsobují, že lid je ochoten politickou propagandu v médiích tolerovat, a tudíž politické autority *dobrovolně poslouchat*.

Plné nerozvinutí demokracie v Číně tedy podporuje tradice autokratického politického vedení, během posledních desítek let však pluralita kolektivního mínění vzrůstá, což je následek její ekonomické transformace a procesů, které byly pro její ekonomický rozkvět potřebné a jsou na něj navázány – modernizace, internacionalizace a liberalizace. Vláda si je vzrůstající síly kolektivního mínění vědoma, což se odráží v oficiální ideologii, a v návaznosti na zkušenosti získané z demonstrací na náměstí Nebeského klidu v Pekingu v roce 1989 se jej do politického procesu snaží omezeně zakomponovat, zejména na provinční úrovni, legitimní složkou politického systému však uznáno nebylo. Pro efektivní řízení kolektivního mínění vzniká potřeba jej přesněji monitorovat, větší důraz na kolektivní mínění v rámci oficiální ideologie se odráží v šíři jeho zkoumání i v rozsahu a četnosti publikací výsledků politických průzkumů, ačkoli ty v současné Číně slouží zejména jako prostředek propagandy. Internacionalizace a liberalizace se zrcadlí skrze akademickou sféru, jejíž pravomoci a možnosti vést výzkumy se postupně rozšiřují.

Vývoj kolektivního mínění v Číně tedy odpovídá přechodu od pasivně podvoleného kolektivního mínění k politicky aktivnímu a uznanému veřejnému mínění, jak jej popsal James Bryce. V čínské společnosti se objevuje mnoho progresivních tendencí vedoucích k její demokratizaci, ty však stále převažuje tradiční inklinace k autoritářskému vedení a ochotě podvolit se mu. Oficiální ideologie od počátku ekonomické transformace poskytuje argumenty, na nichž vláda staví své právo vládnout, a kopíruje změny, které se v čínské společnosti odehrávají; vyšší důraz na veřejné mínění i jeho výzkum vycházející z úst politiků, tedy potřeba zakomponovat důraz na veřejné mínění do oficiální vládní ideologie, signalizuje vzrůstající sílu veřejného mínění v politické sféře i uznání této síly čínskou vládou. V celé šíři procesu politického rozhodování tedy participace veřejného mínění i jeho akceptace čínskou vládou vzrostla, veřejné mínění však legitimní složkou politického režimu

ve smyslu „obecné vůle lidu“ není; jeho zapojení do politického procesu je určováno jen snahou politických vůdců o udržení autoritářského způsobu řízení společnosti.

Vývoj výzkumu veřejného mínění v Číně prokazuje, že rozsah výzkumu veřejného mínění je odrazem akceptace legitimacy veřejného mínění v politickém procesu a indikátorem úrovně demokratizace společnosti, jak ve své teorii popsal Irving Crespi, a shoduje se také s jeho tvrzením, že pravomoci veřejnosti a šíře výzkumu jsou určovány argumenty, na nichž vláda staví své právo vládnout (legimititu). Ačkoli jsou odpovědi respondentů na politické otázky silně ovlivněny politickým režimem, analýza výpovědí respondentů obdržných v rámci akademického výzkumu může o stavu výzkumu a klimatu společnosti leccos vypovědět stejně jako rozsah publikací výsledků politických průzkumů v médiích a jejich zarámování. Například blížící se sociální nepokoje spolehlivě vypovědělo i několik na sobě nezávislých studií vedených vládními institucemi v době, kdy byla výzkumná metodologie v Číně ještě silně podmaněna tlaku politického vedení, a akademici měli jen omezený přístup k získání znalostí o přesnějších metodách.

Přestože někteří západní akademici o věrohodnosti výsledků průzkumů pochybují, v průběhu více než třicetiletého rozvoje výzkumu veřejného mínění v Číně výsledky mnoha výzkumů odrážely měnící se politickou situaci a ukazují, že vláda byla v propagaci svého práva vládnout lidu úspěšná – politická podpora čínských respondentů je formována především argumenty, o něž se legitimita vlády opírá. Výzkum veřejného mínění vedený pod represivní vládou tedy spolehlivě odráží celkovou politickou situaci dané země a má cennou výpovědní hodnotu o stavu a náladách společnosti i zdrojích, jimiž jsou utvářeny. Jeho vývoj v Číně vhodně ilustruje přechod k uvolněnějšímu typu autoritářskému režimu a je vysoce pravděpodobné, že v následujících několika letech bude nadále významně vzkvétat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Angle, S. C. (2004). *Human Rights and Chinese Thought: A Cross-Cultural Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Balme, S., & Dowdle, M. W. (2009). *Building Constitutionalism in China*. New York, NY: Palgrave-Macmillan.
- Bartošková, J. (2009). *Liberalismus a komunitarismus (srovnání dvou koncepcí současné sociální a politické filozofie)* (Bakalářská práce). Masarykova univerzita. Dostupné z http://is.muni.cz/th/171280/esf_b/Liberalismus_a_komunitarismus.pdf
- Blumer, H. (1948). Public Opinion and Public Opinion Polling. *American Sociological Review*, 13(5), 542–549.
- Brady, A. (2008). *Marketing Dictatorship: Propaganda and Thought Work in Contemporary China*. Lanham, Md. : Rowman & Littlefield.
- Bryce, J. (1906). *The American Commonwealth*. Philadelphia: John D. Morris and Company.
- Bryce, J. (1995). *The American Commonwealth. Vol. 2*. Indianapolis: Liberty Fund. Dostupné z <http://oll.libertyfund.org/titles/1850>
- Cohen, B. (1963). *The Press and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Cole, G. D. H. (1923). Introduction. In: Rousseau, J. J. (Eds.), *The Social Contract and Discourses* (6–31). London and Toronto: J.M. Dent and Sons.
- Cooley, Ch. H. (1918). Public Opinion as Process. In: *Social Process* (378–381). New York: Charles Scribner's Sons.
- Crespi, I. (1989). *Public opinion, polls, and democracy*. Boulder, CO: Westview Press.
- Crespi, I. (1997). *The Public Opinion Process: How the People Speak*. Mahwan, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dewey, J. (2012). *The Public and its Problems: An Essay in Political Inquiry*. Pennsylvania: PennState University Press.
- Fairbank, J. K. (1998). *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Fox, R. A. (1997). Confucian and Communitarian Responses to Liberal Democracy. *The Review of Politics*, 59(3), 561–592.
- Fukuyama, F. (1995). Confucianism and Democracy. *Journal of Democracy*, 6(2), 20–33.
- Gallup, G., & Rae, S. F. (1940). *The Pulse of Democracy: the public-opinion poll and how it works*. New York: Simon and Schuster.

- Gargan, E., A. (1987, November 27). Movie Maker In China Rails At the Leftists. *The New York Times*. Vyhledáno 1. 6. 2014, z <http://www.nytimes.com/1987/11/27/world/movie-maker-in-china-rails-at-the-leftists.html>
- Gargan, E., A. (1987, November 29). Pollsters Try To Tap Mind Of the Chinese. *The New York Times*. Vyhledáno 1. 6. 2014, z <http://www.nytimes.com/1987/11/29/world/pollsters-try-to-tap-mind-of-the-chinese.html>
- Gourida, S (2013). Chinese Contemporary Internal Migration: Trends and Challenges. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(21), 237–247.
- Guldin, G. E. (1994). *The Saga of Anthropology in China: From Malinowski to Moscow to Mao*. New York: M. E. Shape, Inc.
- Habermas, J. (2000). *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia.
- Herbst, S. (1995). On the Disappearance of Groups: 19th- and Early 20th-Century Conceptions of Public Opinion. In: Glasser, T. & Salmon, Ch. T. (Eds.), *Public Opinion and the Communication of Consent* (89–104). New York: The Guilford Press.
- Huaqiu, L. (2002). Statement by H.E. LIU Huaqiu at the World Conference on Human Rights at Vienna (1993). In: *Chinese Journal of International Law*, 1(2), s. 735–740. Dostupné z <http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/1/2/729.full.pdf+html>
- Huntington, S. P. (2001). *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers.
- Huntington, S. P. (2008). *Třetí vlna: demokratizace na sklonku 20. století*. Brno: CDK.
- Cheek, T. (2008). The Multiple Maos of Contemporary China. *Harvard Asia Quarterly*, 11(2–3), 14–25.
- Chen, A. H. Y. (2007). Is Confucianism Compatible with Liberal Constitutional Democracy? *Journal of Chinese Philosophy*, 34(2), 195–216.
- Chinaembassy.cz,. (2004, June 2). 16. sjezd Komunistické strany Číny. Vyhledáno 15. 7. 2014, z <http://cz.china-embassy.org/cze/xwtd/t127066.htm>
- Chinaembassy.cz,. (2013, September 11). Dream for the nation and the people. Vyhledáno 18. 5. 2015, z <http://www.chinaembassy.cz/cze/xwtd/t1075631.htm>
- Chinaembassy.cz,. (2014, July 18). Projev presidenta Čínské lidové republiky Si Ťin-pchinga (Xi Jinpinga) na Národní univerzitě v Soulu v Korejské republice (kráceno). Vyhledáno 18. 5. 2015, z <http://www.chinaembassy.cz/cze/xwtd/t1175647.htm>

- Jiang, Y. (2011). *The Mandate of Heaven and the Great Ming Code (Asian Law Series)*. Seattle: University of Washington Press.
- Kalvas, F., Váně, J., Štípková, M., & Kreidl, M. (2012). Rámcování a nastolování agendy: Dva paralelní procesy v interakci. *Sociologický časopis*, 48(1), 3–37.
- Korzi, M. (2000). Lapsed Memory? The Roots of American Public Opinion Research. *Polity*, 33(1), 49–75.
- Landry, P. F., & Shen, M. (2005). Reaching Migrants in Survey Research: The Use of the Global Positioning System to Reduce Coverage Bias in China. *Political Analysis*, 13(1), 1–22.
- Lippmann, W. (1922). *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Lu, Y. (2012, June). *Reporting Public Opinion in China*. Prezentováno na 65. konferenci WAPOR, Hongkong. Dostupné z: <http://wapor2012.hkpop.hk/doc/papers/ConcurrentSessionsII/IIIE/IIIE-2.pdf>
- Manion, M. (1994). Survey Research in the Study of Contemporary China: Learning from local Samples. *China Quarterly*, 139, 741–765.
- Mason, D. S. & Colburn, K. (1989). *Public Opinion Reform in China* (Working paper). Butler University. Dostupné z http://digitalcommons.butler.edu/facsch_papers/29
- McCombs, M. (2009). *Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál.
- Peters, D., J. (1995). Historical Tensions in the Concept of Public Opinion. In: Glasser, T. & Salmon, Ch. T. (Eds.), *Public Opinion and the Communication of Consent* (3–32). New York: The Guilford Press.
- Price, V. (2008). The Public and Public Opinion in Political Theories. In: Donsbach, W. & Traugott, M. W. (Eds.), *Handbook of public opinion research* (11–24). London: Sage Publications.
- Reifová, I. (2004). *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
- Ren, L. (2009). *Surveying Public Opinion in Transitional China: An Examination of Survey Response* (Doctoral Dissertation). University of Pittsburgh. Dostupné z: <http://dscholarship.pitt.edu/7571/1/Ren042009.pdf>
- Reuters.com,. (2013). Facebook, other banned sites to be open in China free trade zone: report. Vyhledáno 9. 6. 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/09/24/us-china-facebook-idUSBRE98N04020130924>

- Rogers, M. L. (2012). Introduction: Revising The Public and Its Problems. In: Dewey, J. (Eds.), *The Public and its Problems: An Essay in Political Inquiry* (1–30). Pennsylvania: Penn State University Press.
- Rousseau, J. J. (1923). *The Social Contract and Discourses*. London and Toronto: J. M. Dent and Sons.
- Rychetský, J. (2015, March 2). Čínská velvyslankyně Ma Keqing o lidských právech, Tibetu, Rusku, Ukrajině i extrémním islámu. *Parlamentnilisty.cz*. Vyhledáno 18. 5. 2015, z <http://www.chinaembassy.cz/cze/xwdt/t1242342.htm>
- Schreiner, S. (1943). China's First Public Opinion Poll. *Public Opinion Quarterly*, 7(1), 145–148.
- Sintomer, Y. (2007). *Le pouvoir au peuple. Jurys citoyens, tirage au sort et démocratie participative*. Paris: La Découverte.
- Sproule, M. J. (1994). *Channels of Propaganda*. San Jose, California: ERIC.
- Sproule, M. J. (1997). *Propaganda and Democracy: The American Experience of Media and Mass Persuasion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Squire, P. (1988). Why the 1936 Literary Digest poll failed. *Public Opinion Quarterly*, 52(1), 125–133.
- Stalnaker, A. (2013). Confucianism, Democracy, and the Virtue of Deference. *Dao: A Journal of Comparative Philosophy*, 12(4), 441–459.
- Šimečková, M. (2013). *Teorie veřejného mínění devatenáctého století ve světle současnosti* (Diplomová práce). Univerzita Karlova. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120121730/?lang=cs>
- Šubrt, J. a kol. (1998). Veřejné mínění v sociálně-historickém pohledu. In: Šubrt, J. a kol. (Eds.), *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum* (9–17). Praha: Karolinum.
- Tan, S. (2008). Modernizing Confucianism and ‘new Confucianism’. In: Louie, K. (Eds.), *The Cambridge Companion to Modern Chinese Culture* (135–153). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tang, W. (2005). *Public Opinion and Political Change in China*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Thompson, M., R. (2004). *Democratic Revolutions: Asia and Eastern Europe*. Routledge: New York.
- Tretera, I. (2002). *Nástin dějin evropského myšlení: Od Thaléta k Rousseaovi*. Praha: Paseka.

- Treybalová, J. (2001). Asijské hodnoty. *Mezinárodní politika*, 15(4), 16–18. Dostupné z <http://www.dokumenty-iir.cz/MP/MPArchive/2001/MP042001.pdf>.
- Truex, R. (2014). *Who Believes the People's Daily? Bias and Credibility in Authoritarian Media* (Working Paper). Princeton University. Dostupné z <http://www.rorytruex.com/working-papers/>
- Vinopal, J. (2011). Zkoumání veřejného mínění. Studijní podklady. In: Krejčí, J., Vinopal, J., Vávra, M., & Čížek, T. (Eds.). *Zkoumání veřejného mínění, zdroje dat a kvalita dat z výběrových šetření. Studijní podklady* (Elektronická publikace). Praha: Sociologický ústav AV ČR. Dostupné z: http://lsvv.soc.cas.cz/Studijni%20podklady_VVM.pdf
- Warren, K. (2001). *In Defense of Public Opinion Polling*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- The World Value Survey. (2012). *World Value Survey, China 2012*. (Final Report). Peking University. Dostupné z <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>
- Xinhuanet.com,. (2013). China to construct public opinion polling platform. Vyhledáno 9. 6. 2013, z http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-02/28/c_132198666.htm
- Xu, B. (2015). Media Censorship in China. Vyhledáno 9. 6. 2013, z <http://www.cfr.org/china/media-censorship-china/p11515>
- Yu-tzung, Ch., & Yun-han, C. 2002. *Confucianism and Democracy: Empirical Study of Mainland China, Taiwan, and Hong Kong* (Working paper). Asian Barometer. Dostupné z <http://www.asianbarometer.org/newenglish/publications/workingpapers/no.1.pdf>
- Zakaria, F. (2005). *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Praha: Academia.

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka 1: Počet výskytů spojení „veřejné mínění“ a článků o průzkumech či jejich závěrech v People’s Daily (1983–2010).....	89
Tabulka 2: Informace o sponzorech průzkumů v People’s Daily (1983–2010).....	91
Tabulka 3: Informace o realizátorech průzkumů v People’s Daily (1983–2010).....	91
Graf 1: Výskyt spojení „veřejné mínění“ a článků o průzkumech či jejich závěrech v People’s Daily (1983–2010).....	89
Graf 2: Novinové články o průzkumech v People’s Daily (1983–2010)	90